

**Alle interview fra *Gud i skolen* –
fuld længde**

Indholdsfortegnelse

Interview med Peter Skov-Jakobsen, biskop i Københavns Stift	3
Interview med Abdul Wahid Pedersen, imam	21
Interview med Czelaw Kozon, katolsk biskop	31
Interview med Bent Lexner, overrabiner	49
Interview med Kurt Bilsbo, formand for Ateistisk Selskab	59
Interview med Ole Wolf, talsmand for Humanistisk Samfund	68
Interview med Mikael Rothstein, religionsforsker	77
Interview med Jonas Christoffersen, direktør for Institut for Menneskerettigheder	84
Interview med Christine Antorini, undervisningsminister	98
Interview med Katrine Blinkenberg, præst ved Mørkhøj Kirke	106
Interview med Martin Gredal, souschef ved Mørkhøj Skole (på interviewtidspunktet)	123
Interview med Annette Smidt Jørgensen, skoleleder på Enghavegård Skole	133

Interview med Peter Skov-Jakobsen, biskop i Københavns Stift

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Vi har religionsfrihed i Danmark, men ikke religionslighed. Ser du det som et problem?

I: Nej, det ser jeg ikke som det helt store problem. I hvert fald ikke, hvis vi er påpasselige nok med at folk også har religionsfrihed. Sagen er, at kristendommen har været her så længe, og at vi er så mange i Danmark, og derfor er jeg ikke sikker på, at det vil give noget særligt med religionslighed. Men det giver bestemt mening at sørge for, at de andre er der, og deres ret til at være her må ikke betvivles.

S: Hvordan anskuer du forholdet mellem minoritets- og majoritetsreligioner?

I: Jeg har haft nogle erfaringer de sidste år med minoritetsreligioner. Det har været vigtige erfaringer. Jeg tror, at folkekirken har et stort ansvar for også at skubbe de andre frem på offentlighedens scene. Vi havde en gudstjeneste ved årets begyndelse. Det var Flemming Pless, der var liturg, jeg prædikede, og så var der en imam, en buddhistisk nonne, og den tidligere overrabbiner Bent Melchior, deltog også. Imamen, nonnen og overrabbineren kom med en hilsen til danskerne, og jeg blev egentlig lidt overrasket over, hvor vigtigt de havde syntes det var, og jeg blev ked af, hvor glade de var for det, for jeg synes, at det var meget selvfølgeligt. Bent Melchior har om nogen talt sig ind i danskernes hjerter, for han har gjort det os begribeligt, hvad det vil sige at være jødisk. Han gav udtryk for, hvor vigtigt det var, at vi havde været sammen om den gudstjeneste. Der lærte jeg nok, at folkekirken har en stor opgave med at gøre opmærksom på de andre. Det gør vi også, ved at vi deltager i en hel del fælles arbejde her i København. Der er fx nogle præster, som deltager i anti-voldskampagner. Der er vi gået ind i som stift og prøvet på at skabe gode relationer, for den måde, der bliver talt om andre religioner på i offentligheden, gør, at der er nogle, der tror at vi ligger i krig med hinanden hele tiden. Helt grotesk for et par år siden, hvor jeg sammen med Zubair Butt Hussein og Finn Schwarz? skulle optræde sammen i aftenshowet og det var helt tydeligt, at værten troede, at vi havde vores "militser" liggende ude i gaderne. Vedkommende var næsten ærgerlig over, at vi ikke havde blod på hænderne, for så var der jo ikke nogen historie. Vi syntes, at der var en historie, for vi var tre mennesker, som på det

tidspunkt også havde været ude på gymnasier for at vise, at selvom vi tror på noget meget forskelligt, så kan vi sagtens være borgere i det samme samfund, bo i den samme by og have respekt for hinanden. Men jeg tror, at vi har en særlig opgave som folkekirke, som vi nok skal løfte endnu bedre end vi gør nu, nemlig ved også at pege på de andre – vise at de er her.

S: Det, der var specielt ved den gudstjeneste, du omtalte før, var jo, at den også blev vist i DR. Er det noget, I vil gentage?

I: Ja, det vil jeg meget gerne gøre. Og det var ikke en fælles gudstjeneste, for det kan imamen ikke komme hjem til sine med, det kan jeg ikke komme hjem til mine med, og det kan overrabbineren ikke komme hjem til sine med. Man skal ikke pjatte med religioner på den måde, men det er heller ikke at pjatte med religioner, at sige at alle – ligegyldigt hvilken tro, vi har – kan ønske hinanden et godt nytår og sige: Måtte det gå jer, som I allerhelst vil have det.

S: Er der andre ting, som du har tænkt på, kunne bære det budskab frem, ud over nytårgudstjenesten.

I: Jamen, vi har jo en masse religionsmøder hele tiden, og det skal vi også blive meget bedre til. Vi skal have nogle teologiske samtaler, og vi skal også nogle gange have nogle pastorale samtaler om, hvordan vi løser forskellige opgaver. Jeg ved at der både blandt fængselspræster og blandt sygehuspræster er et godt samarbejde med imamer. Og så har vi det store projekt "din tro - min tro", hvor en kristen, en muslim og en jøde tager ud sammen og fortæller, hvordan det er. Det er også et forbillede på, hvordan vi kan leve sammen. Det er meget nødvendigt, at vi gør det.

S: Når man skal beskrive den almindelige danskers form for kristendom beskrives den som oftest som kulturkristendom, hvilket indbefatter, at religion faktisk fylder meget lidt i den enkeltes liv, i hvert fald på det synlige plan. Mange har oplevelsen af, at islam er en mere synlig religion end kristendommen. Er religion i Danmark et problem?

I: Jeg synes slet ikke, at religion er et problem i Danmark. Jeg synes snarere, at det er lidt mere problematisk, at så mange er blevet generte ved at tale om religion. Mange moderne danskere er begyndt at opdage, at de faktisk har et forhold til kristendommen. Da er det vores opgave at prøve at se, om vi ikke kan skubbe nogle ord hen til dem, som måske kan bruges – det er ikke sikkert at de kan. Men jeg synes ikke, det er et problem at der bliver signaleret forskellige religiøse traditioner.

S: Til det hører spørgsmålet om religion fylder for meget – eller for lidt i det offentlige rum?

I: Jeg synes ikke, at religion fylder for meget i det offentlige rum.

S: Men i en vis forstand for lidt?

I: Det ved jeg ikke. Jeg synes, det er der hele tiden, når du åbner avisen eller slår fjernsynet til, så synes jeg det er der alle steder. Jeg synes ikke, vi kan tage to skridt i kirken, før der er journalister der gerne vil vide mere om det. Vi er omfattet af en enorm bevågenhed – ikke altid af viden, og det er lidt problemet somme tider. Der er en masse fordomme, synes jeg. Det er lidt som om, at mange danskere mener, at havde vi nu bare fået lagt de der religiøse mennesker ned og fået dem udryddet, så havde vi været ét onde foruden. Det er kun i Vesteuropa, man kan se sådan på det. Alle de andre steder er det jo utroligt almindeligt at være religiøs. Men her har vi altså været en sekulær tradition igennem, som har bildt nogen ind, at religion altid skaber større problemer, end de løser. Det er der, hvor vores sekulære tilgang virkelig tager fejl. Den tager både fejl i, hvor vigtig religion er, men også i hvilke problemer det afføder.

S: Hvor er det mest tydeligt eller mest kritisk, at der er denne mangel på forståelse for, hvad religion er?

I: Jeg synes, det er meget karakteristisk, at nogle politikere – hvis der er en uoverensstemmelse et eller andet sted – så afsværges de religionens indflydelse på problemet. Og jeg tror, de gør det, fordi mange sekulære mennesker mener, at hvis der er gået religion i noget, så er det blevet håbløst. Så kan man ikke løse problemet mere. Så er der gået så mange følelser i det og så meget mening i det, at det ikke kan løses. Og jeg synes ofte at religion bliver afsværges som en del af problemet, hvor man måske skulle overveje, at der måske ikke er noget, der er mere reelt at blive

uenige om, end religion. Fordi det er noget, der går meget langt ned i ens følelser og i, hvordan man opfatter, hvad det vil sige at være menneske, og hvordan man som menneske skal agere på jorden. Er der noget, religionerne interesserer sig for, er det jo det.

Man er forbundet med et evighedsliv på en eller anden måde. Og derfor kommer man til somme tider at forglemme sig. Man ser ikke problemet, for man er bange for religion. Og det kan der være mange grunde til, for religion har et voldspotentiale, men det har også et fredspotentiale. Jeg kan godt forstå, at der er nogle der bliver bange for religion, for den kan gå dybt.

S: Hvorfor skal staten og folkekirken overhovedet have med hinanden at gøre?

I: Ja, hvorfor skulle den ikke, har jeg lyst til at spørge? Det er en lang tradition i dette land. Det der er vigtigt er jo, at man ikke *skal* have med kirken at gøre, og man kan altid melde sig ud. Jeg synes, at alle menneskers frihedsrettigheder er garanteret i dette her land. Og folkekirken bliver man ikke medlem af, med mindre man ønsker at blive det, eller ens forældre melder en ind. Men man har altid mulighed for at melde sig ud igen. Og at staten bekender sig til visse judeo-kristne værdier, det er jeg da tryk ved. Jeg synes, det ville være et større problem, hvis man levede i en stat, som ikke bekendte sig til nogen bestemte værdier. Jeg vil hellere have, at der er tro-håb-kærlighed i bunden af skibet, end et stort "hvad synes du selv?".

S: Der er nogle, der vil mene, at processen med adskillelse skulle sættes i gang for kirkens skyld – for at kirken kunne være mere aktiv.

I: Det kan jeg godt forstå. Men jeg synes ikke, at jeg fornemmer, at jeg som kirkelig er begrænset. Jeg føler ikke, at forholdet imellem stat og kirke på nogen måde begrænser mig – ikke i det væsentlige. Nu kan man sige, at der er nogle strukturproblemer i Københavns Stift, men det er jo ikke på den måde stærke indgreb. Der ville jo også være nogle interne regler i en kirke. Men bare for ikke at blive misforstået: En kirke kan sagtens være kirke, uden at have det forhold til staten. Det er slet ikke noget problem. Folkekirkens forhold i Danmark er slet ikke afhængig af staten. Det er bare den ordening, vi har her. Det er bare et meget praktisk forhold, sådan ser jeg på det.

S: Hvad er væsentligst for dig, at sikre dine medborgeres mulighed for religiøs aktivitet, eller at du og andre sikres retten til at blive fri for religiøs aktivitet?

I: Jeg synes, at det er meget vigtigt spørgsmål. Og jeg tror faktisk, at det er vigtigt at man lægger vægten på den første del, for den anden del kan gå hen og blive meget minimalistisk. Jeg er bange for, at det ville komme til at virke som tvang, hvis man lavede en minimalistisk lovgivning. Det ved jeg ikke, det måtte jo komme an på en prøve.

S: Kan du forstå, at nogen kan føle det som et overgreb, hvis de tænder for P1 søndag formiddag, og højmassen så strømmer ud af højtaleren?

I: Nej, egentlig kan jeg ikke forstå det, for der er både noget, der hedder P1 og P2 og P3 og P4 og mange andre steder, og jeg kan også tænde for radioen eller TV når som helst og finde noget, som jeg virkelig er uenig i. Et overgreb må på en eller anden måde være noget, som betyder, at jeg føler mig krænket – det kan jeg ikke forstå. Så må man bladre væk. Vi lever i et samfund, hvor man kan bladre væk.

S: Henvender folk sig til dig om problemer med religiøs udfoldelse på arbejdspladsen?

I: Nej, nej det har jeg aldrig været ude for.

S: Der var i weekenden nyheden om, at man nu kan sidde i Netto ved kassen med tørklæde på.

I: Det er så et af de problemer, som jeg ikke kan forstå, at vi nogensinde er løbet ind i. Men det er muligvis, fordi jeg har været ni år i Storbritannien. Jeg kan ikke se, hvorfor man ikke kan sidde med sit tørklæde dér, hvis man har lyst. Hvem skulle det dog genere? Ligesom jeg ikke kan forstå, hvorfor vi skal ud i de der endeløse diskussioner, om hvorvidt man må have kors på eller andre symboler. Der kan jo være symboler, som man må sige er så værdiladede, så en arbejdsgiver vil sige: "Det er fint, hvis du gerne vil bære det symbol, gør du bare det, men ikke på min arbejdsplads". Jeg kunne godt finde politiske symboler, som jeg ikke ville have. Jeg ville fx ikke have en siddende med hagekors ude i forkontoret. Det ville jeg bestemt ikke. For at sige det lige ud. Jeg ville heller ikke tillade noget, som var alment kendt som et satanistisk symbol. Og selvfølgelig må man sige, at der kan være uniformsreglementer nogle steder, dels af sikkerheds og hygiejniske grunde, som gør, at der kan være bestemte beklædningsgenstande, som man ikke kan have på, og det må man også bøje sig for. Men jeg fatter ikke, at vi skal have diskussionen om, hvorvidt man må vise, om man er sikh eller hvor man hører til. Lad folk dog gøre det. Det er da lige meget og blot en del af morskaben: Ja, at være menneske i en globaliseret verden.

S: Skal religiøse mennesker have lov til at praktisere religion i skolen, på arbejdspladser og i det offentlige rum? Noget af det, har du ligesom været omkring ved, men hvad med statens repræsentanter? Når du siger, at du sætter grænser ved fx hagekors, hvor kan man så fra statens side sætte grænser?

I: Staten foranstalter jo somme tider religiøse sammenkomster. Vi har en gudstjeneste før Folketingets åbning, og når der sker noget ganske skrækkeligt her i verden, så er der også et offentligt behov for, at der skal være en gudstjeneste. Altså da jeg prædikede ved mindegudstjenesten efter Utøja, da var det ikke staten, der foranstaltede det, men det var med deltagelse af Dronningen og statsministeren. Og en del af de øvrige ministre var der sammen med en masse af Folketingets medlemmer – både dem, der var medlem af Folkekirken og dem, der ikke var, tror jeg. Og mens, jeg prædikede stod jeg og kiggede på en, der havde tørklæde på, en muslimsk kvinde. Og jeg har kun en ting at sige til det og det er, at jeg er så glad for, at vi har et hus der kan rumme det, når sådan nogle forfærdelige ting sker.

S: Jeg kan huske det første gang i forbindelse med Tsunamien, at der var sådan en fælles mindehøjtidelighed, men er det en tradition, der går længere tilbage?

I: Ja, det tror jeg den gør. 5. maj – jeg kan ikke huske om 5. maj var en søndag – men da ved jeg også, at biskoppen prædikede i Domkirken, og det har utvetydigt været kirken, og der er ingen, der har undret sig over det. Men når sådan nogle ting sker nu, så mærker du også en forhøjet beredskab i de forskellige kirker. For folk søger automatisk derhen, når der sker et eller andet, som har karakter af katastrofe. Så er det som om, folk stimler til kirken. Det tror jeg er noget nyt. Og så vil de tænde lys, og de vil sætte blomster, og de vil gøre en hel masse tegn, som jeg ikke så før, jeg kom til Storbritannien i 1988. Da var det allerede der, men ikke her. Men der er jo en hel masse ting, der forandrer sig i Danmark. Forleden dag gik jeg en tur på en kirkegård i Kolding og kunne se der, at der nu er billeder på mange gravsten. Sentimentaliteten løber ud over gravstederne.

S: Ja, der er kommet mange bamser og rekvisitter.

I: ja, som tilsyneladende hjælper på gled. Lysglober fx. Det er meget få kirker, der ikke har lysglober, og de bliver brugt af alle slags mennesker.

S: Hvad med bederum i skoler og på gymnasier?

I: Ja, der har jeg det jo nok lidt sådan, at jeg synes, at vi har kirker og moskeer og synagoger til det. Og derfor synes jeg, det er lidt et 'måske' – jeg ved det ikke rigtigt. Jeg synes, det er lidt 'touch and go'. Den undervisning, der foregår i skolen, skal jo også være oplysende og ikke forkyndende, og derfor så synes jeg også, at man skal være en lille smule tilbageholdende for det er steder, hvor vi alle skal færdes. Og vi har vores religiøse huse andre steder, men jeg synes, det er naturligt nok, at hvis man bliver undervist i islam, så finder man en moske og kommer derhen. Jeg synes også det er naturligt nok, at man deltager i en fredagsbøn for at se, hvad der bliver sagt og gjort, og hvad praksis er omkring det. Det er naturligt nok – ligesom jeg synes, at hvis man ikke må holde juleafslutning i kirken, så bliver det hele en tak for kunstigt. Kapeller på skolerne – det ved jeg ikke. På sygehusene kan det være meget praktisk. Der synes man så nu, at de skal være utydet, altså et fælles rum, og så må vi bære korset ind, hvis der skal være et kors derinde. Og det kan jeg egentlig godt forstå. Det synes jeg ikke er anmassende over for vores tradition, at vi selv klæder det på.

S: Hvad siger du til, at religiøse mennesker repræsenterer staten med synlige religiøse symboler?

I: Med dommerne for eksempel? Ja, jeg repræsenterer jo også staten, og jeg har sommetider taget en kjole på. Det er jo helt tydeligt. Men jeg repræsenterer jo ikke først og fremmest staten. Men altså ... i en retssag kan der jo være forhold, der måske har noget med religion at gøre, og så kan det godt være, at det falder nogen for brystet. Altså, Justitia skal jo være blind. Ens religiøse symbolik må i hvert fald ikke give anledning til de andres foruroligelse. Hvis man fx i en retssag er bange for, om ens sag bliver rigtigt behandlet, det var der ingen jurister der ville bryde sig om. Det synes jeg er svært.

S: Er der spørgsmål i forhold til religionsfrihed, som du synes, er svære at tage stilling til?

I: Jeg synes, der er nogle ting, som er vigtige i vores samfund. Fx at vi er lige for loven. Der er en bestemt lovgivning, som skal holdes i et land. Det tror jeg nok er vigtigt, at man holder fast i. At man ikke begynder at lave særlovning for særlige grupper. Men at der lige pludselig går sådan en mærkelig debat hen over scenen, som vi havde sidste år. Var det ikke sidste år sommer? Den handlede om omskærelse. Det var godt nok meget mystisk, hvad der skete der. For lige pludselig blev omskærelse fremstillet som en lemlæstelse.

S: Ja, altså af jødiske drengebørn?

I: ja, det var både muslimer og jøder, og så var det som om, at nu skulle det få en ende, skulle det. Det mener jeg ikke, man kan: gå ind og lovgive imod sådan noget. Men kommer du og spørger mig om det samme i forhold til de somaliske kvinder, så vil jeg sige at, den går ikke.

S: Men det er jo et interessant spørgsmål med omskærelse – også i forhold til positiv eller negativ religionsfrihed. Modstandere ville jo sige, at når barnet er 18, så kan vedkommende selv tage stilling til om det vil omskæres eller måske lave en symbolsk handling. Er det forældrenes ret til at vælge for barnet eller er det barnets ret til ikke at blive valgt for?

I: Der synes jeg jo, at der er så mange situationer, hvor mine forældre har valgt for mig. De valgte også, at jeg skulle tale dansk – det har været meget besværligt lige siden. Det havde været nemmere at få engelsk eller kinesisk med sig ned i vuggen. Vi vælger jo hele tiden for dem, vi elsker allerhøjest, vi vælger jo hele tiden deres liv for dem. Og så vælger vi forhåbentlig også at give dem en frihed med, hvor vi siger, at der ikke skal ske noget, som ikke er løbet hen over dit eget hoved, i hvert fald ikke hvis det skal ned i hjertet, og det skal religionen. Det skal politik også helst, men det behøver ikke gå helt så langt ned, men der er nogle grundlæggende politiske ting der også går helt ned i hjertet.

S: Hvad mener du om religion i civilsamfundet? Er det problematisk, hvis en idrætsleder bærer tørklæde, eller hvis sportsklubben holder juleafslutning?

I: Næh, det synes jeg ikke.

S: Vil du definere religion som en privat sag?

I: Ja ja, men den er ikke privatiseret.

S: Kan du svare så entydigt på det og sige: Ja, det er en privat sag?

I: Ja, det ved jeg jo godt, at det kan jeg gøre, men havde jeg levet med andre traditioner, havde det nok været andreledes.

S: Ja, for når du tidligere nævner Vesteuropa som det eksplicit sekulariserede, så er det også blevet kaldt for undtagelsen, der bekræfter reglen. Vesteuropa adskiller sig faktisk fra alle andre

steder i verden, så spørgsmålet er, om synet på religion som privatsag ikke hører inde under kassen som undtagelsen, og dermed bliver noget specifikt vesteuropæisk.

I: Jo, det har du givetvis ret i. Men i det samfund, som jeg lever i, der mener jeg, at religion er en privat sag. Det ville den ikke være, hvis jeg var iraner. Det ville den nok ikke.

S: Jeg tænker i forhold til diskussionen om bederum. Hvis man opfatter religion som en kollektiv sag, hvor man ikke skelner mellem det offentlige og private rum, så ser verden jo anderledes ud.

I: ja, ja. Og religion er noget, man gør sammen med andre. Men det er mig, der bestemmer, om jeg vil være med i samtalen med de andre. Det er mig, der bestemmer, om jeg vil være baptist, katolik, med i folkekirken eller være muslim.

S: Sekularisme kan indebære, at man ikke anerkender religiøse menneskers ligeværdige deltagelse i den demokratiske debat. Ser du det som et problem i Danmark med manglende anerkendelse af religiøse mennesker?

I: Jeg undrer mig lidt over, hmm, kan man tillade sig at kalde det dannelsesniveaue? Jeg har altid respekteret og accepteret ateister. Altså holdningen, at man ikke kan forklare ting gennem teologien. Jeg forstår godt, at man kan have det sådan. Men jeg bliver en anelse træt, når der bliver talt til mig, som om, jeg er en idiot og ud fra det perspektiv, at der nok er noget ravende galt med mit hoved. Som om der er et eller andet i min opvækst, der er gået helt galt. Den var i øvrigt ikke-religiøs. Jeg synes somme tider, at den måde at tale med hinanden på er ... der havde jeg nok troet, at vi var længere. Men det er vi ikke, har jeg noteret mig. Jeg synes godt, at man principielt set kunne antage, at den anden har ret. Det gør jeg altid trods alt. Jeg forstår ikke helt synspunktet. Jo jeg forstår godt synspunktet – i hvert fald så godt, at jeg godt kunne unde vedkommende, at han måske kan have ret. Men jeg synes ikke altid, at den samme tilståelse ydes mig.

S: Hvad er der at gøre ved det?

I: Jamen, der er jo ikke andet at gøre ved det, end at blive ved med at tale med hinanden. Og så kan vi forhåbentlig få overbevist hinanden om, at der er nogle gode grunde til, hvorfor man mener som man gør – og i hvert fald tilstå den anden begavelsens mulighed.

S: Men hører jeg dig så sige, at det er et oplysningsprojekt?

I: Det kan du sandelig tro, det er! Det ved jo alle præster, og vi har virkelig et oplysningsprojekt foran os. Der plejer jeg altid at sige: Det hjælper ikke noget at blive sur over, at mennesker ikke længere kender de grundlæggende historier, vores kultur er bygget op på. For det er mange mennesker, som ikke kender dem. Fordi de historier på en eller anden måde ikke længere er i svang, som de var engang, det er de bare ikke.

Og det er sådan noget, præster godt kan finde på at bliver lidt fornærmede over. Hvorfor ved folk ikke det? Jeg har det ikke sådan med det, for folk ved det jo ikke, og der er kun en grund: Det er fordi, der ikke er nogen, der har fortalt dem det! I hvert fald ikke på en måde, så de syntes, at det relaterede til deres liv. Så det eneste, vi ikke må gøre, det er, at blive sure, men vi skal hele tiden relatere bibelhistorien til vores hverdagsliv, for at folk kan forstå, hvorfor de er blevet klassiske tekster. Det er også svært at læse både Shakespeare, Goethe og Schiller og Holberg, hvis man ikke kender dem. De bibelske tekster har den samme klassiske værdi, fordi de handler om tro, håb og kærlighed, om had og misundelse, jalousi og drab og henførthed og jubel og elskov og det hele.

S: Men vores børn har jo ikke mange steder at gå hen og høre alt det – det gjorde skolen vel tidligere?

I: Ja, det gjorde skolen tidligere, men nu er det vores opgave. Så der er ingen grund til at pibe, det er bare at klø på.

S: Man kan jo i den grad få fornemmelsen af, at kirken slet ikke rammer folket. Sådan er det, når jeg taler med folk, der intet ved om kristendommen. For dem er kirken så fremmedartet. Og i bedste fald vil de så blive sure og sige: Jamen, man har jo aldrig fortalt dem at det var sådan, eller jeg troede, det skulle forstås sådan. Eller jeg tænker på Cecilie Rubows analyser i sin tid af, at præsten sagde ét, og menigheden forstod noget andet. Om de så holdt studiekreds i Lukasevangeliets, så forstod de stadig ikke, hvad præsten sagde. Jeg tænker på, om tolkningen af teksterne simpelthen er for svær for menig mand?

I: Jeg tror faktisk, at de forstår mere, end vi så har kunnet måle, for selvom vi så har været mange flere i Folkekirken, så er det alligevel pudsigt, at vi stadig er 79 %. Ville vi være det, hvis folk ikke

forstod noget som helst? Det må være, fordi der bliver talt et sprog, og ageret på en måde, så man kan genkende noget af det. Men derfor har du da alligevel ret i, at vi skal da hele tiden være opmærksomme på at få fortalt de historier, sådan at andre mennesker bliver opmærksomme på, hvorfor vi stadig gider og læse dem! Og for mig er det også vigtigt ikke bare, at vi gider læse dem, men at vi også tror på dem. For det er meget godt, og jeg sætter stor pris på, at folk siger, at "jeg er i hvert fald kulturkristen" – problemet er bare, at hvis alle lige pludselig har det sådan, at: "Det lyder egentlig meget godt, men jeg tror ikke rigtig på det", så tror jeg, det glider meget hurtigt. Der er nogen, som skal tro på, at det virkelig er rigtigt, at nåde går for ret. Hvis ikke, man tror på det, så er der rigtig mange gode grunde til, at nåde *ikke* skal gå for ret.

S: studerende forstår ikke reformationen og Løgstrup?

I: Der er kommet megen forlegenhed omkring ordet 'Jesus', og derfor skal det ligesom pakkes væk. Folk gør sig bestemte forestillinger omkring bestemte religiøse udtryk. Fordommene om kirken, de hænger godt fast. Og det har vi nok gjort, hvad vi kunne for at de også skulle gøre.

S: Før kunne man mærke fordommene hos de studerende, men nu virker det rigtigere at sige, at de ikke engang kender til det – de har ikke engang fordommene mere.

I: Ja, gadepræsten fortalte for et par år siden, at de unge kom og sagde: "Hvad skal vi tro på? Og så begyndte hun med at fortælle dem, hvad de ikke skulle tro på, men det var ikke det. De sagde: "Vi vil bare vide, hvad vi skal tro på". Og det har jeg selv brugt lidt som en inspiration, fordi vi i kirken har haft en stærk tradition for at polemisere imod det, vi ikke skulle tro på. Det behøver vi ikke. Og det er lidt sjovt, for det er godt at skulle udtrykke hvad vi tror på, ligesom de kommer til os hele tiden og spørger: "Hvordan kan vi vise, at vi er kristne? Hvordan skal vi leve som kristne?" Bevar mig vel. Jeg er stadig af den generation, hvor jeg siger: "Nej, nu stopper I"! Alt af nåde, og det betyder, at der er ingen gerninger. "Jamen, vi vil faktisk gerne have lov til at vise det". Jeg har aldrig haft et konfirmationshold, der har sagt at de ikke vil spørges. Konfirmanderne vil bare gerne have lov til at sige: "Yes, vi tror". De har ikke noget imod at bekræfte, at Vorherre er her. Det må han da gerne være – Jo mere, jo bedre!

S: Ser du et problem i at skoler kan finde på at ansætte en muslimsk mand, der ikke vil give hånd til kvinder?

I: Ja, det kan jeg godt se et problem i. I hvert fald i dette her samfund. Den mand må i hvert fald gøre sig meget klart, at han har et problem med at gøre sig selv socialt acceptabel i et dansk samfund. Det bliver han nødt til. Han bliver nødt til at overveje, hvordan han får sine kvindelige kolleger til at forstå, at det kun er fordi de er kvinder, at han ikke vil hilse. Og at det ikke er, fordi han har noget imod dem eller fordi han har disrespekt over for deres køn eller deres viden, eller at han i øvrigt anser dem for at være laverestående væsner. Det er *hans* problem i vores samfund. Det må han gå ind i med meget åbne øjne. Det er knapt så stort et problem, hvis det er den anden vej rundt – hvis det er en kvinde. Det kan jeg på en eller anden måde lidt bedre acceptere. Men en mand har virkelig et problem i vores samfund, hvis han ikke vil hilse på kvinder.

S: Synes du, at man som skolebestyrelse overhovedet bør ansætte sådan en mand? Det er ikke et fiktivt problem.

I: Nej, jeg synes, man skal sige til ham, at han bliver nødt til at overveje, hvordan han vil gøre, når han skal have forældremøde, og hvordan han hilser og hvordan han skaber en relation til mennesker, som gerne vil have en relation til ham. For i Danmark er dét at stikke hinanden på næven bare det mest almindelige. Og dem man ikke vil give hånd, dem afskyr man jo næsten.

S: Hvad synes du om en pragmatisk løsning, hvor en kvindelig studerende først opretter et socialt bånd ved at give hånd og derefter forklarer, at det byder hende imod pga. religion?

I: Jeg tror da, at der bliver skabt mange problemer på den måde. Det, der ligner pragmatik, vil jo så blive opfattet som afvisning – sidenhen formentlig. Hvis hun kunne, da vi ikke kendte hinanden, hvorfor kan hun så ikke nu, hvor vi kender hinanden? Sådan tror jeg den vil løbe inden i de fleste europæiske hoveder. Det vil man da synes var meget mærkeligt.

S: Hendes erfaring var, at det virkede. Når de lærte hende at kende kunne de rumme hendes religiøse baggrund, og så var det fint.

I: Jamen, så er det jo fint. Hvis det fungerer, så fungerer det jo. Jeg har jo været ude for det i ny og næ i de her interkulturelle sammenhænge. Men der ved jeg det jo, og der er det mig, der siger undskyld, hvis jeg stikker næven frem, og hun bliver nødt til at træde tilbage. Og det er jo fjollet af mig. På den anden side, så er vi altså i en situation, hvor jeg synes det er besværligt. For nogle, der står og kigger på kan også føle, at det er mærkeligt: "Hvorfor gik han ikke hen og strakte hånden

ud?” Det kan også blive mistolket. Så vi er i sådan en interkulturel situation, hvor man virkelig kan komme til at misforstå hinanden, hvis man vil.

S: Sveriges lov fra 2011 om at skolen skal være ikke-forkyndende har betydet, at mange skoleledere har aflyst den traditionelle juleafslutning. Er det den rigtige retning at gå?

I: Nej, bevar mig dog vel. Jeg forstår ikke, hvorfor man reagerer så skarpt og nærmest fundamentalistisk med sekularisme. Den fortælling hviler vores historie på, og derfor er det da helt naturligt, at man går derned både med børnehaver og med skoleklasser. Vi havde den jo også her sidste år. Det var en af de her historier, som var meget interessant at følge på TV2 NEWS. For den begyndte jo med, at Børne- og undervisningsministeren måske ikke syntes, at det var nogen god idé – og så i løbet af dagen, synes folk godt nok, at det var en trekantet måde fra skolens side at se på det på, og så kunne man følge i løbet af dagen, hvordan det politiske establishment flyttede sig fra den ene side til den anden: Selvfølgelig skulle børnene hen i kirken og høre julefortællingen, hvor skulle de ellers høre den henne? Det synes jeg også, de skal. De skal også hen og synge de rigtige julesalmer, som de er, og ikke som de er politisk korrekset af en eller anden, som mener at vide, hvad der kan stå i en salme for at man kan synge den som sekulær. En anden debat, som vi har lige for tiden, er om de ateistiske kirkegårde. Et eller andet sted kan jeg ikke forstå det. Jeg synes ikke, at ateisten tager sig selv højtideligt nok der. En af fordelene ved at være ateist må være, at man kan blive set død alle steder – for nu at sige det lidt frækt.

S: Jeg skal lige være med på hvad sagen er.

I: For et halvt år siden blev jeg spurgt om via pressen, om jeg ville afsakralisere et stykke kirkegård. Men hvad er problemet, hvis de ikke tror på det? Nu har vi jo haft den debat siden, at der er mange ateister, der føler, at det er en krænkelse at se et kors eller en halvmåne eller en Davidsstjerne. Og det kan jeg ikke forstå, for hvis man tager deres system, systemimmanent, så må man bare sige, at det er et tegn – et tegn, som ikke betyder noget. Det betyder i hvert fald ikke noget, som jeg kan henføre noget til. Må man på en ateistisk kirkegård kunne høre kirkeklokker, eller er det også en krænkelse? Jeg spørger ikke bare for at være fræk, men for at høre, hvor langt skal jeg gå? Og hvad er det for en mærkelig forestilling – er der så alligevel en metafysik i ateismen? Det er der noget, der tyder på, og det har jeg aldrig troet, der var. Jeg har altid accepteret, at der ikke var en metafysik i ateismen, men det er der altså noget, der tyder på, at der

er, hvis man ikke kan gå ned på en kirkegård, uden at biskoppen skal komme og udføre nogle ritualer, som man ikke selv tror på. Men så har han i hvert fald stykket det ud, brudstykket det.

S: Men er der ikke et spørgsmål om magtstrukturer, som du elegant ser hen over, når du ikke vil følge deres følelse af overgreb i forhold til det? Er det ikke et spørgsmål om magtfulde institutioner historisk set, der har bestemt nogle ting, man ønsker at frigøre sig fra? Er det ikke et frigørelsesprojekt, der er legitimt?

I: Men jeg forstår det ikke. Jeg forstår ikke, hvorfor man ikke er ligeglad med, hvor man bliver begravet, hvis man er ateist. Jeg kan godt forstå, at katolikker godt vil have en særlig del af kirkegården, og at jøder gerne vil have en særlig del af kirkegården, men jeg synes, at hvis man som ateist alligevel ikke tror på noget, så må det da være lidt lige meget, hvor man bliver begravet?

S: Men hvis man nu satte det ind i et frigørelsesprojekt, så er det jo ikke ligegyldigt, om det man ønsker at blive fri fra, får én i sidste ende alligevel.

I: Nej, nej, men det gør vi jo ikke. Med mindre, at de så alligevel bliver begravet af en præst. Men det er jo, fordi de efterladte plager så meget.

S: Men man kan i hvert fald sige, at logikkerne ikke er så holdbare, hvis vi har været 500 år om at lave nogle protestanter, der så alligevel gerne vil gøre gerninger, og nogle ateister, der godt vil have noget afsakraliseret jord. Et er logik, og noget andet er ...

I: Der er helt sikkert nogle følelser på spil.

S: Historisk set har den danske folkeskole videreført, hvad man ofte betegner som den kristne kulturarv. Hvilken kulturarv skal skolen ifølge dig videreføre?

I: Det bliver den nødt til at blive ved med at gøre. Hvis ikke skolen bliver ved med at videreføre den kristne kulturarv, så svigter den i forhold til, hvad der er vores historie. Og jeg synes også, at den svigter i forhold til, hvad der er vores fremtid. Men det er så her, vi kan blive meget uenige. Men man må ikke skabe uvidenhed om de væsentligste strømninger, som har fundet sted, for de kan hjælpe os til at forstå, hvorfor vi er blevet dem vi er. Og der hører den historie med. I Norge bruger man ofte den "judæo-kristne" historie, har jeg lagt mærke til. Det gør man i hvert fald i militæret,

som jeg kender mere til. Den judæo-kristne tradition er måske et meget godt begreb at indføre. Det ved jeg ikke, men det er de jødisk-kristne traditioner, og for min skyld kan man også sagtens tage både Athen og Rom med, for der er jo en hel masse traditioner fra både Athen og Rom, som man også skal blive ved med at præge med.

S: I Norge havde de jo også i skolens tidligere formålsparagraf både de kristne værdier og de humanistiske. De er nævnt sidestillede.

I: For min skyld kunne du godt sætte de humanistiske ind også. Men jeg synes ikke, man skal eliminere den kristne tradition.

S: Skal skolen tage hensyn til religiøse helligdage?

I: Det har vi vel altid gjort i forhold til den jødiske del af befolkningen ...

S: Det har vi nu ikke ...

I: Det troede jeg faktisk.

S: Der har ikke været nogen principiel hensyntagen.

I: Det synes jeg helt klart, at man skal tage hensyn til. Altså de steder, hvor man fejrer Eid giver andet vist ikke megen mening. Festen varer jo et par dage, ligesom vores julefest gør. Der kan vi godt være generøse og frisindede.

S: Skal skolen undervise i religion og livssyn?

I: Ja.

S: Hvordan?

I: Ja, jeg er helt med på, at det skal være oplysende undervisning, men det skal der så også være. Vi kommer ikke nogen steder i den moderne verden uden. Vi får heller ikke sekularismens åg af os igen, hvis vi ikke lærer at forstå, hvordan de andre tror. Men jeg lever også – og det er Bent Melchior, der har læst mig det – jeg lever med en høj grad af bevidsthed om, at ét er oplysning, noget andet er hjerternes omvendelse. For man kan oplyse om mange ting, men det fritager ikke folk fra at begå politisk set dumme ting. Det viser sig jo i hele Vesteuropa. Det er jo ikke, fordi vi

ikke har oplyst, og alligevel trives fordomme mod minoriteter som ingensinde før. Så der er forskel på oplysning og hjerternes oplysning. Der trives så mange fordomme i den moderne vestlige sekulariserede verden, så jeg synes, at hvis man er meget til sekularismen, så har man også noget at tænke over.

S: Når du siger, at fordomme trives som ingensinde før, er det så hate-crimes, du tænker på?

I: Ja, men det er da mærkeligt, at det skal blive ved med anti-semitisme i Polen, Ungarn, Frankrig – alle steder. Hvorfor skal de homoseksuelle i Frankrig lige pludselig udsondres? Hvad skal det til for i så oplyst en befolkning? Og hvorfor skal vi have det med romaer, som vi har det? Det er jo helt ureflekterede fordomme, vi kaster i hovedet på dem. Hvis man kører det op på et teologisk plan og spørger: Hvor var Gud henne i Auschwitz? Det spørgsmål kan ikke besvares nemt, men den engelske overrabbiner Jonathan Sacks har sagt: ”Jeg kender et værre spørgsmål: ’Hvor var menneskene henne i Auschwitz? – Venligst forklar mig, hvor mennesket var henne i Auschwitz!

S: På nogle skoler ser man julegudstjenesten som vidensformidling omkring det at holde jul. Vil du beskrive en julegudstjeneste sådan, eller er en gudstjeneste altid forkyndelse?

I: Jeg håber, der er vidensformidling i hver gudstjeneste. Det håber jeg. Men jeg vil aldrig finde på at snyde nogen og sige, at gudstjenesten ikke er forkyndelse. For gudstjenesten vil overbevise. Og hvis det er en liturgisk handling, så siger vi jo altid, at der indgår Vorherre i en leg med de deltagende. Det er totalteater, som man bliver inddraget i. Den, som holder gudstjenesten, ved godt, at det er et ritual, et totalteater, som man bliver inddraget i. Så det vil være misvisende at sige, at det ikke prøvede at være overbevisende, for det gør det.

S: Må en folkeskolelærer sige til en elev med muslimsk baggrund, at de kan roligt tage med derover, for der sker ikke noget?

I: Der sker noget, og det kan man i øvrigt se. Men det gør ikke noget. Jeg tror ikke, at muslimer er særligt bange for at møde andre religiøse mennesker. Men præsten må også godt udvise fornøden respekt, når der er andre tilstede. Men det skal jo ikke forhindre én i at virke overbevisende. Jeg haft det lidt inde på livet på den måde, at jeg har været orlogspræst på søværnets skibe, og der har altid været en eller to muslimer med. Og jeg har også altid forstået mig selv som præst for dem, men selvfølgelig på en anden måde, fordi vi havde forskellig baggrund. Men det skulle ikke

forhindre mig i at tale med dem, om det, der kunne kaldes sjælesørgeriske ting. Og jeg kan jo heller ikke rykke et andet tankesæt ind i mit hoved, fordi jeg taler med dem, men jeg skal have respekt for, at de tror noget andet end jeg.

S: Hvordan skal præsten udvise den respekt, hvis der kommer en vilkårlig broget folkeskoleklasse over? Hverken lærere eller elever er formentlig helt med på hvad der skal ske.

I: Nej, det er rigtig nok.

S: Hvis ansvar er det?

I: Jeg synes godt, man kan lave den fortælling, så det er en fortælling, man kan stå på. Du kan også fortælle den sådan, at hvis du ikke står på den, så ryger du ned i Helvede. Og det sidste skal man holde sig langt væk fra i den situation.

S: Vi interviewede en skoleleder, der ikke mente, at det var problematisk at gå til julegudstjeneste. Argumentet var, at den enkelte elev bare selv kunne vælge at tro på det, han ville i situationen. Men ophæver det det religiøse rum og den religiøse handling fuldstændig? Eller er du enig med ham, i at det må være op til den enkelte elev at tro det, han vil i situationen?

I: Der er jeg så meget vest-europæer, at jeg mener, den enkelte alligevel hele tiden sorterer. Det kan man ikke komme om ved. Men det er et interessant spørgsmål. Mens jeg var i Holmens Kirke, kom de fra den Classenske Legatskole, og ville gerne have julegudstjeneste. Jeg tror, 40 % af eleverne var af anden etnisk herkomst. De kom alligevel, når vi havde juleafslutning. Det var fint.

S: Spørgsmålet er, hvem der vil have det. For ude omkring Læreruddannelsen Blaagaard/KDAS findes skoler med meget forskellig to-sprogsprocent, og nogle af de skoler er klart ved at revidere deres traditioner. De har altid gjort sådan, men det gør de ikke mere. Her tænker jeg på de tilfælde, hvor klassen består overvejende af muslimske børn, bortset måske fra en enkelt katolik og en fra Island. Skal de så gå i moske til jul?

I: Nok ikke lige til jul, men når det bliver Eid-fest.

S: Og skal skolen stå for det?

I: Det ville jeg ikke være så bange for.

S: Altså, en pragmatisk tilgang uden berøringsangst for religion?

I: Ja, det tror jeg virkelig.

S: Problemet er jo så, hvor danske skoleledere skal banke på, for at få sådan et religiøst input? Det er jo heller ikke nogen given sag.

I: Nej. Men det er nogle sjove virkeligheder, der er rundt omkring. Jeg er meget for, at man løser tingene pragmatisk, men der kan den stakkels skoleleder jo lige pludselig komme frygteligt i vælten. Var det ikke på Østerbro, at de havde inviteret mødrene alene, og i virkeligheden var det jo en meget klog løsning, for det sikrede, at alle kom frem. Men så er der lige pludselig én politisk korrekt, og så har man mistet kontakten.

Interview med Abdul Wahid Pedersen, imam

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Fylder religion for meget eller for lidt i det offentlige rum?

I: Nu har vi haft en statsminister for nyligt, der sagde, at religion skulle ud af det offentlige rum, og mit svar til ham var, at *politikerne* skulle ud af det religiøse rum. Jeg ved ikke, om det fylder for meget eller for lidt. Religion er en naturlig del af menneskers liv, og det skal have lov til at have en naturlig plads. Jeg synes ikke, at man skal kvantificere det. Religion er et naturligt udtryk for nogle mennesker, og et mindre naturligt udtryk for andre mennesker. Mennesker må udtrykke sig som de vil.

S: Henvender folk sig til dig angående problemer af religiøs art på deres arbejdsplads?

I: Ja, det gør de, og det er både når det er noget dybt personligt, fx når folk har ondt i livet, men også, når det er professionelt. Det er arbejdstagere og arbejdsgivere, det er boligselskaber, institutioner, militæret, hospitaler, fængselsvæsenet, socialvæsenet og alle mulige, som henvender sig.

S: Hvilke problemer henvender folk sig om?

I: Det er typisk noget med at kunne bede på sin arbejdsplads. Tørklæder oplever jeg ikke rigtigt, at jeg bliver kontaktet om – ikke så meget mere.

S: Mangel på tid eller rum til at bede?

I: Det kan være begge dele. Og oftest kan man godt finde en løsning på det, hvis der er en villighed til det fra begge parter. Nogle gange, givetvis i en mangel på forståelse for, hvad bøn er, så kommer der nogle tilbud fra arbejdsgivere, som ikke nødvendigvis er særligt gode, fx at man kan bede på badeværelset. Det er ikke i orden.

S: Og hvad er din holdning til det? Er det, at det skal en arbejdsplads give plads til, altså at folk kommer med religiøse ønsker?

I: Altså, vi har jo et rummeligt arbejdsmarkedet i forvejen, som kan rumme en hel masse. Vi kan indpasse folk med nedsat arbejdsevne, folk med fysiske handicaps, så mon ikke også, vi kan indpasse, at der skal være plads til de religiøse mennesker? Flexibiliteten er der allerede, men man skal udvide den til ikke kun at omfatte det fysiske menneske, men også det spirituelle menneske. Kantinen serverer glutenfri til dem, der har behov for det. Der bliver taget rigtig meget hensyn, men hvorfor ikke også tage hensyn til det spirituelle menneske? Vi har et samfund, der i dag ser anderledes ud, end for halvtreds eller hundrede år siden. Og samfundet bliver nødt til at følge med i udviklingen. Man kan ikke bremse det, der sker i folk.

S: Så frihed til og plads til at praktisere sin religion, det skal man have på arbejdspladser, og formodentlig også i skoler?

I: Det spirituelle menneske skal have plads til at være overalt i samfundet. Det er klart, at det er et forhandlingsspørgsmål, hvor meget det spirituelle menneske fylder. Hvor meget plads kan vi give?

S: Kan du pege på nogen grænsedragninger? Hvad hvis man er repræsentant for staten?

I: Det er et af de spændende spørgsmål. Jeg er selv privat arbejdsgiver, og jeg vil da godt have lov til at bestemme, hvem jeg ansætter, og hvordan vedkommende skal se ud på min arbejdsplads. Og den ret bør man have som privat arbejdsgiver. Hvis jeg skal bruge en mand eller en kvinde til at job, så er det tåbeligt, at jeg så skal søge en m/k. Det er en form for overdreven kønsneutralitet at skulle søge en m/k. Men med staten og det offentlige må det forholde sig anderledes. Staten har en forpligtelse til at afspejle samfundet som helhed. Man må skelne mellem den offentlige og den private arbejdsplads.

S: Hvad med tørklæder eller kors ved højesteret?

I: Det har jeg ikke noget problem med. Man må godt udtrykke, hvilket menneske man er, når man bestrider et job i det offentlige. Men man må bestride sit embede i overensstemmelse med embedets karakter. Og ens religion eller politiske holdning, eller hvad som helst andet, burde ikke være diskvalificerende der. Det må være den faglige kompetence, der er afgørende.

S: Er der spørgsmål i forhold til religionsfrihed, som er svære at tage stilling til.

I: Jeg kan ikke lige komme i tanker om nogle.

S: Hvad fx med civilsamfundet. Er det ok at repræsentere sin religion der? Fx, når en fodboldtræner udtrykker sin religiøsitet på synlig vis?

I: Jeg mener ikke, at man skal anonymiseres i sit embede. Vi er forskellige mennesker med forskellige udtryk. Men man skal finde en balance, der passer. Man må indpasse sin religiøse virkelighed i forhold til sin praktiske virkelighed, og være indstillet på, at hvis man vælger at gøre det omvendt, kan det få konsekvenser i forhold til ens arbejdsliv. En fodboldspiller kan ikke give sig til at bede midt på banen, fx. Vi må give mennesker ret til det udtryk, de har, så længe at det udtryk ikke forulemper andre.

S: Så synligheden må man tage med – det er individets ret til at praktisere...?

I: Ja, det mener jeg. Ligesom det er individets ret at farve sit hår lilla eller at have metalstumper i hele ansigtet. Vi må give mennesker ret til det udtryk, de har, så længe det udtryk ikke forulemper andre mennesker. Og det gælder også religiøst. Men i Danmark har vi også en enorm religiøs blufærdighed. Vi har en stor ængstelse over for det anderledes.

S: Det politiske ønske andre steder i Europa om, at der skal være en form for neutralitet omkring borgeren i det offentlige rum, den har vel udgangspunkt i en erfaring i, at vi rent faktisk har svært ved at se hinandens religiøsitet, eller føler os provokeret af den. Synligheden, dét at se, at vi er anderledes, det er udfordrende, og det kan være anledning til konflikt. Hvad gør man ved det?

I: Hvis man var kunstner, så var det i orden, for en kunstner har lov til at provokere. Men det er åbenbart ikke legalt, at resten af befolkningen gør det. Jeg tror, at det hænger meget sammen med den sekularisme, som vi ser i den vestlige verden i særdeleshed, allerhårdest ført frem af den franske laïcisme. Vi har en stigende grad af sekularisme i hele den vestlige verden, samtidig med at der inden for de sidste tyve til tredive år i stigende grader er kommet en religiøs bevidsthed, som ikke har været der før. Så derfor har vi en form for konfrontation mellem disse to former for livstilgange. Og for mig at se er sekularismen en udfordring – ikke kun for muslimer, men også for alle andre troende, fordi den netop skubber troen ud på et sidespor, og hævder sig selv i midten. Det religiøse menneske ser troen som den centrale del og det verdslige som en omstændighed, vi skal leve med.

S: Men sekularismen er jo et forsøg på at løse det vedvarende konfliktpotentiale, der er i forhold til mennesker, der ser på hinanden som anderledes ...?

I: Hvis man ser på det sekularistisk, så ligger der en løsning der, men ikke, hvis man ser på det religiøst.

S: Hvis du ikke vil anerkende sekularismen som den rigtige løsning, hvad er løsningen så? Hvordan vil du løse de potentielle religiøse konflikter?

I: Potentielle religiøse konflikter skal løses gennem en accept at det religiøse menneske, af det spirituelle menneske og det spirituelle menneskes ret til at afspejle, hvad det er. Og det er her, hvor sekularismen på en eller anden måde blokerer, og i en stigende grad gør det – og det i en sådan grad, at vores tidligere statsminister mente, at religion skulle helt ud af det offentlige rum. Det er en fortrængning af det, som jeg og mange andre religiøse mennesker med mig vil kalde den væsentligste dimension af menneskets væren og menneskets jeg, og det er ikke rimeligt.

S: Men når man går ind i den diskussion, så bliver det også en politisk diskussion. Skal man give plads til alle religiøse udtryk, men også til sekularismen?

I: Jo, jo, den skal der da også være plads til. Men sådan som det er lige nu, er det sekularismen, der trænger alt andet i baggrunden.

S: Hvorhenne?

I: Her.

S: I forhold til sekularismen vil mange sige, at løsningen er at gøre religion til en privatsag, sådan som man kender det fra 1600-tallet, for så slipper vi for de sammenstød i det offentlige rum. Er islam specielt udfordret der, for man kan sige, at det er en protestantisk løsning at gøre religion til en privatsag? Eller spurgt på en anden måde: Er der nogen problemer i at sige, at religion er en privatsag i forhold til islam?

I: Muligvis, men jeg vil også mene, at fx jødedommen og katolicismen må lide på samme måde, fordi det netop er en protestantisk løsning at adskille tingene så skarpt. Og protestantismen er – om end den er en majoritet i Danmark – en minoritet på verdensplan.

S: Kan du på nogen måde forstå Ateistisk Selskab, når den vil definere religionsfrihed som retten til at blive fri for at støde på religiøse ytringer i fængsler, hospitaler, skoler, der offentlige rum?

I: Nej, det er for egoistisk. Lad dog dem om ikke at frekventere de religiøse miljøer, men giv dog plads til andre. At man ikke har en religion, skal da ikke forhindre andre i at have det.

S: I Sverige har man i 2011 lavet en lov om, at skolen skal være ikke-forkyndende. Det har betydet, at mange skoler har aflyst juleafslutningen i kirken. Hvad tænker du om det?

I: Jeg har aldrig haft noget problem med, at mine børn går i kirke. Det har aldrig været en religiøs udfordring som sådan. Børnene har vidst, hvad deres udgangspunkt er. Jeg er lidt bange for den svenske model ... man har også de eksperimenter i Sverige, hvor man vil kønsneutralisere børnene og hverken kalde dem han eller hun. Her går man stik imod menneskets natur.

S: Vi talte med en skoleleder, der sådan set godt ville holde fast i julegudstjenesten, men kirken skulle ikke være forkyndende. Hvad tænker du om det?

I: Det er noget pjat. Kirken er forkyndende – det er dens opgave.

S: Vil du anbefale muslimske forældre, at deres børn deltager i julegudstjenesten?

I: Ja, det ser jeg ikke noget problem i. Det er ikke noget, alle muslimer er enige med mig i. Mange er dybt uenige.

S: Du bliver ikke provokeret af, at majoritetsreligionen inviterer skolen ind i kirken?

I: Nej, så kan man jo bare fra muslimsk hold invitere skolerne i nabolaget over i moskeen i forbindelse med Eid.

S: Skal skolen tage hensyn til religiøse helligdage?

I: Ja, det gør skolen allerede. Skolens feriekalender er indrettet efter kristne helligdage. Man kunne godt lave et større frirum. Der er mulighed for at rykke lidt rundt på tingene. Der skal være 200 undervisningsdage på et år, og der er nogle ikke-helligdagsbestemte fridage at rykke rundt med. Man kan lade være med at tage en sammenhængende efterårsferie eller vinterferie og så i

stedet tage dage omkring Eid, Chanukka eller i forbindelse med hinduismens store festival. Hvis lærernes fagforening var villig til at se på den slags løsninger.

S: Så du vil foretrække en feriekalender, der er religiøst fleksibel, fremfor en, der er rensset for religion, som fx i Canada, hvor feriekalenderen er neutral?

I: Ja, for det ville jo igen være et forsøg på at fjerne det religiøse menneske. Mennesker er spirituelle væsener. Hvorfor skal vi hele tiden underspille den del af mennesket? Lad os hellere fejre det!

S: Skal skolen undervise i religion og livssyn?

I: Det har jeg gjort mig mange overvejelser omkring. Jeg har selv været skoleleder. Man forventer, at en skole kan levere en religionsundervisning, som er ikke-forkyndende, men det viser sig, at hvis man går religionslærerne lidt på klingen, så er de fleste faktisk kristne, om ikke andet af navn. Jeg vil vove at påstå om mig selv, at hvis jeg skal give en religionsundervisning – uagtet hvor meget jeg bestræber mig på at være neutral og fair – så er jeg et menneske med et specifik tro, og det vil på en anden måde afspejle sig, om ikke andet i mit tonefald. Det ville være umuligt for mig at argumentere for Jesu guddommelighed ud fra en kristen tradition, samtidig med, at jeg når jeg taler om islam taler om, at Jesus ikke er guddommelig. Det vil stille mig som menneske over for nogle komplekse udfordringer, i forhold til det, jeg inde i mig selv tror på. Jeg ville ikke du som religionslærer, fordi jeg har en tro, og derfor kan jeg ikke undervise neutralt hverken i islam, jødedom eller hinduisme eller noget andet. Er det så kun dem uden tro, der er kvalificeret til at undervise i religion? Det mener jeg ikke.

S: I hvilken forstand er "neutral" et ideal?

I: Jamen, det er jo det, man i skoleloven og undervisningsloven lægger op til, at man skal.

S: Er der ikke forskel på at være ikke-forkyndende og så neutral? En religionslærer i dag må jo godt bekende sin religion.

I: Men i samme øjeblik, man gør det, så forkynnder man jo. Læreren er jo et ideal for eleverne. Man kan lade kristne undervise i kristendom og muslimer i islam og så fremdeles. Og så vil man på Christiansborg sige: "Hold da op, nu rabler det".

S: Før nævnte du, at du har tillid til en højesteretsdommer, der bærer religiøse symboler. Du har altså tillid til at vedkommende kan udføre sit hverv professionelt? Hvorfor har du ikke tillid til, at læreren kan være professionel?

I: Fordi læreren beskæftiget sig med religion, og dommeren beskæftiger sig med jura. Det er to forskellige fagområder man berører. Hvis jeg underviser i matematik så skinner min religion ikke igennem. Det er bare nogle tanker jeg har gjort mig, jeg er ikke nået frem til nogen endegyldig løsning eller svar på det, men sådan som jeg oplever det, så er der her et problem som vi ikke rigtigt taler om.

S: Hvad med samfundsfag, når der skal undervises i politiske ideologier? Kan kommunisten undervise i liberalisme?

I: Der ville man stå med samme problematik. Og så står vi også med samme problematik i historie, hvor det jo er vinderne der skriver historien, ikke taberne.

S: Skal skoler ansætte en mand med muslimsk baggrund, der ikke vil give hånd til kvinder?

I: Det skal skolen selv finde ud af.

S: Ville du som skoleleder gøre det?

I: Jeg har haft en kvinde ansat på en af mine skoler, som gik med niqab, som under ingen omstændigheder ville give hånd til en mand. Men hun var fagligt meget dygtig. Faglighed har jo ikke noget at gøre med måden, man klæder sig på. Hun havde de små børn, så der tog hun tørklædet til side, så de små børn kunne se hendes ansigt.

S: På nogle praktikskoler, hvor man har haft problemet med mandlige praktikanter, der ikke vil give hånd til kvinder, har man overvejet at inddrage en imam for at løse det. Skal skoler henvise til imamer?

I: Nej, det er en ledelsesopgave. Den ligger på skolelederens bord.

S: Er der nogle ønsker, som muslimer i særdeleshed kan have til skoler?

I: Ja, fri til Eid. Og lov til at bære tørklæde.

S: De skoleledere, vi har talt med, er meget fleksible med hensyn til mad. Man serverer fx ikke svinekød, og sørger for, at kødet er halalslagtet. Omvendt vil de insistere på, at eleverne skal med på lejrskole. Hvorfor den skelnen, tror du? Hvorfor vise hensyn det ene sted og ikke det andet?

I: Jamen, det gør muslimer jo også. Der er den klassiske vits om to muslimer, der sidder og snakker: "Nå, var du i byen i går?". "Ja, hold kæft, jeg blev fuld, fik røget nogle fede og scorede nogle damer". "Nå, skal vi gå over at få en hotdog?". "Hvad fanden, jeg er sgu da muslim!". Maden er meget central.

S: Og hvorfor er der en udtalt tolerance i offentlige institutioner i forhold til det?

I: Måske, fordi at der er mange andre, der også har nogle særlige præferencer, fx vegetarer og allergikere. Og også jødiske børn, hvor kravene er væsentlig højere.

S: Men det er der da ikke nogen folkeskoler, der tager hensyn til?

I: Det ved jeg ikke. Måske gør de på Carolineskolen.

S: Vi har talt med en skoleleder, der har haft problemer med forældre med muslimsk baggrund, der er kommet med anti-demokratiske ytringer. Hvad gør man ved det?

I: Det ved jeg ikke. De er jo derude, og det er en legitim holdning. Demokratiet tillader jo også at være imod demokratiet, ellers er det jo ikke et demokrati. Løsningen må være at imødegå det.

S: Demokratiet rummer og skal kunne rumme antidemokratiske ytringer, siger du. Når vi driller de studerende, så siger vi, at skolen ikke længere forkynder religion, men forkynder demokrati. Skolen skal faktisk lave demokratiske borgere jævnfør skoleloven, og det giver vel en speciel udfordringen i forhold til anti-demokratiske udtalelser?

I: Demokratiet er jo den nye religion, men det er interessant, hvordan man definerer demokrati. En dansk lærer, en indisk lærer og en engelsk lærer vil undervise forskelligt i demokrati. Demokrati er jo ikke en ensartet størrelse. Demokratiopfattelsen er sikkert også forskellig hos danske undervisere, hvis man går dem på klingen.

S: En børnehaveklasseleder, vi talte med nogle år tilbage, fortalte at der er en hierarkisering blandt de muslimske elever med de somaliske børn nederst. Kender du til det?

I: Ja, de somaliske børn er nederst. Der findes også intolerance mellem muslimer. Der er diskrimination og racisme og alt muligt. De somaliske unge mænd, der kommer fra en familie, hvor faderen ikke er der, og kun moderen opdrager dem, er en stor social udfordring. Drengene bliver i større eller mindre grad detroniseret af deres jævnaldrende. De finder nogle gange sammen i små grupper af somaliske drenge, der driver rundt og har amerikanske gangster-rappere som deres idealer.

S: Hvorfor er det lige somaliere?

I: Racisme. Det er pga. hudfarven.

S: Nogle undersøgelser peger på, at unge muslimer tager afstand fra forældres eller bedsteforældres oprindelsesland og i stedet har fokus på en form for islam, som de betragter som værende rensset for kulturelle traditioner. Hvad er din erfaring med det?

I: Det går begge veje. Nogle holder fast i deres kulturelle og etniske baggrunde, og andre arbejder på tværs af etnicitet. Det ses fx i en organisation som Danish Muslim Aid, hvor vi har frivillige fra alle mulige oprindelsessteder. De arbejder sammen på kryds og tværs. Men samtidig ser vi også en stor nationalfølelse, der bl.a. har resulteret i flere specifikt nationalt orienterede moskeer i Storkøbenhavn, hvor man rykker sammen om det man har fælles udenfor det religiøse. Der åbner flere og flere etnisk orienterede moskeer rundt omkring, hvor man meget klart gør det for at fastholde fædrelandets traditioner.

S: Hvilken betydning har muslimske friskoler i den bevægelse?

I: Friskolerne er typisk bredere funderet. De tager børn ind fra alle retninger, mere eller mindre.

S: Er der noget, du vil sige afslutningsvis?

I: Det skulle være noget om pædagogikken. Den pædagogik, man arbejder med i den danske skole er forskellig fra den i muslimske hjem. Hvis man tager et muslimsk hjem, så vil det typisk være sådan, at børnene får lov til alt, når de er helt små. Fx styrter de rundt og siger grimme ting osv. Efterhånden som de så bliver større, så bliver deres råderum mindre og mindre. Det gælder i særdeleshed for pigerne, hvis råderum bliver lukket helt ned, når de bliver teenagere. Og i en

dansk pædagogisk tradition, gør man lige det modsatte. Der vokser råderummet. De muslimske børn får altså to helt forskellige modeller presset ned om ørerne fra henholdsvis skole og hjem.

S: Er den udtalt den model. Der er jo nogle, der vil dementere den?

I: Hvis der er nogle, der dementerer den, så ved de godt, at det ikke er helt sandt. Jeg har været skoleleder for pakistanske børn, for tyrkiske børn og for somaliske børn, og alle steder har jeg oplevet det samme. Og jeg ved, at det også er sådan blandt arabiske børn. Det er ikke noget, jeg bare fyrer af. Det er en konkret virkelighed. Ikke nødvendigvis i alle hjem, og naturligvis også i varieret grad, men overordnet set fungerer det sådan.

S: Skal man som imam gøre noget for at ændre det?

I: Nej, for det er ikke en religiøs ting, det er en social ting.

Interview med Czelaw Kozon, katolsk biskop

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Vi har religionsfrihed i Danmark, men ikke religionslighed. Ser du det som et problem?

I: Ja på nogle områder, for det betyder jo, at de fra folkekirken afvigende trossamfund ikke i alle henseender har de samme muligheder for at få offentlig støtte. Ikke nødvendigvis fra staten, men formidlet af staten, fx gennem offentligt inddrevet kirkeskat. Der er ikke for de fra folkekirken afvigende trossamfund den samme mulighed for at få ansat præster til fx hospitaler eller fængsler. Nu skal det jo også siges, at disse trossamfund er små, men rent principielt er der tale om endnu en forskelsbehandling. Men jeg skal også skynde mig at sige, at der gøres meget for at få udlignet de her forskelle. I Danske Kirkers Råd gøres der en hel del for frihed og lige vilkår. Men der er stadig mange forskelle. Fx at andre trossamfund ikke anerkendes som trossamfund men som enkeltmenigheder. Og hele spørgsmålet om civilregistrering er et område i opbrud. Måske vil det på lang sigt ikke være folkekirken, der står for det. Der er også også ulighed, hvis man som studerende vil søge SU til at blive katolsk præst eller præst i en frikirke. Altså er der en hel del mindre områder, hvor der stadig er ulighed og hvor lovgivningen ikke altid har klarsat mange ting. De afgøres ofte administrativt og derfor også nogle gange tilfældigt. Når det er sagt så går vores hverdag jo fredeligt for sig. Det er jo ikke sådan, at vi føler os chikaneret eller diskrimineret i det daglige – på ingen måde. Men altså: når man sådan går tæt på og ikke mindst i denne opbruds tid, så kommer der noget særligt til syne.

S: Hvor mange katolikker regner man med, at der er i Danmark?

I: Helt sikkert ved vi, at der er omkring 40.000. Det er dem, vi har navne og adresser på. Men når vi bare ser på antal af mennesker fra lande hvor de fleste er katolikker – det siges jo at der er 40.000 polakker i Danmark – eftersom de fleste nok er katolikker og vi ikke har registreret alle polakker i de 40.000 – så kunne der nemt være mindst 20.000 oveni nu. Det eneste jeg tør sige er, at der er langt flere katolikker i Danmark, end dem der er registreret. Det er jo indvandrerne, der øger tallet, så vi er en kirke i vækst, men det er på grund af indvandring.

S: Tager man præsteuddannelsen i Tyskland eller?

I: Det er meget forskelligt. Vi har jo egentligt altid skulle til udlandet, og Tyskland var jo ét sted, hvor det foregik i lang tid. Nu er unge menneskers tyskkundskaber ikke hvad de tidligere generationers var, så mange af de seneste præster har studeret i England og nu, de to vi har fra Danmark, i Rom. Men når det er sagt, så har vi en præsteuddannelse i Danmark, der knytter sig til den neokatekumenale bevægelse inden for den katolske kirke. Præsterne har deres baggrund i denne bevægelse, som ikke er så talrig herhjemme. Så de præster, der kommer, kommer fra udlandet. De studerer her og får et virke som præst her i Danmark og uddannelsen får de ved præster der kommer rejsende og er her for et stykke tid.

S: hvordan anskuer du forholdet mellem majoritet- og minoritetsreligion i Danmark?

I: Det er jo generelt et gnidningsfrit forhold, fordi de menneskelige relationer mellem folkekirken og os – i hvert fald som katolsk kirke – er udmærket. Vi oplever det jo ikke til daglig som uhensigtsmæssigt, for den menneskelige kontakt med folkekirken og dens biskopper og med de enkelte præster er gode. Så hvis vi har nogle initiativer over for staten fx i forbindelse med kirkeskat, så er folkekirken meget behjælpelig. Vi kan fx låne folkekirkens kirker, hvis vi har brug for nogle der er større end vore egne. Så der er ikke nogle problemer. Det er klart, at Folkekirken fylder meget, fordi den er så stor. Folkekirken har jo aldrig følt sig udfordret som en kirke kan gøre i lande, hvor proportionerne er anderledes, og derfor har folkekirken en privilegeret status. Denne status har den også rent lovgivningsmæssigt og også i sin egen og folks bevidsthed: Den er *kirken* i Danmark.

S: Mener du, at religion fylder for lidt eller for meget i det offentlige rum?

I: Den fylder heldigvis mere. For et par årtier siden var det jo nærmest tabu. Enten fordi folk ikke interesserede sig for det – og medierne heller ikke – eller også fordi folk mente, at religion ikke var noget, man kunne tale om. Man skiltede ikke med sin egen religiøse overbevisning eller brugte den som argumentation for sine synspunkter. Religion var privat og personligt. Det har heldigvis forandret sig, men så mærker man jo også, at der er nogle, der gerne vil have at religionen skulle fylde mindre i det offentlige rum. Nu er det jo ofte særligt møntet på islam, fordi den jo er en religion, som er anderledes udfarende end kristendommen – selv om vi egentlig heller ikke skulle

holde os tilbage. Men man mærker det jo sådan, at det hører ikke hjemme i politik og samfundsdebat at bruge religiøse argumenter. Man skal ikke blande religion og politik sammen, dvs. ikke religion og partipolitik. Det skal man heller ikke i den forstand, at man ikke skal blande religion og partipolitik sammen. Man skal altså ikke som kristen kirke understøtte en bestemt politisk holdning, for der skal være frihed for folk til at finde deres ståsted i det ideologiske spektrum. Men hvis vi som kristne har et bestemt syn på fx familie, på indvandrere eller andre sociale spørgsmål og vi bruger bibelske argumenter – så er det jo ilde set i nogle sammenhænge. Det mener vi ikke, det skal være. Hvis vi fx argumenterer for en mere liberal indvandrelov ud fra kristne argumenter, dvs. vise næstekærlighed og tage sig af folk der er i nød, som kommer hertil, jamen så gør vi det og føler også, at det er en del af kirkens opgave. Ikke fordi den blander sig i politik, men fordi den interesserer sig for mennesker – også i hele debatten om homoægteskab. Der argumenterer vi jo også bibelsk og ud fra kristne værdier, når vi siger, at vi som kristne mener, at det ikke skal kunne lade sig gøre. Derfor mener vi, at kristne argumenter godt kan have noget at gøre i den politiske debat.

S: Men har I været inde i diskussionen omkring homovielser i folkekirken? Man har jo ikke diskuteret det i andre trossamfund.

I: Vi har også holdt lav profil, fordi det først og fremmest var noget, der angik folkekirken. Det, der har interesseret os i den sag, er jo at vi ikke bliver tvunget til at foretage homovielser. Men det har man jo foreløbigt sikret ikke sker – også for folkekirken selv. De præster i folkekirken, der ikke vil, bliver indtil videre heller ikke tvunget til det.

S: Men der er vel heller ikke andre eksempler på, at man bliver tvunget som katolsk kirke eller fx som jødisk menighed?

I: Nej, og det bliver folkekirken jo som sagt heller ikke. Hvis en præst i folkekirken ikke vil vie fraskilte, så behøver han eller hun ikke at gøre det.

S: Den almindelige danskers form for kristendom, taler vi ofte om som en form for kulturkristendom, som ikke er særlig synlig – i hvert fald ikke på det offentlige plan.

Mange har oplevelsen af, at islam, som du også selv er inde på, er mere synlig og mere tydelig. Er der bekymringer fra den katolske kirkes side omkring det her med synligheden? Skaber det problemer i det offentlige rum?

I: Nej, det gør det ikke. Jeg mener ganske vist, at der er for lidt synlighed fra kristnes side – både katolikker og lutheranere. Vi vil jo ikke være aggressive og voldelige – det er jo ikke på den måde, vi skal være synlige og heller ikke ved at påtvinge andre vore normer. Vores synlighed skal ikke bygge på privilegier og bestemte love. Når vi siger, at man som kristen skal være synlig, så mener vi, at man ikke kun er kristen inden for hjemmets fire vægge eller om søndagen, når man går i kirke. Man er det også på sin arbejdsplads. Det er ikke sådan, at man konstant skal prædike for sine kolleger på arbejdspladsen og prøve på at omvende dem, men man skal handle som en kristen i sin omgang med andre mennesker og sin omgang med materielle goder. Man aflægger et vidnesbyrd som det hedder højtideligt, så man kan se på en, at man er kristen. Omgivelserne vil opleve det som noget positivt, at der er en, der tager sin tro alvorligt, for det er nogle gode værdier, vi har som kristne. Nogle gange går kristne ind i politik, og ofte tager de deres kristne overbevisning med ind i det politiske liv. Nogle gange kan det dog føre til kompromisser af frygt for ikke at blive genvalgt eller af hensyn til partidisciplinen. Så nogle gange holder den kristne sin overbevisning for sig selv, fordi vedkommende får at vide – og tænker måske også selv – at det er en privat sag. Men kristne skal jo præge samfundet med deres overbevisning. Selvfølgelig igen med respekt for anderledes troende. Men man skal ikke gemme sin kristne tro af frygt for omgivelserne eller fordi man vil være politisk korrekt.

S: Er der katolikker i folketinget?

I: Nej, men indtil sidste valg var der. Der har dog aldrig været særlig mange, og de har ikke gjort sig særlig bemærket.

S: Der var ikke en lobby?

I: På ingen måde.

S: I den protestantiske tradition og sådan, som vi hører det mange gange i debatterne nu, refereres der ofte til skattens mønt: "Så giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er!"

(Lukasevangeliet 20,25). Det gøres netop for at illustrere en opdeling af det verdslige og det åndelige. Hvordan forholder du dig til det?

I: Den skelnen er der, stat og kirke har hver sine kompetencer og det, vi ønsker, er ikke et teokrati eller et præstestyre, hvor de gejstlige leder landet og på den måde sørger for, at folk makker ret. Men de kristne i et demokratisk samfund skal kunne bruge deres demokratiske ret til at lade sig vælge ind og agere politisk som kristne, uden frygt for ikke at blive genvalgt eller at være politisk ukorrekt. Et demokrati regulerer jo sig selv, for bliver man ikke valgt, så er det de andre kræfter, der tager over og så må man respektere det – også i et land, hvor kristne værdier er lovsikret, måske endda i Grundloven. Hvis nu fx et land har en grundlovsfæstet paragraf om at man ikke tillader abort, så betragter vi det som kristne ikke som noget, man presser ned over andre. Vi skelner jo også mellem specifikt religiøse spørgsmål og så mere generelle menneskelige naturretslige spørgsmål. Vi betragter jo ikke retten til liv som noget specifikt kristent, men som noget naturretsligt, og derfor mener vi, at livet skal forsvares i alle faser – også respekten for menneskers værdighed og ret til et liv i tryghed og med gode vilkår for arbejde og social sikring. Så vores holdning er ikke specifik kristen, men ligger i tråd med kristen næstekærlighed. Nogle almene rettigheder falder her sammen med det kristne – som jo også deles af andre religioner og også mennesker, som ikke tror på noget.

S: Du var lige inde på, at man jo ikke sådan skal vælte ud med forkyndelse på arbejdspladsen. Er der nogen, som henvender sig til dig fra den katolske menighed, som har problemer på arbejdspladsen med deres religion på den ene eller den anden måde?

I: Nej, det har jeg ikke hørt om. Ikke personligt.

S: Men når man ikke hører om det i Danmark, hvad kunne det så skyldes?

I: Jeg tror, det skyldes, at det ikke er noget problem. En bevidst kristen har normalt ikke nogle problemer på en dansk arbejdsplads. Nu falder det jo tit sammen med, at folk ikke taler så meget om deres tro, men jeg tror, at selv hvis de gjorde det og sagde til deres kolleger: "Jeg er katolik og bevidst kristen", så tror jeg heller ikke, at vedkommende ville få nogle problemer.

S: Du nævnte før fængselspræster og hospitalspræster, og vi har også fængselsimamer og hospitalsimamer – bliver katolske præster også tilkaldt eller hvad gør man?

I: Ja, hospitaler er meget ivrige efter at få tilkaldt katolske præster, når de har en katolsk patient.

S: Så du oplever ikke, at hospitalet negligerer patientens ønsker?

I: Nej, på ingen måde. Heller ikke, at de hindrer præsten i at komme. De gange, jeg selv har været ude, har jeg altid oplevet stor imødekommenhed.

S: Du kender heller ikke til sager, fx fra militæret, hvor man har en præst med fra den danske folkekirke til udlandet. Fx i forbindelse med problematikker knyttet til katolikker i hæren?

I: Nej. Jeg tror da, at hvis en katolik i forsvaret får brug for en præst, vil én blive tilkaldt. Proportionerne er jo sådan, at vi ikke kan forlange af staten, at den skal lønne en katolsk præst, når der ikke er ret mange katolikker i forsvaret.

S: Tænker du, det ville være bedst, hvis stat og kirke – altså den danske folkekirke – kunne skilles ad?

I: Folkekirken skal selv bestemme, om den vil skilles fra staten. Og de fordele, vi som katolikker og andre trossamfund ønsker at opnå, er af en sådan art, at der ikke behøver at gå noget fra folkekirken. Fra katolsk side har vi ingen interesse i at kræve kirke og stat adskilt. Vi ville ikke nødvendigvis blive bedre stillet som trossamfund, fordi folkekirken blev skilt fra staten.

S: Der er heller ikke nogen principiel grund til det?

I: Nej, ikke en, som vi behøver at interessere os for. Som katolsk kirke ønsker vi ikke at være en statskirke, og det er sådan set noget nyt – godt nok ikke i Danmark – men der er jo andre lande, hvor den katolske kirke har været statskirken, og hvor andre trossamfund har oplevet det, vi oplever som minoriteter i Danmark. I Spanien var det fx indtil for nogle årtier siden ikke sjovt at være protestant – ikke fordi man blev forfulgt, men man blev totalt negligeret, fordi den katolske kirke var statskirke eller næsten statskirke. Det er jo også sådan, at den katolske kirke har, selv om den er eller var statskirke, trods alt et overhoved, som bor i Rom og er overhoved for en

verdenskirke. Men der var mange sammenhænge, hvor staten sad tungt på den katolske kirke fx med bispeudnævnelse o.l.. Alt sådan noget har man kastet af sig, man vil ikke være en privilegeret kirke, men have lov til at ordne sin struktur og sine aktiviteter frit. Man vil gerne hjælpes af staten, hvis det er muligt – dog ikke på bekostning af andre. Religionsundervisning i skolerne fx er jo noget den katolske kirke er meget interesseret i, i de katolske lande, men den kræver ikke monopol og vi siger ikke: ”Vi er de fleste, og derfor er det kun os, der skal have religionsundervisning i skolen”. Det er en ret for alle.

S: Jeg går ud fra, at du selvfølgelig vil mene, at det skal være lovligt og tilgængeligt at praktisere sin religion i skoler og i offentligt rum, på arbejdspladser osv. Men skal man også kunne præsentere sin religion og synligt have den med sig, når man repræsenterer staten? Der har været en diskussion omkring dommere. Må man bære hovedtørklæde eller fx kors som højesteretsdommer eller som dommer i det hele taget?

I: Det er blevet et kunstigt problem, som primært er affødt af islams større synlighed. For nogle årtier siden ville der aldrig være nogen, der ville gå af, at en dansk kvindelig ambassadør eller kvindelig dommer havde et synligt kors om halsen i en retssal eller i et mødelokale.

S: Det er sjovt, du siger kvindelig – det er jo rigtigt. Det er jo aldrig mænd, der bærer kors. Det har jeg aldrig tænkt på.

I: I England fx har stewardesser og sygeplejersker fået forbud mod at gå med et lille bitte kors. Det var der jo ingen, der tog notits af før. Det er en underlig reaktion, for egentligt har man måske ikke noget imod kors, men man har noget imod tørklæder og turbanner. Men man kan jo ikke diskriminere. Man kan jo ikke sige til muslimske kvinder: ”I må ikke gå med tørklæde”, uden også at sige til kristne kvinder: ”I må ikke gå med kors”. Personligt har jeg intet problem med, at muslimske kvinder går med tørklæde. Selv om vi ser, at der i England er mange eksempler på, at folk får påtaler for at gå med religiøse symboler, så er der alligevel ingen, der tør sige til en sikh buschauffør, at han ikke må gå med turban.

S: Er der spørgsmål i forhold til religionsfrihed, som du synes er svære at tage stilling til?

I: Nej ...

S: Nu siger du relativt uforbeholdent, at kors og tørklæde osv. det skal man selvfølgelig have lov til at gå med. Men en af de diskussioner, der har været på dagsordenen det sidste år er jo den om omskærelse – for jøder i første omgang men også for muslimer. Det er blevet forbudt ved lov at omskære piger, men det er stadig tilladt at omskære drengebørn. Man påberåber sig jo blandt andet religionsfrihed for at kunne komme til det.

I: Det har jo aldrig været noget problem for kristne kirker, at jødiske og muslimske mænd blev omskåret. Måske også fordi omskærelse har været en indgroet del af terminologien – ikke fordi det har været praktiseret af kristne, men når vi læser biblen så hører vi hele tiden i det gamle testamente om omskærelse som tegn på tilhørsforhold til det jødiske folk. Jesus blev omskåret som god jødisk dreng. Og når man så på et tidspunkt siger, at det at være omskåret ikke længere er et kristent kendetegn, så er det ikke, fordi man synes, det er en form for lemlæstelse eller et upassende indgreb eller overgreb, men fordi kristendommen, som jo begyndte i et jødisk miljø, meget hurtigt nåede ud til sammenhænge, hvor man ikke havde omskærelse fordi det ikke var traditionen. Så vil kirken jo ikke sige: ”Jamen vi kommer fra en tradition, hvor man havde omskærelse, så det skal I også have”. Der siger vi i stedet, at det ikke er fysiske kendetegn, der afgør, om man tilhører Guds folk eller ej. Det er det indvortes, der gælder, og dåben er så det, der manifesterer tilhørsforholdet til kirken. Omskærelser af kvinder er jo noget helt andet, og det har jo aldrig været betragtet, så vidt jeg ved, som et særligt religiøst kendetegn. Det har haft helt andre årsager og er derfor også nemmere at tage afstand fra. Jeg tror nok de fleste kristne vil mene, at har man mandlig omskærelse i sin religion, så skal man have lov til det.

S: Da vi interviewede Bent Lexner så sagde han om jødedom og om islam, at de er ritualreligioner – eller lovreligioner, som vi plejer at sige. Sådan har den protestantiske kirke jo også talt om den katolske kirke – i hvert fald i en dansk kontekst, altså: som en lovreligion. Hvordan tænker du om det? Nogle gange diskuterer vi det med de studerende. Lovreligion er jo et udtryk, som bliver brugt af især medierne om ja, i hvert fald om jødedom og islam. Har du gjort dig overvejelser om ordet lovreligion?

I: Vi har jo også love og regler, men loven i jødedommen er et helt specielt lovkompleks, altså en samling af bud, hvor overholdelsen er med til at konstituere tilhørsforholdet. Når nu Paulus gjorde

så meget op med loven, så er det egentlig også kun den ydre overholdelse. Det kan jo også nemt forekomme i kristendommen, at man, hvis man overholder nogle ydre regler og love, så mener man at være på den sikre side. Så gør man, hvad man skal, og så er man en god kristen. Det er jo ikke sådan, vi ser på det. Når nogen kalder den katolske kirke for en lovreligion så skal man også være varsom, for når det drejer sig om love og regler er det jo først i nyere tid, at de kristne kirker er kommet på afstand af hinanden. I mange dele af kristendommen og delvist i folkekirken har man nedtonet alt hvad der er af love og regler. Men sådan har det jo ikke altid været. Også reformationstidens kirker har jo haft strenge krav til deres medlemmer. Man kan sige, at det, der adskilte de kristne i reformationstiden var dogmatiske spørgsmål: Man var ikke i tvivl om de 10 buds gyldighed. Hvordan man kunne tillade sig at leve som kristen var ikke noget, der adskilte de enkelte kristne konfessioner.

S: Det var lidt historisk. Vi har snakket om det offentlige rum sådan mere alment, men i civilsamfundet, når en boldklub fx vil holde juleafslutning eller andre foreninger vil gøre noget, som på en eller anden måde har nogle religiøse implikationer. Er det problematisk?

I: Nej på ingen måde. Jeg ved ikke, om du tænker på juletræsstriden i boligkvarteret?

S: Ja, det kunne man fx tænke på, juletræsstriden i ejerforeningen.

I: Det er jo så nyt så, at man ikke rigtig er vant til at forestille sig de situationer. Som kristne er det ikke vores agt at påtvinge nogen noget, og de traditioner, man har, afspejler jo tit flertallets religion – som er tilfældet med juletræet. Det har ikke været så udpræget i Danmark, men i angelsaksiske lande, må det ikke længere hedde Christmas, fordi Christmas har kristne undertoner. Derfor skal det nu hedde noget andet. Man må heller ikke opstille julekrybber, der hvor der ellers har stået nogle i det offentlige rum og i stormagasiner. Det gør man for at please alle og for at sige: her er vi religionsneutrale. Sådan noget synes jeg er betænkeligt. Jeg har ikke noget imod som kristen, at det i et muslimsk land er muslimske traditioner, der dominerer – bare det ikke betyder, at de kristne ikke må bygge kirker eller praktisere deres tro.

S: Vil det være okay for en katolik at spise halalslagtet kød?

I: Ja det vil jeg sige. Halalslagtning betyder jo, at kødet bliver spiseligt for andre. Der er jo ikke noget, der er urent for en kristen – vi må spise alt. Der er bare dage om året, hvor der er visse ting,

man ikke skal spise og man skal spise mindre af det. Men der er ingen fødevarer, som af religiøse grunde er forbudte – svinekød eller skaldyr eller noget. Det er også et spørgsmål om tilpasning. Hvis man i kantiner og børnehaver osv. ville tilgodese forskellige religiøse traditioner, så burde der ikke være vanskeligheder i at tilbyde et udvalg af fødevarer. Men hvis det skulle blive for kompliceret, så ville kristne jo heller ikke lide nogen skade af at måtte undvære svinekød i børnehaven eller i kantinen. Hvis man savner flæskestegen, så kan man jo spise den derhjemme. Vi har jo aldrig som katolikker været så kategoriske. I gamle dage var det sådan, at man ikke måtte spise kød om fredagen. Det er en særlig katolsk tradition, for fredag er Jesu dødsdag, og der gav man afkald på noget, man i lang tid betragtede som det dyre og fine, nemlig kød. Men hvis man blev inviteret ud en fredag, og værtinden havde lavet oksesteg, så siger man jo ikke: Det kan vi desværre ikke spise, fordi vi er katolikker”. Så spiser man det – også uden dårlig samvittighed. Her er vi høflige, for det er ikke noget væsentligt, og sådan kan vi jo sagtens leve med, at der er andre madtraditioner. Så længe, de ikke bliver enerådende. Det ville blive problematisk, hvis man af hensyn til fx muslimer og jøder sagde, at vi i Danmark slet ikke opdrætter svin og sælger svinekød. Det ville være overdrevet. Omvendt: Hvis nogen tog hensyn til os og ikke serverede kød om fredagen, så ville vi da også være glade. Men vi ville da ikke sige: ”Det manglede også bare!”.

S: Nu nævnte du det med kødafholdenhed, men er der andre katolske traditioner, som for børn fx ville være synligt anderledes end en protestantisk dansk families traditioner?

I: Som sagt ... i nogle lande har man genindført kødløse fredage, netop fordi det også er noget identitetsskabende, men det er ikke noget der er absolut eller fish on Friday. Det er ikke sådan, at man spiser fisk bare fordi det ikke er kød. Meningen med ikke at spise kød om fredagen var at spise enkelt, og nu er det jo sådan, at god fisk tit er langt dyrere end kød, så hvis man spiser hummer om fredagen, fordi man vil overholde reglerne, så er det jo heller ikke hensigtsmæssigt. Så hvad mad angår, er det som sagt enkel mad om fredagen ja og i faste tiden: at man prøver at spise mindre og skære ned på luksusprodukter. Det er ikke fordi vi betragter dem som urene, men fordi vi – især i et overflodssamfund som vores – synes det er godt at vise solidaritet med andre, som har mindre end vi har, ved at vi skrue lidt ned for forbrugerblusset.

S: Så har vi nogle spørgsmål om skolen til dig. Jeg tror, du har berørt det, men nu spørger jeg alligevel igen: Inden for protestantismen opererer man i høj grad med en form for torums-

tænkning, hvor religion er en privat sag, og en protestantisk teolog vil så i et undervisningslokale sige ét om mandagen og gøre noget andet i kirken om søndagen. Hvordan ser du som katolik på det – giver det mening i en katolsk kontekst?

I: Nej, netop ikke. Vi ser det som årsag til, at trosbevidstheden bliver svækket, fordi man foretager denne skelnen. Vi er jo interesserede i, at den kristne tro bliver udbredt, og at det netop sker ved, at kristne lever deres tro bevidst, og at det bliver eksemplet, der smitter primært og den mundtlige forkyndelse sekundært – den formelle missionering. Det er derfor, vi siger, at vi ikke er bange for islam. Vi siger jo ikke, at muslimer skal forhenes adgang til Danmark, fordi de er farlige for vores kristne identitet. Det bedste "værn" mod islam – hvis man skal udtrykke det polemisk – det er, at vi som kristne lever vores tro bevidst. Dels vil kristendommen blive styrket, dels vil vi jo også, tror jeg, høste stor respekt hos muslimer, for muslimer, eller mange muslimer, har ikke noget imod kristne, der lever deres tro autentisk. De ser nogle mennesker, der tager deres tro alvorligt. Så ligegyldigheden er den største fare for den kristne tro, og ikke, at der kommer en meget synlig religion ind i landet.

S: Det næste spørgsmål omhandler den danske folkeskole og den rolle, religion og religiøse traditioner har der. Ser du noget problem i, at skoler ansætter en mand med muslimsk baggrund, der ikke vil give hånd til kvinder?

I: Jeg synes, det er mærkeligt, og jeg kan ikke forstå traditionen – at man ikke vil give hånd til kvinder. Så jeg ved næsten ikke, hvad jeg skal sige. På den anden side: Hvis man ved, at det gør vedkommende ikke, vil det jo også være til at leve med.

S: Så han må godt blive ansat i den danske folkeskole?

I: Jeg har svært ved at se, hvordan man kan lovgive imod det; men også hvordan den pågældende i det lange løb selv vil kunne trives.

S: Det er også interessant at se på, hvad der ville ske juridisk. Men der er jo en dobbelthed i spørgsmålet. Ét er, hvad kunne man forestille sig, at man meningsfuldt kunne lovgive i forhold til, noget andet er det mere hverdagsagtige, når nu man er på en skole. Vil der være forskel på, hvordan man ser på spørgsmålet – alt efter om man befinder sig i en folkeskole, en muslimsk friskole eller en katolsk skole? Måske ville muslimske friskoler være mere tilbøjelige til at ansætte

ham. Men ville man også det på en katolsk friskole? Og skal man i en folkeskole, der ligesom manifesterer statens position, imødekomme sådan en ansøger?

I: Det, som vi betragter som et problem i islams kvindesyn kan ikke reduceres til om man giver hånd eller ej. Det er jo ikke sådan at kunne han bare overbevises om at give hånd, så var alt i orden. Det grunder i noget meget mere dybtliggende: altså synet på kvinder. Det bliver jo ikke forandret, hvis han retter ind eller man måske endda tvang ham til at give hånd. Kristendommen er en lidt mere frihedsskabende religion. Men jeg skal skynde mig at sige at der også inden for kristenheden, inklusiv den katolske kirke, har været et forkert syn på kvinder – et syn, som begrænsede kvinders muligheder i nogle kirkelige sammenhænge. De har været holdt uden for mange ting, men det har så efterhånden forandret sig – sikkert også gennem påvirkning fra det omgivende samfund, men også fordi man har set en indre naturlighed i, at kvinder ikke skal holdes uden for uddannelse, og at kvindens plads ikke kun er i hjemmet og den slags ting.

S: I forlængelse af den udvikling, du snakker om her: vil det mon komme til at betyde, at kvinder kan få love at blive præster i den katolske kirke?

I: Nej. Vi betragter ikke præstedømmet som en menneskeret, heller ikke for mænd, men som en tjeneste. At det så nogle gange er blevet udnyttet til magtpositionering er så noget andet, et udslag af menneskelig ufuldkommenhed. Præsteembedet er ikke et privilegium, men en tjeneste, fordi det ses i sammenhæng med Jesus og mens præsten slet og ret er mand, så har den katolske og den ortodokse tradition holdt fast ved, at det kun er mænd, der kan blive præster. Ikke fordi, de er bedre end kvinder eller klogere, men på grund af en symbolværdi, fordi Kristus er en mand.

S: I Sverige har man besluttet, at skolen ikke skal være forkyndende, og derfor har man aflyst de årlige juleafslutninger i den lokale sognekirke. Synes du, den danske folkeskole skal gå samme vej?

I: Nej det synes jeg ikke. I det omfang en gennemsnits folkeskole stadig primært består af elever, der er medlem af folkekirken – og de synes det er fint – så synes jeg, man skal holde fast ved gudstjenesten. Så kan man løse eventuelle betænkeligheder ved at sige, at der en fritagelsesordning, fx hvis muslimske eller jødiske elever ikke vil med i kirken.

S: De katolske børn bliver ikke fritaget?

I: Vi har ikke nogle problemer med, at en katolik går på en folkeskole og også går med til julegudstjeneste. Det betragter vi som så ukontroversielt, for det er jo samme juleevangelium. Det er ikke anstødeligt for en katolik og bringer ikke vedkommendes tro i fare.

S: Det vil man se helt uproblematisk på – så du kender ikke til sager, hvor katolske forældre har ringet fortvivlet til dig og sagt, at nu har deres barn været...?

I: Nej, men det har været anderledes tidligere. De kristne konfessioner var langt mere forskansede mod hinanden tidligere. Der var det jo sådan, at man som katolik ikke måtte deltage aktivt i andre trossamfunds gudstjenester, fordi man anså det dels som en anderkendelse af deres kult, dels at det kunne betyde at vedkommende var i fare for at falde fra. Den slags defensiv måde at tænke har jo forandret sig fuldstændigt. Vi siger ikke, at det er lige meget for en katolik, om han eller hun går i kirke om søndagen i en katolsk kirke eller i en folkekirke. Det er klart, at det skal være den katolske kirke, men hvis der er noget, der tilsiger, fx ved konfirmation eller barnedåb i familien, at man skal gå med i en luthersk kirke, så er der ikke spor galt med det.

S: Og man må gerne deltage aktivt?

I: Ja, men man må ikke gå til alters ...

S: Jeg skulle lige til at spørge til nadveren

I: Man må gerne synge med på samlerne og bede med på fadervor, men netop nadveren betragtes som det ultimative tilhørsforhold. Der siger vi: Ikke-katolikker må ikke gå til nadver hos os, og vi må ikke gå til nadver hos de andre.

S: Den danske folkeskole har jo historisk set videreført den kristne kulturarv i den evangelisk lutherske form. Skal skolen fortsætte med det, eller skal den hellere blive religiøs neutral?

I: Det kan man ikke svare på generelt. Som jeg allerede har været inde på: Fordi Danmark traditionelt er et kristent land har vi som katolikker heller ikke noget problem med, at én kristen kirke har en grundlovssikret privilegeret stilling. Så længe, det ikke betyder, at alle er tvunget til at

tilhøre denne kirke, eller for skolens vedkommende, at alle er tvunget til at deltage i luthersk religionsundervisning, så har vi som katolikker ingen problemer. Det er jo også det, vi selv kæmper for i katolske lande, der hvor flertallet er katolikker. Der arbejder kirken for, at der bliver ansat katolske religionslærere – også i offentlige skoler. Og kirken arbejder for, at staten aflønner dem, fordi det er en service for flertallet. Så nej, fordi hvis der er en fritagelsesordning, så må det være tilstrækkeligt. Vi har jo som katolikker ingen interesse i, at danske børn ikke må høre om luthersk kristendom i skolen. Tværtimod er det bedre, end hvis de ingenting hører. Så jeg ville ikke have noget imod, at religionen i folkeskolen blev forkyndende.

S: Lige nu hedder det jo specifikt, at det centrale kundskabsområde er evangelisk luthersk kristendom. Kunne du have et ønske om, at katolicismens sådan stofmæssigt stod stærkere i faget – indholdsmæssigt?

I: Der skal man også skelne. Hvis den gamle forbindelse mellem kirke og skole i Danmark var fortsat, så var det helt naturligt, at den lærer, der skulle have religionsundervisning, selv var en overbevist og allerhelst praktiserende lutheraner, for at det ikke bare var kundskabsformidling, men også videregivelse af noget levende – en levende tradition. I gamle dage ville vi sige, at her skulle katolikker ikke deltage. I langt de fleste tilfælde ville der sikkert ikke have været nogen fare for vedkommendes tilhørsforhold, for så forskellige er vi jo heller ikke. Det er samme bibelske historie, og så er der jo ikke de store forskelle i vores opfattelse.

S: Evangelisk-luthersk kristendom skal have hovedvægten – ikke i en forkyndende udgave, men i en kundskabsuddelende udgave.

I: Ja, men hvordan foretager man denne skelnen? Det er jo det, vi siger: Det kan ikke lade sig gøre at skelne mellem privatliv og religion i det offentlige rum. Hvis man virkelig lagde vægt på – måske af frygt for muslimerne – at kristendomskundskab skal være luthersk forkyndende – så er det fint. Så skal man også bare sige det. Sige, at det er et tilbud til lutherske elever eller andre, der måtte ønske det. Og så må man have et andet fag, der hedder religionskundskab, eller hvad man nu vil kalde det, som er en objektiv information om andre kristne traditioner og andre religioner. Det andet bliver sådan en underlig blanding. Jeg ved også, at der er nogle partier, måske især ét parti,

der siger, at den evangelisk lutherske kristendom er den danske udgave af kristendommen – den må bare ikke være forkyndende. Det hænger ikke rigtig sammen, synes jeg. Selvfølgelig kan man teoretisk objektivt sige, at dette er den danske version af kristendommen, og læreren kan sige ”jeg tror ikke selv på det”, men sådan er det. Det virker som en kunstig sondring, som vi ikke kender i katolske sammenhænge. Der, hvor der er religion, der er det ikke bare kundskabsformidling, men også forkyndende, for det er det vi ønsker, men det er som sagt frivilligt. Ikke-katolske elever skal ikke tvinges til at høre på katolsk religionsundervisning.

S: Bliver katolske børn normalvis fritaget for religionsundervisningen i skolen?

I: Det ved jeg faktisk ikke. Jeg tror ikke, det er et problem for så mange. De fleste vil sikkert forholde sig ligegyldigt over for det. Og jeg kan også forestille mig, at hvis forældre bevidst – nu ved jeg slet ikke, om man kan blive fritaget i folkeskolen?

S: Jo, det kan man.

I: Så består muligheden i hvert fald. Men jeg tror også, at der er forældre til elever, der tænker, det er fint nok, at deres børn deltager i religionsundervisning, og så kan også bruge det som et samtale forum. Så vi betragter ikke deltagelse i religionsundervisning som en fare for troen. Nu ved jeg ikke, om der er lærere, der kunne finde på at latterliggøre religionen, måske ubevidst, fordi de ikke selv tror – det tør jeg ikke sige, men hvis det var tilfældet, at der var en lærer; som sagde til sine elever: ”Jeg tror ikke på noget, og det her er latterligt gammeldags”, så ville jeg nok som forældre sige, at det skulle mit barn fritages for.

S: Så for dig består faren i, at underviseren kunne være religionskritisk, men du ingen fare i, at eleverne kunne blive udsat for noget, der var evangelisk luthersk forkyndende i en eller anden grad?

I: Nej.

S: Skal skolen tage hensyn til religiøse helligdage? Her tænker jeg på andre trossamfund end den danske folkekirke.

I: Der er det også sådan, at samfundet er blevet mere pluralistisk, og der hvor det kan lade sig gøre, er det da fint. Hvis ikke det giver praktiske problemer. Det er da en fin form for

imødekommenhed. Nu er det jo især en gestus over for muslimer, fordi de er flere end der nogensinde har været katolikker i en dansk folkeskole. Men jeg ville også synes, det var fint hvis – nu har vi jo ikke helligdage, der falder i ugens løb hvor man skal gå i kirke – men hvis det nu var sådan, at der var en katolsk helligdag, som faldt midt i ugen, og der kun var en morgenmesse, og forældrene lagde vægt på, at barnet også kom med i kirke om morgenen, så ville det være en fin form for imødekommenhed, hvis skolen så tillod det. Så derfor – uden at blive for kategorisk – synes jeg man skal strække sig der, hvor man kan.

S: Et spørgsmål til sidst: I efterhånden mange år har vi talt om, at danskere kun ved meget lidt om kristendom. Og så jo måske i endnu mindre grad om den katolske kirke. Har du et indtryk af det? Jeg er sikker på, at I prøver at holde vidensniveauet højt blandt de katolske børn fx og de katolske unge. Men hvad tænker du om befolkningen generelt? Ved vi, ved man i skoler osv. for lidt om katolicisme?

I: Ja, i høj grad. Nu er det heller ikke sådan, at alle katolikker og katolske børn og unge ved meget om den katolske kirke nødvendigvis. Det gør de kun, hvis de kommer fra praktiserende hjem eller selv interesserer sig for det. Der er to ting i det her: Dét, at man ved for lidt om sin tro gør jo på en måde, at den bliver ligeegyldig, og at den så ikke er bevidst. Så reduceres de måske til det formelle tilhørsforhold, hvor man kommer i kirke juleaften, når der er bandedåb og år man skal giftes og konfirmeres og til begravelser. Dét, at man ikke ved tilstrækkeligt om sin egen religion er med til at svække dens position i samfundet. Det næste er, at hvis man ikke ved noget om andre religioner, så skaber det fordomme. Der kan det være sådan, at både den lutheraner, der ved meget om sin egen religion, og den, der ingenting ved, kan have lige store fordomme om den katolske kirke. Vi har det jo også omvendt, fordi: Hvor meget ved en – katolicisme i Tyskland er meget stort – katolik fra Bayern om den lutherske kirke? Sikkert ikke ret meget. Der er to grunde til, at det er godt at vide noget om sin tro: Dels for, at den kan blive bevidst, at man kan argumentere for den, forkynde den og forsvare den, rette misforståelser og dels, at det afføder, at man også ved, hvori forskellene består til de andre religioner. Det kan man jo kun få noget at vide om, hvis man sætter sig lidt ind i, hvad de andre religioner går ud på.

S: Man kan i hvert fald sige, at der i Danmark er visse grupper, der lufter denne fordom mod religion generelt – nogle gange ret synligt i medierne. Også mod katolikker ret eksplicit indimellem – er det ikke rigtigt?

I: Jo, det er rigtigt. Der er meget uvidenhed, og der er mange fordomme. Uvidenheden kommer jo bare af, at man ikke har sat sig ind i det. Fordommene og aggressionerne kommer af, at man stifter bekendtskab med et budskab, som man egentlig ikke kan lide. Når der er stor aggression mod den katolske kirke, er det også fordi vi forkynder noget, som skurer i manges øre, fordi det virker gammeldags og restriktivt. Sådan ser vi jo ikke på det. Noget helt tredje så er skandalerne om misbrug. Det er jo forståeligt nok, hvis folk af den grund bliver forargede, men så skal de samtidig vide, at det ikke gælder hele den katolske kirke. Det er ikke en del af den katolske kirkes budskab, men det er et udtryk for, at der er brodne kar også i den katolske kirke. Tit er det jo en sammenblanding af uvidenhed, fordomme og forargelse over for ting, der vitterligt ikke burde forekomme i kirken.

S: Da vi interviewede Peter Skov-Jakobsen, fortalte han, at skoler og gymnasier sommetider inviterer en repræsentant fra en jødisk menighed, en fra en muslimsk menighed og så en fra folkekirken ud på skolen. Det lød ikke til, at der var en katolsk repræsentant i det team, som gik ud til institutionerne. Vil I gerne være med der, eller er det fint nok, at den protestantiske repræsentant er der?

I: Vi ville da gerne være med, men på den anden side afspejler det også proportionerne. Vi vil meget gerne med, hvis vi blev indbudt, men så kunne man sige, at hvis en katolik skal med, så skal en baptist og en pinsemand jo også med. For selv om, der er forskel på katolicisme og lutheranisme, repræsenterer den katolske kirke og folkekirken jo stort set det samme i forhold til jødedom og islam. Det er kristendommen, som folkekirken repræsenterer, og det har vi det jo i princippet fint med. Den katolske kirke er jo i forhold til folkekirken ikke en anden religion, og derfor ville det være en kunstig skelnen at reducere det til jøder, muslimer, lutheranere og katolikker. Så skulle man også have to slags muslimer med, både shia og sunni. Jødedommen er måske lidt mere homogen, selv om der er forskellige traditioner. Der er jo ikke udtalte forskellige jødiske retninger på samme måde som inden for islam eller kristendommen. Instinktivt bliver der jo tit taget højde for det, også når man spørger om vores holdninger, så er det meget tit, man ikke

nøjes med at spørge jøder, muslimer og folkekirken, fordi man ved, at kristendommen er bredere, end det folkekirken står for, og at man derfor finder det naturligt også at henvende sig til katolikker – og måske endda også til andre kristne traditioner, fx ortodokse. Disse er godt nok få i Danmark, men de repræsenterer jo en stor del af kristenheden på verdensplan.

Interview med Bent Lexner, overrabiner

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Når man skal beskrive den almindelige danskers form for kristendom, beskrives som den oftest som kulturkristendom, hvilket indbefatter, at religion faktisk fylder meget lidt i den enkeltes liv, i hvert fald på det synlige plan. Mange har oplevelsen af, at islam er en mere synlig religion end kristendommen. Er religion i Danmark et problem?

I: Nej, det ville jo være temmelig fantastisk, hvis jeg sagde, at religion skulle være et problem, men jeg har et meget klart svar på, hvad det er, der er *problemet*, og det er, at kristendommen jo er en trosreligion, og hvis man tror på Jesus Kristus i en meget vid forstand, så er den hellige grav velforvaret. Og så kan det godt være, at man ikke går meget i kirke, men så bliver religion meget kulturpræget. Når det drejer sig om islam og jødedom, så er det jo lovreligioner eller ritualreligioner, og det betyder, at religionen – for nu at bruge den debat, der var med Anders Fogh – kommer ud i det offentlige rum, og hvorfor gør den det? Hvis jeg som jøde skal søge et job, så er det første, jeg bliver nødt at sige til chefen, at jeg ikke kan arbejde om lørdagen og heller ikke på de jødiske helligdage. Det er ikke anderledes for mig, end det er for Muhammad og Ali. I modsætningen til kristendommen, som måske er så personlig, at den ikke behøver at strække sig ud over en selv, så vil jødedommen og islam altid strække sig ud over en selv.

S: Og det kan give problemer i forhold til jobs?

I: Ja, men når vi ser, hvor negativ reaktionen er i forhold til islam, så er det fordi, at vi i gåseøjne ikke er vant til, at religionen er ude i det offentlige rum. Vi er ikke vant til, at nogen tager religionen seriøst i den daglige tilværelse.

S: Så religionen fylder hverken for lidt eller for meget?

I: Ved ikke, om den fylder for lidt eller for meget. Det er mit indtryk, at jo yngre folketingspolitikere bliver, jo mindre forståelse bliver der for religionen, og det er der måske ikke noget at sige til, for det er nogen mennesker, der er vokset op i 60'erne. Mange har svært ved at forstå, at der er nogen, som tager religion alvorligt.

S: Vi har religionsfrihed i Danmark, men ikke religionslighed. Ser du det som et problem?

I: Ubetinget nej. Jeg har diskuteret det i utallige komiteer. Det er et problem for de forskellige kristne retninger, men aldrig for muslimerne og jøderne. Vi har ikke noget problem med det. Det skyldes mange forskellige ting. Jeg synes personligt, at det er fint, at vi har en folkekirke, og når vi har en folkekirke, så skal der også være forskellige rettigheder til den. Og så har vi religionsfrihed, som betyder, at mennesker mere eller mindre kan dyrke deres religion, som de vil. Så jeg har ikke noget ønske om lighed, eller noget ønske om at skille kirke og stat ad.

S: Er der en principiel begrundelse for det, eller er det en pragmatisk begrundelse, nemlig at det fungerer fint, sådan som det er nu?

I: Når tingene fungerer, hvorfor så lave det om? Og hvis man adskiller stat og kirke, så er jeg interesseret i, hvad det vil betyde økonomisk. For hvis man vil bruge den svenske model, hvor man får penge efter antallet af medlemmer, så vil det jødiske samfund være ilde stedt.

S: Hvorfor er det de forskellige kristne retninger, der er utilfredse med den nuværende ordning, fx "Katolikker for lighed", der anlagde sag mod den danske stat nogle år tilbage?

I: Og det er også baptisterne. For det første er det nok sådan, at det jødiske samfund har nogle tusinde års erfaring med at integrere sig i et samfund. Og vi har aldrig syntes, at det var noget problem, at man skulle registreres hos en kordegn, som i princippet fungerer på statens vegne. Vi hører jo til de anerkendte samfund, dvs. at jeg selv sidder og laver fødselsattester og vielsesattester, så for mig er det ikke noget problem, og derfor er det heller ikke noget problem for muslimerne, når de sådan har en fornemmelse af, hvad det handler om. Selvfølgelig kan man sige,

at det er pudsigt, at 400.000 ikke kan blive anerkendt, når et lille samfund som vores på 3000 kan, men det er jo nogle lovsmæssige ting, der gør det. For mange år siden var der i DR2 en udsendelse, der hed "Tal med Gud", hvor vi sad en jøde, en præst og en imam. Vi sad og besvarede spørgsmål. Den eneste gang, nogen kom op at skændes, var, da man havde inviteret tre forskellige kristne retninger. Og det er der måske ikke noget at sige til. De oplever det som diskrimination.

S: Henvender folk sig til dig om problemer med religiøs udfoldelse på arbejdspladser?

I: Det hænder. Hvis der er nogle, der henvender sig til mig og siger: "Alle på min arbejdsplads er antisemitter", så plejer jeg at sige, at vedkommende må være fantastisk uheldig ved, at alle antisemitter i Danmark er ansat på hans/hendes arbejdsplads, og så prøver jeg at forklare, at man ind i mellem måske skal gribe i egen barm og finde ud af, hvorfor folk opfører sig på den måde. Der er ind i mellem personer, der har problemer på arbejdspladsen. Ofte er de selvforskyldte. For nogle år siden var der en episode med en folkeskolelærer, der ikke kunne få fri på de jødiske helligdage. Det var tåbeligt. Det kommer også an på, hvordan man ønsker at leve sin tilværelse. Jøder i almindelighed har ønsket at leve tilværelsen meget stille, og lever man stille, så lever man godt. Det er et gammelt, kendt udtryk. Jeg har et skægt eksempel. Det var en sag med en muslimsk pige, som var stillet op til folketinget og som ville bevare sin hovedbeklædning, hvilket der kom en kæmpe sag ud af. Jeg var på det tidspunkt ude at tale i en stor muslimsk ungdomsorganisation. Jeg spurgte dem, om de syntes, at det var godt, at hun i den grad markerede det, hun står for. Den overvejende del syntes, at det var godt, og nu skulle der være respekt. Og så sagde jeg til dem, at hvis jeg havde stillet det samme spørgsmål til en gruppe unge jøder, så ville resultatet have været modsat. Altså, hvorfor skal vi provokere? Hvis vi gerne vil gå med kalot, så finder vi nok ud af det, og man behøver ikke at lave nogen sag ud af det. For nyligt var der sagen med supermarkederne, der kun ville tillade muslimske tørklæder, men ikke kalotter. Og alle sammen kom til mig og sagde, at det er jo en skandale. Og jeg sagde det eneste, der er at sige i den sag, at hvis vi får problemet, så skal vi nok løse det.

S: Kan man repræsentere staten med tørklæde, kors eller kalot, fx som dommer?

I: Jeg synes, at det er en lidt tåbelig diskussion. Der har lige været sagen med censoren, der ikke ville give hånd. Altså, jeg synes, at han er et fjols, for han kunne jo bare have sagt til alle, at han ikke gav hånd til nogen. Det er jo sådan, at på den ene side, så synes jeg, at folk skal have lov til at have deres religion, sådan som de vil. På den anden side så synes jeg også, at der skal være en forståelse i minoriteten for, hvorledes majoriteten ser på forskellighederne. Der kunne fx ligge i sagen med censoren. Jeg har svært ved at forstå, hvorfor det er et problem, at en islamisk advokat bærer tørklæde ved retten. Det kan jeg ikke forstå. Hvis jeg optræder som vidne i en eller anden banal sag, så har jeg selvfølgelig min kalot på. Fokuseringen er unødvendig, for i de situationer, hvor der eventuelt skulle være noget, så må de involverede personer kunne klare det på konduite. Jeg kan ikke se, at der skulle være noget problem i, at en muslim viser, at vedkommende er muslim. Der kan lige så godt sidde en højesteretssagfører, som er formand for kirkerådet et eller andet sted, men bare fordi religionen ikke sidder på tøjet, er der ingen der sætter tvivl ved det.

S: For tiden diskuterer man, i hvilken grad sekularisme underkender religiøse mennesker. Sekularisme kan indebære, at man ikke anerkender religiøse mennesker som ligeværdige deltagere i den demokratiske debat. Ser du et problem i denne manglende anerkendelse af religiøse mennesker? Og ser du i forlængelse af det et problem i sekularismen?

I: Jeg tror generelt, at der er en rimelig accept af, at folk er religiøse og kan have en religiøs opfattelse af nogle ting. Men det er da nok rigtigt, at blandt humaniora, og folk, der gerne vil komme lidt videre med samfundet, så er der en opfattelse af, at religionen ikke bør have en betydning for dem. Og derved vil de heller ikke lade sig præge af andre mennesker og deres holdning til religion. Jeg synes ikke, at det er noget problem. Jeg kommer naturligvis i de kredse, hvor folk accepterer religionen. De sidste 25 år har gjort danskerne mere bevidste om, at der er danskere, der har en religion.

S: Hvad er det kommet af?

I: Det er kommet med indvandringen – helt klart med islam. Danskerne er blevet mere bevidste omkring, at der er religion.

S: I den europæiske tradition har man siden oplysningstiden gjort religion til en privatsag, som et forsøg på bl.a. at løse religionskrigene. Hvis vi skal kunne leve sammen, så må vi gøre religion til en privatsag. Og det er også den, Anders Fogh Rasmussen plæderer for i kronikken "Hold religionen indendørs". Kan man gøre religion til en privatsag?

S: Nej, det mener jeg ikke. Det kan man måske, hvis man er folkekirketroende. Jeg har en gang moret mig med at sige til den tidligere biskop i København, at han ikke skulle komme og fortælle mig, at kristendommen var i det private rum, for da jeg var nygift, boede vi i en lejlighed med væg op til en kirke, og hver søndag kl. 8 ringede kirkeklokkerne. Jeg mener også, at det er noget vrøvl, at folkekirken er i det private rum. Den er i det offentlige rum – af mange forskellige årsager.

I: Så du mener, at når Anders Fogh i kronikken sagde, at vi skulle møde hinanden som borgere og ikke som kristne, jøder, muslimer etc., så ...

S: Min største indvending mod den kronik var, at den henvendte sig til muslimerne, og han viste med den kronik, at han intet har forstået af, hvad det vil sige at være en religion med nogle love og forskrifter.

I: Ser du et problem i, at skoler ansætter en mand med muslimsk baggrund, der ikke vil give hånd til kvinder?

S: Det ser jeg ikke noget problem i. Jeg tror, at vi vil vænne os til de ting. Jeg havde en diskussion en del år siden med Birthe Rønn Hornbech, da hun var kirkeminister. Der var en imam på besøg i en officiel anledning, og han gav ikke hånd til kvinder, og så sagde Birthe Rønn Hornbech, at hun ikke ville modtage ham. Det synes jeg er dårligt, for hun er ikke privatperson i den her sammenhæng, hun repræsenterer staten, og man er nødsaget til at acceptere, at der kommer nogle udefra, og at det, som vi har i Danmark, ikke nødvendigvis er den eneste måde at gøre tingene på, fx at give hånd. Hvis jeg var leder på en skole og skulle forholde mig til den situation, så ville jeg gå på lærerværelset og sige: "Hør nu her, det her skal ikke blive en konfliktsituation, men noget vi skal acceptere. Lad os finde ud af, hvordan vi gør det på den bedste måde". Og så ville jeg så bagefter sige til forældrene, at sådan gør vi bare. Jeg har svært ved at se, at det behøver at være noget problem.

S: Hvis man ser det i forhold til FN's menneskerettigheder og ser det som en diskriminationssag ...

I: Jeg synes, at det er noget pladder. Jeg kan ikke se, hvorfor vi skal kreere problemer, som ikke er nødvendige.

S: Sveriges lov fra 2011 om, at skolen skal være ikke-forkyndende, har betydet, at mange skoleledere i år har aflyst de traditionelle juleafslutninger i kirken. Er det i den rigtige retning, den svenske regering præger skolen?

I: Det synes jeg ikke. Man skal sige til de muslimske elever og til de jødiske elever, at vi laver en seance inde i kirken, vi vil meget gerne have jer med, men vi har forståelse for, hvis jeres forældre synes, at det er en dårlig idé. Jeg har som jødisk dreng gået i en ikke-jødisk skole. Vi sang morgensang hver eneste morgen, og når vi kom til Jesus Kristus, lod jeg være med at synge med. Det er en måde at gøre tingene på, og jeg synes, at det er helt fint i en almindelig dansk folkeskole, som er præget af dansk kultur, er præget af kristendom, at ville lave noget afslutning i kirken til jul. Det eneste, der er vigtigt, er, at man giver fri til dem, der ikke ønsker at deltage. Og så er der klart, at hvis 80 % i en klasse er muslimer og ikke vil deltage, så må man overveje, om man ikke skal gøre det på en anden måde.

S: Nu sagde du "en seance henne i kirken". Vil du se det som en religiøs handling?

I: I princippet mener jeg, at det der foregår i kirken, har noget religiøst over sig, men jeg er på den anden side også sikker på, at når skolen tager en juleafslutning, så er det mere et spørgsmål om et kulturelt samlingspunkt. Jeg tror ikke, at der ligger noget religiøst i det.

S: Historisk set har den danske folkeskole videreført, hvad man ofte betegner den kristne kulturarv. Hvilken kulturarv skal skolen iflg. dig videreføre?

I: Jamen, det har jeg ikke noget imod. Det eneste, jeg er imod, er, at man har set faget kristendom som et fag, hvor timerne skulle fordeles, når alle andre timer var fordelt, altså man skulle se, om der var en lærer, der manglede nogle timer. Det synes jeg er helt, helt urimeligt. På den måde er religionen blevet behandlet rigtig dårligt. Når jeg ser på den jødiske skole, så har vi tre eller fire religionstimer i hver klasse. Rigtig meget af det, der foregår der, har eleverne meget glæde af, når vi går ind og taler dansk eller biologi, eller hvad ved jeg. Fordi religionsfaget giver én mulighed for at bevæge sig ud over de stramme rammer. Til gengæld mener jeg ikke, at man skal lave religionsfaget om til filosofi. Jeg synes, at det er et godt tegn, at folkekirken siger, at religion er en del af vores samfund.

S: Hvordan underviser man i religion på Carolineskolen. Er det udelukkende i jødedom?

I: Man underviser i jødedom, og så har man det, der hedder fremmede religioner. Vi skal have kristendom og islam med.

S: Så du er ikke provokeret af, at folkeskolen underviser i et fag, der hedder kristendomskundskab og er centreret omkring evangelisk-luthersk kristendom?

I: Nej. Her skal vi tænke på religionsfriheden. Jeg var som jødisk dreng fritaget for religionstimerne. Og det med fritagelse har der så været diskussion om sidenhen. Og det er klart, at det må man diskutere, hvis der kommer for mange. Jeg diskuterede det med Bertel Haarder, mens han var undervisningsminister, og så sagde jeg til ham, at jeg ikke har noget problem med, at man ikke kan blive fritaget fra religion, når man går i de ældste klasser, eller i gymnasiet. Jeg synes ikke, at man skal kunne blive fritaget i gymnasiet. Men jeg synes, at det er meget vigtigt, at man kan fritages i de små klasser. Og det hænger sammen med, at det er i de små klasser, at man får alle de gode historier, og der kan der opstå konflikter mellem hjem og undervisning. Jeg har flere gange haft personer, der er konverteret til jødedommen, og de har ofte fortalt mig, at noget af det sværeste ... jeg husker en pige fra Bornholm, der fortalte, at hun så læreren fortælle om Jesus og Maria for sig. Altså, det er så vigtig en del af ens barndom. Og jeg synes, at det er problematisk, hvis man ikke kan fritages for det, men jeg mener, at når man kommer op i ottende og niende klasse, så er religion ikke forkyndende kristendom.

S: Er det typisk, at man fritager jødiske børn fra religionsundervisningen?

I: Ja.

S: Og det med at springe ordene 'Jesus Kristus' over. Er det også en tradition?

I: Ja, den er fuldstændig nedarvet. Vi kunne alle salmerne, men lige det med at tage ordene 'Jesus Kristus' i munden, gjorde man ikke.

S: Og når man hører historier om, at skolen sletter ordene 'Jesus Kristus' i salmerne, for at de muslimske børn kan synge med, så tænker du det modsat? Altså, at de muslimske børn bare skal lade være med at synge med?

I: Ja.

S: Må der være religiøst symboler i skolen. Elever med tørklæder? Lærere med tørklæder?

I: Ja, jeg kan ikke se, at der skulle være noget galt i det, men det er da klart, at man er nødsaget til at tale om det, at forholde sig til det. Der har været masser af jødiske børn med kalotter på ikke-jødiske skoler gennem tiden. Og det har ikke været noget problem. Jeg tror, at vi er nødsaget til at gå ind i den debat, der hedder tolerance, forstået på den måde, at det er uacceptabelt ikke at kunne tolerere, at der er nogen, der er anderledes, og så er det fuldstændigt ligegyldigt, om det er kalotter, tørklæder, seksuelle udtryk, hår. Og derfor ville det være underligt for mig at sige, at en muslimsk pige ikke skulle kunne have tørklæde på. Eller en muslimsk lærer.

S: Hvad med burka? Ville du så ændre mening?

I: Ja, for man bliver nødt til at kunne se hinanden i øjnene. Og der bliver jeg forarget.

S: Skal skolen tage hensyn til religiøse helligdage, udover de kristne, som er indbygget i feriekalenderen?

I: Ja, det mener jeg bestemt, at den skal. Men spørgsmålet er, hvordan. Jeg havde fri på de jødiske fridage – det var helt naturligt. På gymnasierne har vi haft det problem, at når de jødiske elever ville have fri på de jødiske helligdage, så sagde man fra gymnasiets side, at det blev regnet for fravær. Og så har jeg snakket med et par af de rektorer fra gymnasierne, at hvis vedkommende i

almindelighed er der og passer sine ting, så er der ingen, der vil gø af det. Det har vi ikke oplevet større problemer med.

S: Hvor mange dage vil det typisk dreje sig om i løbet af et år?

I: I det kommende år, som starter i efteråret, så ligger efterårshelligdagene onsdag og torsdag. Og der er fire gange onsdag og torsdag i løbet af en måned, dvs. at det er otte dage. Til påske kunne der igen være en tre-fire dage. Hvis man som skoleleder kan konstatere, at en stor del af ens børn fx er muslimer, så er man da nødt til at finde ud af, hvordan man tackler ramadanen. Det mener jeg bestemt, at man er nødsaget til. Man kan ikke bare lade som ingenting.

S: Men det skal afgøres lokalt på den enkelte skole ud fra elevsammensætning?

I: Ja.

I: Der kan være problemer, hvis eksamener ligger på jødiske helligdage. Jeg indsender den jødiske helligdagskalender for fem år til den del af undervisningsministeriet, der har med eksamener at gøre, og så tager de som regel hensyn til det. Men pga. lockouten flyttede de rundt på dagene, og to af dagene lå på jødiske helligdage. Men tilfældigvis havde vi i år ingen 9. årgang på den jødiske skole. Det kunne godt have givet problemer. Vi har haft en ingeniør, der skulle op til skriftlig eksamen på en jødisk helligdag, og der aftalte vi med stedet, at han blev her og ikke kunne komme i kontakt med de andre medstuderende, og så fik han prøven dagen efter. Og sådan har vi haft et par situationer.

S: Så det er ikke noget han selv arrangerer med uddannelsesstedet, for du har været inde over?

I: Som regel beder gymnasieeleverne mig om at skrive et brev til rektor om sådan og sådan. Forrige år havde vi to elever i 2. g., hvor en af deres prøveeksamener lå på en jødisk helligdag. Deres lærer havde sagt, at den var de nødt til at komme til, men så ringede jeg til deres rektor, og vedkommende sagde, at det skal vi nok finde ud af. Men det er klart, at problemet er større jo flere, det drejer sig om.

S: Men du indsender en liste over helligdage til undervisningsministeriet. Er det i forhold til Carolineskolen?

I: Nej, det er generelt, sådan at studentereksamenerne ikke kommer til at ligge på de jødiske helligdage. De skriftlige eksamener.

S: Ved du, om noget tilsvarende gælder for andre trossamfund?

I: Jamen, jeg ved ikke, om de har problemet. For jøder er det et problem i forhold til at gå til skriftlig eksamen. De må godt gå til mundtlige eksamener. Jeg var i ministeriet sidste år, fordi jeg havde set, at en af de skriftlige studentereksamener lå på en jødisk helligdag. I ministeriet sagde de, at det var svært at lave om, "men ved du hvad"?, sagde han så, "hvor mange af jeres elever, tror du går til skriftlig tysk – Så mon ikke vi klarer den, hvis vi nu llægger tyskeksamenen den dag"?

S: Er der problemer i forhold til religionsfrihed, som du selv synes, er svære at tage stilling til?

I: Altså, I kender jo diskussionen om fx omskærelse. Jeg tager det forholdsvis afslappet. Jeg har en fornemmelse af, at der altid er nogle, der skal have lov til at have de der debatter. Men det skal såmænd nok gå. Hvis omskærelse bliver forbudt i Danmark, så vil det – bortset fra, at det vil være et problem for religionsrettighederne – betyde, at det jødiske samfund var væk i løbet af den generation. Men jeg kan ikke forestille mig, at det skulle ske.

S: Også hvis man gik over til, som man har foreslået, en symbolsk omskærelse, hvor man så som 18-årig kan tage stilling til det fysiske indgreb?

I: Det er rent pjat. Omskærelsen er så vigtigt et identitetstegn for børn, at det er fuldstændigt utænkeligt.

Interview med Kurt Bilsbo, Formand for Ateistisk Selskab

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Hvorfor blev du engageret i Ateistisk Selskab?

I: Jeg har følt, at jeg altid har været ateist. Selv fra jeg var dreng af, men da vidste jeg bare ikke, hvad ordet ateist betød. Det med kirken gik jeg ikke særlig højt op i. Lige før min far døde, sagde han til mig: "Du må love, at der ikke skal stå en præst og messe et eller andet hen over mig. Han kender mig jo ikke." Jeg stod så for begravelsen. Og jeg blev temmelig upopulær i familien. For hvad var nu det for noget? Det har jeg så tænkt over lige siden, hver gang vi kom ind på diskussionen omkring kristendom. Jeg opdagede, at der var noget galt. Hvordan kunne folk tro på noget, som ikke eksisterede? Den overbevisning blev stærkere og stærkere, og jeg meldte mig ud af folkekirken. Så blev jeg opmærksom på Ateistisk Selskab. Jeg læste lidt om det og tænkte, at jeg kunne medvirke til at gøre noget ved det, og så meldte jeg mig ind i foreningen for aktive ateister. Og kom i bestyrelsen for 2 år siden. Jeg laver PR, og det er temmelig omfattende. Det har man ikke gjort før i foreningen. Det første, der slog mig, var, at man i foreningen var temmelig venstreorienteret akademisk. Man havde sådan en diskussionsklub om den ene eller den anden havde ret. Og det var egentlig flintrende ligegyldigt. Så jeg stillede op til bestyrelsen og sagde, at jeg ville repræsentere **hele** Danmark – uanset om man var student eller arbejdsmand. Jeg ville altså prøve at dæmpe den akademiske del. Og det er faktisk også lykkedes. Nogle meldte sig ud i protest. Men for hver en, der er hoppet ud, er der kommet to nye ind.

S: Hvor mange medlemmer er der i Ateistisk selskab?

I: 1166 medlemmer.

S: Har du en ateistisk bagage med hjemmefra?

I: Nej. Min far og mor var, hvad jeg kalder traditionskristne. Altså, de deltog i dåb, konfirmation, ægteskab og begravelse.

Vi er i Ateistisk Selskab så grove at sige, at 80 % af Danmarks befolkning er ateister. Vi vender bøtten om. De traditionskristne er der, fordi det er en tradition. Hvis der virkelig blev stillet krav til dem, fx at de skulle til forhør hvert år fx i kristendom, så faldt de fleste nok fra. Og hvis de fandt ud af, hvor mange penge de egentlig betaler i kirkeskat og via skattebilletten, så ville de få et chok. Vi har en kirkeskatsberegner, hvor folk kan beregne deres kirkeskat. Og den har vi succes med hvert år i januar.

S: Hvad er det så et udtryk for, når man melder sig ud?

I: Der kan være mange forskellige årsager. Det kan være pga. pengene. Det kan også være, at man ikke vil være medlem af folkekirken, men hellere pinsemissionen. Og den sidste årsag: nogle melder sig ud, fordi de ønsker at sige 'nej tak' til religion overhovedet.

S: Hvorfor melder de 80 % sig ikke ud, der ifølge jeres tese er ateister?

I: Jeg tror, det skyldes traditionen med, at det endnu ikke er velset ikke at være medlem af kirken og specielt ikke i visse landsdele. I København er der det største frafald fra folkekirken. I Løgstør er det svært for os at få ateister.

S: Tiden er ikke moden?

I: Det er blevet bedre, men vi støder ofte på den forestilling, at man som ateist er befængt med noget. Det er ikke så nemt at være ateist i forbindelse med familie, fx.

S: Jeg møder mange studerende, for hvem det ikke er et problem at definere sig som ateist?

I: Jamen, der vil altid være den elitære gruppe, som er selvskreven til at være ateist. Det er en modeting for dem.

S: Når man skal beskrive den almindelige danskers form for kristendom beskrives den oftest som kulturkristendom, hvilket indbefatter, at religion faktisk fylder meget lidt i den enkeltes liv – i hvert fald på det synlige plan. Er religion i Danmark så overhovedet et problem?

I: Ja, fordi religion tager alt for meget tid, og har alt for stor indflydelse i Danmark på, hvad folk mener og tror. Det mest groteske eksempel er selvfølgelig USA. Men i Danmark møder vi nogenlunde det samme. I Nordsjælland har vi fx svært ved at hverde ateister. Min påstand er, at

hvis du vil være noget, så er du medlem af folkekirken. Punkt 2: din kone går hjemme og er medlem er menighedsrådet. Og på den måde skabers et socialt netværk omkring kristendommen.

S: Religion fylder for meget, siger du. Men mange vil sige, at den ikke er til at få øje på?

I: Hver gang jeg åbner for TV'et er der morgengudstjeneste. Og hvis vi ser på skolen, så er det lige pludselig blevet til, at der skal undervises i den kristne tro. Og der står endda nedfældet, at den kristne tro er den grundlæggende ting for Danmark. Vores demokrati bygger på kristendom – og så siger jeg: Sludder! For hvor langt skal man gå tilbage, før vi var katolikker? Hvor langt skal vi gå tilbage for at se, hvad der har dannet Danmark? Og hvad var der i vejen med Thor og Odin? Det var da noget, man kunne tage fat på.

S: Så du tænker, at religion mest fylder i medierne og i skolen?

I: Ja, det er der, vores store problem ligger. I Ateistisk selskab er vi ikke modstandere af religion. For religion er noget meget privat. Folk selv må tage stilling til, hvad de vil gøre, så længe de holder sig inden for den danske lovgivning. Men vi er imod, at børn og unge ikke har nogen indflydelse på, om de skal være kristne eller ej. Fx hvis man er blevet døbt, så kan man først melde sig ud af folkekirken, når man er fyldt 18 år, medmindre forældrene skriver under. Og kirken prøver at fange de unge så tidligt som muligt, se fx på mini-konfirmand-undervisningen. Kirken går altså længere og længere ned i alder i forsøget på at indoktrinere børnene til på et senere tidspunkt at blive kristne. Hvorfor bliver unge mennesker konfirmeret, når de selv siger, at det bare handler om gaverne? Det er sjældent, de siger, at de ikke vil konfirmeres. De gør de ikke, fordi de ikke vil stå uden for de andre i klassen. Og fordi der er et pres fra forældrene og familien.

S: Hvad er forskellen på Humanistisk Samfund og Ateistisk Selskab?

I: Vi er næsten to alen ud af samme stykke, men Humanistisk Samfund laver ceremonier og ritualer.

S: Hvad synes I om tiltaget med at lave ceremonier?

I: Det er helt fint. Det er bare ikke os. Humanistisk Samfund er mere ovre i de bløde værdier. Vi kalder en spade for en spade. De kunne ikke drømme om at lave en omskæringsdebat, som vi gør for tiden, for så kommer man til at støde nogen mennesker. Men det har vi ikke noget imod.

Vi har fået samlet fire læger, der godt vil fortælle om de fejl, der sker i forbindelse med omskæring. Vi sendte et brev til politikerne, men ikke én vendte tilbage. De er bange, for her rammer vi ikke kun muslimer, men også jøder. Vi har en lov, der siger, at piger ikke må omskæres. Hvorfor må man så omskære drenge? Jeg korresponderer med en præst i Chicago. Og hun siger, at de begynder at have problemer med muslimer, der generer kirken.

I: Altså interreligiøse problemer?

I: Ja, men muslimer i Danmark kan jo heller ikke finde ud af det. I Hvidovre har vi Danmarks første moske. Den blev bygget for 40 år siden. Og så skrev jeg et brev og spurgte, hvad de brokkede sig over. De havde jo en moske. Men de svarede, at moskeen ikke var den rette, fordi det var en indisk afart af islam. Og derfor er der ikke blevet bygget en moske i København endnu, for muslimerne kan ikke finde ud af, hvem der skal stå bag den.

S: Men vil det ikke svare til, at vi sagde, at du skulle melde dig ind i Humanistisk Samfund?

I: Det er jo kritisabelt at du faktisk per automatik er medlem af den danske folkekirke, og at du skal melde dig ud, hvis du ikke vil være med. Det er en lidt omvendt måde.

S: Man skal jo døbes ind. Det sker jo ikke per automatik.

I: Ja, det er klart, men det er dine forældre, der bestemmer det.

S: Henvender folk sig til jer med religiøse problemer på arbejdspladsen?

I: Nej. Vi arbejder på at blive overflødige. Det er vi, når vi har nået vores mål, nemlig en adskillelse af kirke og stat. Altså, når vi har en sekulær stat – og når blasfemiparagraffen er afskaffet. For ti år siden kastede vi os over folkekirken, som var hovedfjenden. I dag siger vi, at det er religion, som vi kæmper mod.

S: Er der nogen bøger, I læser sammen – fx de amerikanske ateister?

I: Nogle gør, andre er modstandere. Fx er man enten med eller imod Dawkins.

S: Hvordan tolker I religionsfrihed i Ateistisk Selskab?

I: Det betyder, at man skal være fri fra religion ... Nej, det står for det, det nu engang gør: At der skal være frihed for alle religioner, der er statsanerkendte. Men det, man glemmer at skrive, er, at det altså også er frihed til *ikke* at være troende. Religiøse folk vil gerne have, at man skal respektere deres tro, men det samme sker ikke over for os. Man respekterer ikke, at vi ikke har nogen tro.

S: Hvem respekterer ikke det?

I: Alle religioner – også de kristne.

S: Hvad er væsentligst for dig: At sikre dine medborgere muligheden for religiøs aktivitet, eller at du og andre sikres retten til at blive fri for religion?

I: Ja til begge to. Folk må tilbede det, de vil.

S: Hvad med arbejdspladser, der sørger for, at der er et bederum?

I: Det har jeg det fint med.

S: Hvad tænker Ateistisk Selskab om folketingets åbningsgudstjeneste?

I: Ja, vi demonstrerer hvert år.

S: Hvor mange møder op?

I: En 10 stykker.

S: Hvad tænker I om religion i civilsamfundet. Må en idrætsleder fx bære tørklæde, eller må en sportsklub holde juleafslutning?

I: Det har vi det lidt ambivalent med. Negativt ser vi det som en manifestation af religion i det offentlige rum.

S: Altså hvis en idrætsleder bærer tørklæde?

I: Ja, eller måske snarere en sygeplejerske, der bærer tørklæde, for på et hospital er man tvunget til at blive konfronteret med det. Det har jeg det ikke godt med. Men det er ikke noget, vi kæmper imod.

S: Vil I kæmpe for, at religiøse symboler skulle forbydes i skolen, som man har gjort det i Frankrig?

I: Nej, det tror jeg ikke. Jeg tror, at det skal være op til, at man kan se fornuften i det i de forskellige institutioner. At lave en decideret lov tror jeg ikke på.

S: I laver pjecer om konfirmation og om religionsundervisning til skoler. Hvordan bliver det taget i mod?

I: Dette her er vores første pjece "Inden du bliver konfirmeret". Den er lavet sammen med en religionslærer. Vi sender et brev til skolebestyrelserne og skriver, at de er velkomne til at få tilsendt et klassesæt. Det skabte postyr. En skoleleder i Ålborg sagde på Tv2 Nord, at han aldrig kunne drømme om, at den pjece skulle ind på hans skole. Her dyrkede de kristendom.

S: Hvor mange skoler reagerede positivt?

I: Tres.

S: Hvilket religionsfag ønsker Ateistisk Selskab?

I: Vi ønsker intet religionsfag. Evt. kan religion indgå som ganske normal orientering i faget historie, der forklarer om de forskellige religioner. Vi er i gang med at lave en skoletjeneste.

S: Tænker I ikke, at der kunne være en værdi i at have en viden om religion.

I: Nej, nu udskifter vi jo tro med overtro. Jeg kan ikke se noget formål i at blive undervist i noget, der ikke eksisterer. Når nu børn ikke kan læse, burde man så ikke hellere bruge tiden på det?

S: I Sverige har man i 2011 lavet en lov om, at skolen skal være ikke-forkyndende, og derfor har mange skoledere aflyst de traditionelle juleafslutninger i kirken. Er det den retning, man skal gå i i Danmark?

I: Ja

S: Vi har interviewet en skoleleder, der synes, at religiøs mangfoldighed er vigtig i skolen. Hvad tænker du om det?

I: Vi siger det samme – bare uden religion.

S: I mener, at mangfoldighed ekskluderer religion. Er det sådan, det skal forstås?

I: Ja.

S: Hvad tænker I om skolens rolle i forhold til religiøse helligdage?

I: En helligdag er jo bare en fridag. Man tænker ikke over det. Der er naturligvis et problem i forhold til muslimer, der har andre helligdage.

S: Hvordan skal man forholde sig til det?

I: Jeg ved det ikke.

S: Vil I gerne have en sekulær årskalender?

I: Ja.

S: Historisk set har skolen videreført den kristne kulturarv. Hvilken kulturarv synes Ateistisk Selskab, at skolen skal videreføre?

I: Den skal videreføre Danmarks historie med alt lige fra Thor og hans hammer og til dags dato. At fokusere på den sidste lille ting efter Luther, synes vi, er forkert.

S: Hvad skal skolen opdrage eleverne til?

I: Til at være samfundsborgere. Og at tage hensyn til hinanden.

S: Når man tager hensyn til hinanden ligger der ikke også heri en anerkendelse af, at religiøse menneskers rettigheder også skal varetages?

I: Ikke i skolen, men alle andre steder, ja. Vi accepterer, at folk har en religion, og da vi ikke er forkyndende, så skal vi ikke gå ind og fortælle, at det er forkert. Det kan godt være, at der ryger en finke af fadet, og at vi kommer til at sige noget barskt, men det er noget andet.

S: Kunne man ikke drille og sige, at Ateistisk Selskab selv er forkyndende?

I: Jo, jo, det påstår Lilleør jo hver gang. Men hvad vil det sige at være 'forkyndende'?

S: Kunne man sige, at Ateistisk Selskab mest har et negativt ærinde, nemlig at fjerne religion, og dermed ikke et positivt ærinde?

I: Nej, nej. Vi ønsker ikke at fjerne religion. Det må folk selv om.

S: På jeres hjemmeside, er der en opfordring til at melde sig ud af folkekirken?

I: Det udsprang af, at en præst i Jylland ikke ville udmelde en person, før hun selv mødte op. Så kunne kirken få en mulighed for at tale med hende om, hvorfor hun meldte sig ud, og dermed måske få hende til at blive i folden.

S: Taler I om, hvordan I forstår religion?

I: Ja, det bruger vi meget tid på. Mennesker skaber religion. Det er noget, der foregår inden i hjernen. Et barn er født ateist. Det jeg personlig bidrager med, er, at jeg siger, at vi ikke skal glemme de ydre omstændigheder, det sociale, dit netværk. Det er en meget stor del af, om man er det ene eller det andet.

S: Hvad skal erstatte religion? Mennesker har vel brug for et fællesskab, ritualer osv.?

I: Der er ikke brug for at erstatte det. Men man kan bruge sit netværk, sine nærmeste, sin familie, i stedet for at gå i kirke og bede om at få løst problemet.

S: Det kunne det være i en privat sammenhæng, men hvad med i en statslig sammenhæng?

I: Vi får altid spørgsmålet: "Hvad laver en ateist juleaften"? Og så svarer vi: "danser om juletræet".

S: Havde du gjort det, hvis din kone ikke var religiøs?

I: Ja, ja, for vi har børnebørn. Juletræet er jo en dansk tradition. Det har ikke noget med kristendommen at gøre.

S: Men det er dog koblet til en kristen højtid.

I: Det kan man sige. Men jeg siger, at det er en tradition for mig. Og det er kommet til landet meget sent.

S: Så du har ikke noget imod juletræet på hospitaler?

I: Nej, nej. Det ser jeg ikke som noget religiøst.

S: På skoler?

I: Nej.

S: Må de så synge "Et barn er født i Betlehem" i skolen?

I: Det rammer problemstillingen.

S: Hvad skulle de ellers synge?

I: Der er jo mange andre sange. Men på den anden side set: Hvor meget lægger man i det – hvor meget forstår de? Det skal også fungere. Når jeg går rundt om juletræet, så synger jeg, men når det er salmer, så står jeg bare og mumler.

S: Har I traditioner i Ateistisk Selskab?

I: Nej, bortset fra at mødes på en vinstue i marts måned og drikke en øl, der hedder "Gudeløs".

S: I Humanistisk Samfund betoner de, at de har et livssyn. Det har I ikke?

I: Nej. Vi er også humanister, men det er ikke noget, vi gør alt for meget ud af.

S: Hvordan er kønsfordelingen i Ateistisk Samfund?

I: Vi er flest mænd, men flere og flere kvinder melder sig ind.

Interview med Ole Wolf, talsmand for Humanistisk Samfund

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Du er formand for Humanistisk Samfund. Hvorfor er du engageret der?

I: Jeg har altid gerne ville lave ceremonier på et ikke-religiøst grundlag. Jeg har altid gerne villet være præst, samtidig med at jeg er overbevist ikke-troende.

[Ole Wolf fortæller her løst om:

- at han meldte sig ind i Humanistisk Samfund og tog uddannelsen til at foretage begravelser / blev ceremonimester)
- at kendskabet til Humanistisk Samfund er forholdsvis begrænset. 6-8 begravelser om året.
- At Humanistisk Samfund foretager navngivning, konfirmation, bryllup og begravelse.]

S: Så ritualer peger hen på noget – tilbyder en fortolkningsramme?

I: Ja. Der er en tilværelsestolkning i begravelsen. Midt i sorgen er der en glæde over det, der har været. Og afdøde lever videre – ikke i en hinsidig betydning – men i vores minder. Der er en trøst i sorgen, nemlig at vi har et fællesskab, som vi er samlet om. For os er det vigtigt at sige, at vi ikke er festarrangører. Der er netop et livssyn bag. Et livssyn, som er skabt af mennesker, og derfor har vi ikke en bog, vi kan slå op i.

S: Er der politiske holdninger, I er fælles om i Humanistisk Samfund?

I: Der er nogle politiske sager, vi er fælles om. For der første arbejder vi for den sag, der hedder adskillelse af kirke og stat. Vi mener ikke, at religion ikke må være i det offentlige rum. Vi har heller ikke problemer med, at en lærer har tørklæde på. Det er jo et udtryk for vedkommendes personlige religion. Men den tætte sammenkædning mellem stat og folkekirke vil vi gerne have standset, så der har vi en politisk sag, vi arbejder for. På sigt vil vi gerne have, at den juridiske kontrakt mellem ægtefæller foregår på rådhuset, men indtil det sker, vil vi arbejde for, at livssynssamfund har lov til at foretage den juridisk gyldige handling. Og så arbejder vi for at kristendomskundskab i folkeskolen ændres til et fag om religion, filosofi og livssyn. Men det er

enkelte sager i forhold til adskillelse af kirke og stat. Politisk spænder vi fra Enhedslisten til Dansk Folkeparti.

S: Hvad er det, I kæmper for i forbindelse med faget kristendomskundskab?

I: Grundlæggende set er det at få faget kristendomskundskab erstattet med et fag, der kunne hedde noget med religion og etik. Eller religion, filosofi og livssyn.

S: Samarbejder I med Ateistisk Selskab?

I: Vi mødes et par gange om året og udveksler tips. Det politiske har vi tilfælles. Den religionskritiske side deler vi også, men vi har nedtonet den rigtig meget, fordi vi har den opfattelse, at hvis folk når frem til, at de vil have en religion, så er det fint nok.

S: Er der en humanistisk-filosofisk kanon – altså en tekstrække med filosoffer, man specielt lader sig inspirere af?

I: Hvis der er det, så ved jeg det ikke. Altså, man kan godt pege på nogle tænkere, der har inspireret humanismen, men vi mener ikke, at der er brug for at etablere en humanistisk kanon..

S: Betyder demokrati noget særligt for jer?

I: Ja, der er ingen tvivl om, at menneskerettigheder og demokrati er grundlæggende værdier for os. Humanisme er at tage udgangspunkt i det enkelte menneske, og at det enkelte menneske er ukrænkeligt.

S: Hvordan kommer det til udtryk?

I: Det kommer fx til udtryk i vores navngivningsceremonier, hvor udgangspunktet er, at det enkelte menneske har en værdi i sig selv. Og i brylluppet, hvor det er to ligeværdige parter. Men det er svært at sige, at vi kæmper for demokrati i Danmark, for vi har det jo i forvejen.

S: Er der nogen specielle emner i Humanistisk Samfund, som i særlig grad har affødt diskussion?

I: Vi har diskuteret meget, hvor meget religionskritikken skulle fylde. I Danmark viser man sin tro ved ikke at vise den. Og så kan man godt være fristet til at sige, at så er det jo lige meget. Altså, når man siger i folkeskolen, at vi går jo bare i kirke, børnene lærer jo ikke noget religiøst osv., så ville

det fristende modsvar være, at når det nu ikke betyder noget for jer, men det betyder noget for os, kan vi så ikke bare droppe det? Men så opdager man, at sådan var det heller ikke ment. Så lyder der et ramaskrig, for nu fjerner vi det mest danske af alt: kulturen og traditionen og det hele, og det er et angreb på de grundlæggende samfundsværdier.

S: Når I siger, at I ønsker, at alle skal kunne se, at det ville være godt at få adskilt stat og kirke, hvordan argumenterer I så for det?

I: At drive en stat er en ting, og religion er noget andet. Og de to er væsensforskellige. I en stat er der nogle krav om objektivitet. Staten skal være for alle, der er statsborgere, og den skal være drevet på et sagligt grundlag, hvorimod tro handler om passion, om dem, der er med, og dem, der ikke er med. Der er nogle helt andre krav. Og begge dele har sådan set sine kvaliteter. Problemet er, at vi blander stat og kirke sammen. Vi gør de store etiske spørgsmål til statsspørgsmål, som man ikke rigtigt får forholdt sig til i den danske kultur. Det sker ofte, at nogle efterladte er kede af, at de ikke kan få en folkekirkebegravelse, fordi afdøde ikke var medlem af folkekirken. Det er jo udtryk for en meget mærkelig forholden sig til det spørgsmål. Det burde jo være en naturlig del af ethvert menneskes liv, at man har forholdt sig til, hvordan ens begravelse skal være, og at man har fået fortalt ens pårørende det, sådan så de ikke lige pludselig står i suppedasen. Det gemmer vi lidt væk i den styrede statsinstitution. Der kommer nok nogle og ordner det. Vi ville hellere have, at det er en naturlig del af ens liv, at man tager stilling til sådanne spørgsmål. Ligesom man tager stilling til, hvem man vil stemme på, og hvem der står for ens pensionsopsparing.

Jeg vil rigtig gerne have, at man som 18-årig, når man er blevet myndig ikke bare fortsætter som medlem af Folkekirken, fordi man blev døbt og konfirmeret, men at man skal sætte et kryds et eller andet sted, så man har sagt, at det er det, jeg vil.

S: Hvad er væsentligst for dig: At sikre dine medborgere muligheden for religiøs aktivitet, eller at du og andre sikres retten til at blive fri for religiøs aktivitet?

I: Det, jeg gerne vil have, det er, at jeg kan blive fri for, at staten pådutter mig en religiøs aktivitet. Jeg har intet behov for at blive fri for at se på andres religiøse aktiviteter. Problemet er, når staten går ind og siger: Vi synes, det er naturligt, at man lige går ind og vælger det her, og vi har gjort det nemt i og med, at man bliver meldt ind automatisk – selv om man ikke har bekræftet det.

S: Er idealet om religionsfrihed vigtigt for jer? Og betyder det i så fald, at religiøse mennesker må have lov til at praktisere religion i skoler, på arbejdspladser og i det offentlige rum?

I: Ja, religiøse mennesker må have lov til at praktisere deres religiøsitet i det offentlige rum. Jeg har svært ved at forestille mig nogle steder, hvor jeg synes, at det ville være forkasteligt. Jeg synes også, at man skal tage det stille og roligt på arbejdspladser og i skolerne. Der er nogle grænsetilfælde, hvor der begynder at blive svært. Jeg arbejder selv inden for kommunen. Der er jo en dress-code. Der er nogle ting, man ikke kan tillade sig at have på, både som mandlig og som kvindelig embedsmand. Jeg har ingen problemer med, at folk går rundt i burka hverken derhjemme, eller når de går rundt på gaden. Mange, der går i burka, er danske konvertitter, og jeg har forståelse for, at de har behov for at vise deres religiøsitet. Men det vil være et problem, hvis jeg som klient stod overfor en socialrådgiver med burka, så jeg ikke kunne se øjnene og se ansigtsmimikken.

S: Hvad hvis en dommer har tørklæde på?

I: Jeg har stor tiltro til ansættelsesproceduren i forhold til højesteretsdommere. Jeg tror godt, man kan finde ud af at sortere en kandidat fra, som ville dømme efter sharia-lovgivningen og ikke efter gældende lov. Og omvendt at man kan sikre sig, at en kandidat vil dømme efter gældende lov, selv om vedkommende går med tørklæde.

S: Hvad ville du tænke i forhold til en sag, hvor en skole står over for at skulle ansætte en mand med muslimsk baggrund, der ikke vil give hånd til kvinder? Eller en kommune?

I: Som humanist går jeg ind for ligeberettigelse mellem kønnene. Derfor er det langt fra mit livssyn, når nogle vil hilse på kvinder på en særlig måde. Betyder det så, at kommunen ikke kan ansætte en person, der ikke vil give hånd til kvinder? Der handler det om en afvejning af, om den persons religion bliver praktiseret på en måde, som krænker andres livssyn. I hverdagen er problemet nok begrænset. Men i eksamenssituationen er det eleven, der er i centrum. Censor bør i den situation vise respekt for eleven i stedet for at flytte fokus og sætte sin egen religiøsitet i centrum ved ikke at ville hilse på en bestemt måde.

S: I skriver på jeres hjemmeside, at "Humanistisk Samfund arbejder for, at mennesker frit skal kunne vælge livssyn og et liv uden religion og religiøs indblanding". Hvad betyder det i forhold til

religion i civilsamfundet? Er det religiøs indblanding, hvis en idrætsleder bærer tørklæde fx, eller hvis sportsklubben holder juleafslutning?

I: Det er ikke religiøs indblanding, at andre har en religion. Mange ceremonier og ritualer er baseret på menneskelige behov, og ikke religiøse. For mig handler jul groft sagt om at æde og drikke for at holde mørket ud og fejre, at det går mod lysere tider. Så der er ikke noget problem i en juleafslutning. Nogle mener, at ordet jul stammer fra "hjul" – altså et tegn på, at årets hjul har drejet en omgang. Det er en før-kristen fejring. Jeg vil synes, at det er træls hvis en juleafslutning i fodboldklubben begynder med, at alle rejser sig op og sang en salme. Men at fejre jul er der intet galt i.

S: Heller ikke for skoler?

I: Det kommer an på, hvad man fejrer. Og intet tyder på, at Jesus gik rundt om et juletræ, så jeg har intet problem med juletræet.

S: Men juletræet knytter sig jo kulturelt til kristendommen?

I: Jeg vil snarere sige, at det er en 150 år gammel tradition i en del af Europa.

S: Du ser på det i forhold til den oprindelige kristendom?

I: Jeg tror man kan sige, at et ritual består af tre elementer. For det første bliver der sagt nogle ord, som er udtryk for en tro eller en bestemt tolkning af tilværelsen. For det andet har ritualer og ceremonier også et fysisk element. Man er i et bestemt rum og rejser sig op på bestemte tidspunkter. Det fysiske kan i større eller mindre grad været et symbolsk udtryk for troen bag ritualen. Og for det tredje opleves ritualen et eller andet sted som større end en selv. Ved at deltage er man del af et fællesskab eller en tradition. Det er selvfølgelig en meget forsimplet model, f.eks. er mange ritualer ikke nær så gamle, som vi tror. Problemet er ikke, at man ved julen er en del af en tradition og et fællesskab, der midt i en mørk tid skal skabe glæde. Problemerne opstår, hvis man bliver pånødet at være en del af nogle ritualer, hvori indgår en række ord, der er kristne. Mange vil løse det problem ved at sige, at der nok er en masse kristne ord, men de betyder ikke rigtig noget. Men for mig som ikke-troende betyder det altså noget, hvad man siger i en religiøs situation. Jeg har ikke lyst til at stå og mumle noget, som jeg mener, er helt forkert. Det

bliver ekstra problematisk, når man begynder at tale om kulturkristendom, for så ligger der et argument, der går på, at "vi" har en 1000-årig tradition bag os, der gør, at "vi kristne" har lige lidt mere ret end alle andre. Der står jeg af. Jeg synes, man overdimensionerer, hvor stor betydning, kristendommen har for vores samfund i dag.

S: Hvor går grænsen i forhold til juleafslutninger? Hvis skolen fx fejrer det i kirken?

I: Grænsen går der, hvor man går fra at betragte til at praktisere. Det er fint at besøge en kirke for at se, hvad der foregår. Og man bør ikke kunne gå igennem sin skoletid, uden at man på et tidspunkt har besøgt en kirke og en moske. Men man skal ikke ureflekteret gå ind i kirkerummet og deltage i en gudstjeneste og synge salmer, for i så fald lærer man, at det er det naturlige, og så handler det ikke længere om dannelse.

S: Hører julepynt til på et offentligt sted som her, på et læreruddannelsessted?

I: Ja, julepynt kan ikke gøre mig vred. Jeg læste en undersøgelse om religion i danske og norske børnehaver. Og der fortæller man nogle steder børnene, at drillenissen har sat ting frem til børnene, og der tænkte jeg: Skal man nu virkelig fortælle dem om den slags overtro, som man så bagefter skal bruge tid på at fortælle, ikke passer?

S: Når man skal beskrive den almindelige danskers form for kristendom, beskrives den oftest som kulturkristendom, hvilket indbefatter, at religion faktisk fylder meget lidt i den enkeltes liv – i hvert fald på det synlige plan. Er religion overhovedet et problem i Danmark?

I: Det er et problem, hvis man i undervisningen lærer, at der er nogle højere magter, og at det er det naturlige.

S: Hvor lærer man det?

I: Jamen, det lærer man jo netop, hvis man i børnehaven eller i folkeskolen går til gudstjeneste i folkekirken. Og undervisningen handler i høj grad om bibelfortællinger. Man fremlægger det på den måde, at de bibelske fortællinger har et budskab til os, som er interessant og relevant. Og det er et problem, for der er trods alt 20 % af den danske befolkning, der ikke er medlemmer af folkekirken. Jeg synes også, at den danske folkekirkereligion fratager os en engageret stillingtagen på nogle områder. Hvorfor er det, at man siger 'ja' til at elske og ære hinanden i medgang og i

modgang, indtil døden os skiller? Er det det løfte, man vil give hinanden, når man skal giftes? Måske var der noget andet, der var vigtigere at få sagt. Og her fjerner man den aktive stillingtagen til fordel for den slagne vej, og det, synes jeg, er et problem.

S: Er det ikke netop udtryk for en form for kulturkristendom eller en ligegyldighed over for det? Der er rigtig meget religion i Danmark, der ikke er passion. Hvorfor hænger passion og religion sammen?

I: Det er ikke statens opgave at sørge for, at religion er passioneret, men i dag sørger staten for, at religion ikke er passioneret. Via sammenblandingen af stat og kirke får vi lavet en kirke, der ikke er passioneret. Staten leder os i en bestemt retning, og det har jeg et problem med.

S: I skriver følgende i jeres værdigrundlag: "Humanister går ind for, at offentlige skoler baseres på ikke-dogmatisk og livssynsneutral undervisning. Uddannelse for alle uden indoktrinering er en ufravigelig ret. Det er en af skolens vigtigste opgaver at formidle centrale fællesmenneskelige værdier, at opøve evnen til kritisk og kreativ tænkning og at formidle rationelt baserede kundskaber". Historisk set har den danske folkeskole videreført, hvad man ofte betegner den kristne kulturarv. Hvilken kulturarv skal skolen iflg. Humanistisk Samfund videreføre?

I: Sådan som jeg ser det, er der ikke en opgave, der hedder 'at videreføre en bestemt kulturarv', men der er måske en opgave i at oplyse om de forskellige bidrag, vi har til vores kulturarv, hvilket også vil gøre det nemmere at foretage kritiske valg. Man hører ofte, at velfærdsstaten baserer sig på den kirkelige indsats i starten af 1900-tallet, og der var ganske rigtig nogle kristne organisationer, der ydede en humanitær indsats. Men der var også mange socialdemokrater, der var med til at opbygge velfærdsstaten, og som så sig i opposition til noget kirkeligt. Og det er vigtigt at blive oplyst om fakta, da det danner baggrund for en selvstændig stillingtagen. Der er mange kilder til vores kultur i dag. Selvfølgelig er der kristendommen, men der er også oplysningstiden, industrialiseringen, arbejderklassen.

S: I skolen, hvor der finder en socialisering sted, der vil man naturligt være optaget af traditioner. Børnene skal skrives ind i en tradition. Vil man ikke mangle et eller andet der? Er vi alle bare kritiske individer? Er det det fællesskab, man skal skrives ind i?

I: Den udfordring, det danske samfund står over for, er netop at få lavet et fælleskab, som ikke kun baserer sig på kristendommen. Dels har vi en hel del, der er kommet til landet, som ikke har en kristen baggrund, og så har vi sådan nogle som mig, som er dansk mange slægter tilbage, men ser sig selv som ikke-religiøs. Udfordringen er: Hvordan vi får lavet et fællesskab på de præmisser? Det har jeg ikke svaret på, men det er noget, vi skal finde ud af sammen. Men jeg kan nu godt se nogle ting, vi kan være fælles om, fx demokrati. Men man må hellere anerkende, at der er det problem end at forsøge at skabe noget, der ikke er der.

S: Religiøse symboler i skolen – er du helt ok med?

I: Ja, altså den model, man har fx i Italien, hvor man automatisk har et kors hængende, det synes jeg ikke er ok.

S: Hvad så med den franske model, hvor der ingen religiøse symboler er i det offentlige rum?

I: Altså, det tiltaler mig mere end at have et kors. Men igen, hvor går grænsen, for der er nogle grænsetilfælde.

S: Men tørklædet anfægter dig ikke?

I: Et tørklæde er for mig at se et udtryk for, at selv inden for en statslig ramme har man stadig som lærer sin individuelle religion, som man må have lov til at udtrykke. Man kan også gå med et kors om halsen. Der er det ikke et spørgsmål om, at skolen eller samfundet kommer og siger, at sådan skal det være. Det handler om ens private religion.

S: I Sverige har man i 2011 fået en lov om, at skolen skal være ikke-forkyndende, hvilket har betydet, at mange skoleledere har aflyst de ellers traditionelle juleafslutninger i kirken. Er det sådan en løsning, vi skal have: Altså, at det er staten, der bestemmer, at nu skal skolerne, der egentlig er kommunalt styret, gøre noget andet på det religiøse område?

I: Det er jeg ikke 100 % sikker på, at jeg har en mening om. Jeg mener, at skolerne skal lade være med at tøffe ned og lave julegudstjenesten som en almindelig tradition, hvor der ikke er et dannelsesaspekt. Men om skolen demokratisk set skal funderes i staten eller decentralt i kommunen, det har jeg altså ikke nogen mening om, hvis jeg skal være helt ærlig.

S: Når man læser, hvad der står på Humanistisk Samfunds hjemmeside, så minder det meget om, hvad der står på de Asa-troendes hjemmeside. Hvad er religion egentlig for dig? Hvordan afgrænser du religion?

I: For mig er det et spørgsmål om, om man tror, at tilværelsen påvirkes af transcendent magter, som man kan kommunikere med, eller ej.

Interview med Mikael Rothstein, religionsforsker

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Vi har religionsfrihed i Danmark, men ikke religionslighed. Ser du det som et problem?

I: Problemet er, at staten i det hele taget har et forhold til religion. Staten skal sikre frihed og lighed for borgerene, men borgerne må da selv rode med, hvilke religioner de vil have! Hvis vielse med juridisk gyldighed krævede en tur om rådhuset, eller en underskrift på en blanket, så var alle ligestillet i dén henseende, og så kunne folk organisere sig religiøst, som de ville uden statens indblanding. Når stat og kirke skilles, falder tingene på plads, men indtil da er det noget rod. Spørgsmålet er ikke, om vi skal have religionslighed – spørgsmålet er, hvorfor i alverden staten har noget som helst med religion at gøre?

S: Hvordan anskuer du forholdet mellem majoritets- og minoritetsreligion i Danmark?

I: Til trods for de problemer, jeg har nævnt, har alle religioner i Danmark nogenlunde gode vilkår for at fungere. Juraen er rodet og mærkelig og bør ændres, men eksemplerne på diskrimination fra statens side er få. Problemet ligger snarere i den offentlige menings tyranni, hvor én religion – nemlig protestantismen i den danske aftapning – typisk anses for naturlig, selvfølgelig, god og rigtig, mens de andre er mere eller mindre suspekter.

S: Når man skal beskrive den almindelige danskers form for kristendom, beskrives som den oftest som kulturkristendom, hvilket indbefatter, at religion faktisk fylder meget lidt i den enkeltes liv – i hvert fald på det synlige plan. Mange har oplevelsen af, at islam er en mere synlig religion end kristendommen. Er religion i Danmark et problem?

I: Jeg er helt uenig. Protestantismen fylder voldsomt i dansk kultur, og selv om folk ikke aktivt bekender sig til kirkens dogmer, så ligger de protestantiske ideer nærmest indlejret i rygmarven på mange mennesker. Muslimer er ganske rigtigt synlige i gadebilledet i kraft af deres påklædning,

men man må ikke glemme, at danskernes udseende og adfærd også er resultatet af en bestemt kulturel orientering og religiøs virkelighed. Man ser bare ikke skoven for de mange træer! De af os, som slet ikke er religiøse, er meget, meget få. Om religion i Danmark er et problem? Ja, når den vil have magt, når den er insisterende, når den fylder i skolen, når religiøse smagsdommere dominerer medierne, når unge mennesker ikke kan have sex med hvem de vil etc. I andre sammenhænge slet ikke. Man kan ikke svare generelt på så bredt et spørgsmål.

S: Fylder religion for meget eller for lidt i det offentlige rum?

I: I et åbent demokratisk samfund kan man ikke stille det spørgsmål. Scenen må og skal være åben. Modsat religionerne må vi på samfundsplan kræve, at alle kan komme til orde. Kampen må så bestå i at modsige de mange religiøse argumenter og påstande, som flyder rundt, uanset hvor de kommer fra. Religiøse ideer kan være uproblematisk og i harmoni med generelle samfundsinteresser, men de kan også være tåbelige og så bør de naturligvis modsiges. Personligt synes jeg, at mytologisk funderede argumenter får for lidt modstand.

S: Og er det væsentlig at skelne mellem stat og samfund i det spørgsmål?

I: Staten er et maskineri, som indgår i samfundet. Samfundet er det egentlige, og det er vores opgave som borgere at sikre, at staten gavner samfundet, ikke omvendt. Derfor er det f.eks. afgørende, at staten ikke prioriterer én religion over andre, og at staten ikke er forpligtet på særlige myter og kulthandlinger. Et samfund kan være religiøst – det bestemmer borgerne selv – men staten skal sikre, at der er plads til alle. Det gør man ved at fastholde love, som forhindrer undertrykkelse og diskrimination, religiøs eller ej.

S: Hvad er væsentligst for dig: at sikre dine medborgere muligheden for religiøs aktivitet, eller at du og andre sikres retten til at blive fri for religiøs aktivitet?

I: Det er en og samme sag: Med frihed og lighed kan vi være her alle sammen. Jeg tvinger ikke noget ned over hovedet på dem, og de tvinger ikke noget ned over hovedet på mig.

Forudsætningen er naturligvis, at vi indretter samfundet sådan, at de offentlige institutioner er neutrale, hvad angår religion. Bemærk her, at jeg ingen ambition har om at få folk til at opgive deres religion. Hvorfor skulle jeg dog det? Men folk som mig, der ikke er religiøse og ikke har lyst til at blive det, udsættes altid for religiøse menneskers mission. Det er jeg dødtæt af.

S: Henvender folk sig til dig om problemer med religiøs udfoldelse på arbejdspladser?

I: Nej, aldrig. Men det skyldes nok, at jeg er specialist i hhv. religion blandt nomadiske jægersamlere på Borneo og nye religiøse bevægelser. Islamforskere får givetvis den slags henvendelser.

S: Skal religiøse mennesker have lov til at praktisere religion i skoler, på arbejdspladser og i det offentlige rum, inklusiv når de repræsenterer staten?

I: Ja, naturligvis –i det omfang, at det ikke spænder ben for deres studiemæssige eller professionelle forpligtelser. Men det kan ikke være hverken skolens eller arbejdspladsens opgave at servicere folk i den henseende. Vi skal give plads til hinanden, men institutioner, firmaer etc. bør ikke være juridisk forpligtet. Den slags må fungere på linje med alt muligt andet, som aftales der, hvor mennesker færdes sammen. I det offentlige rum er sagen en anden: Her skal der være frihed til enhver kulturel eller social udfoldelse, som ikke krænker samfundet love og regler, så naturligvis må religiøse mennesker også agere offentligt, præcis som firmaer, politiske partier, fodboldklubber og hvad ved jeg.

S: Er der spørgsmål i forhold til religionsfrihed, som du synes er svære at tage stilling til?

I: Ja; balancen mellem individets frihedskrav, og den frihed, som man må sikre en gruppe af mennesker. Man nævner typisk omskærelse af drenge og tvangsægteskaber, men der er faktisk meget mere: Mange børn opdrages således til at tro på mærkelige ting, som ikke findes i virkeligheden, og til en historiebevidsthed, som er mytologisk baseret. Det kalder vi religiøs socialisering (hvad enten den er folkekirkelig, muslimsk, jødisk eller scientologisk), og i

religionsfrihedens navn går jeg skam ind for det. Men naturligvis er det da et problem, hvis man tænker fagligt, videnskabeligt, rationelt eller humanistisk om tingene.

S: Hvad mener du om religion i civilsamfundet? Er det problematisk, hvis en idrætsleder bærer tørklæde, eller hvis sportsklubben holder juleafslutning?

I: Det første, tørklædet, er mig 100 % ligegyldigt. Folk kan klæde sig, som de vil. Der ligger også et kulturelt signal i ikke at have noget på hovedet. Juleafslutningen i sportsklubben, synes jeg til gengæld er upassende, men det er min private holdning. Det må være op til klubbens bestyrelse at beslutte, om man vil have den slags på programmet. Folk kommer for at svømme, spille fodbold eller ishockey – og hvorfor i alverden blande myten om menneskegudens mirakuløse fødsel i en stald ind i dét? Hvad angår offentlige institutioner og myndigheder (børnehaver, skoler m.v.), bør den slags ikke forekomme.

S: Er religion en privatsag?

I: Nej, aldrig. Det er en protestantisk tvangstanke, men det er forkert. Religion er et socialt anliggende, som altid involverer andre mennesker. Mennesker producerer religion i relation til hinanden og i forhold til hinanden, aldrig alene. Og i almindelighed ønsker religionerne magt og indflydelse, dvs. kontrol over andre mennesker på den ene eller anden måde, blødt eller hårdt.

S: Nogle religioner, fx islam er bygget op omkring en kollektiv identitet. Er det muligt at gøre religion udelukkende til en privatsag?

I: Alle religioner er bygget op om kollektive identiteter. Alle! Det latinske ord for kirke, *ecclesia*, betyder f.eks. "forsamling", dvs. en parallel til islams *ummah*. Religion kan aldrig være en privatsag. Systemer, der påtager sig at forklare verdens tilblivelse, hvor mennesket kommer fra, alverdens moralsystemer, æstetik, og hvad ved jeg, kan i sagens natur aldrig nogen sinde forstås ud fra det enkelte menneske alene. Det kan man godt glemme alt om.

S: For tiden diskuterer man, i hvilken grad sekularisme underkender religiøse mennesker. Sekularisme kan indebære, at man ikke anerkender religiøse mennesker som ligeværdige deltagere i den demokratiske debat. Ser du et problem i denne manglende anerkendelse af religiøse mennesker? Og ser du i forlængelse af det et problem i sekularismen?

I: Diskussionen er ret hysterisk! Det meget store flertal af mennesker er religiøse, og hver gang der lyder et pip imod dem, så føler de vist, at verden falder sammen. Pointen er naturligvis, at nogle mennesker har fået nok og er ved at brække sig af myte, magi, mirakler i offentligheden. Guderne er til glæde for nogle, men til kvalme for andre. Modreaktionen kan derfor være ligeså brutal som den religiøse propaganda selv, men ofte ser man det ikke, fordi den folkekirkelige påvirkning er så selvfølgelig for mange mennesker. Kravet må fortsat være, at der er plads til os alle sammen, og at hårdkogte sekularister anerkender de religiøses ret til også at virke for deres sag.

S: Ser du et problem i, at skoler ansætter en mand med muslimsk baggrund, der ikke vil give hånd til kvinder?

I: Ja, det nytter ikke. Jeg går ind for ligestilling. Hvad han gør derhjemme, er jeg ligeglad med, men i offentlige skoler er det noget skidt at signalere forskel på kønnene.

S: Sveriges lov fra 2011 om, at skolen skal være ikke-forkyndende, har betydet at mange skoleledere i år har aflyst de traditionelle juleafslutninger i kirken. Er det i den rigtige retning, den svenske regering præger skolen?

I: Ja, naturligvis. Jeg stiller modspørgsmålet: Hvorfor i alverden skal skolen fejre en bestemt religiøs fest? Hvorfor ikke en anden? Og hvorfor netop en protestantisk fest? Nix – den slags er ikke skolens opgave, det er ikke en del af skolens fællesskab, med mindre der altså er tale om en kristen friskole, som forældrene netop har valgt for at sikre deres barns religiøse prægning.

S: I et interview med en skoleleder på en skole med stor etnisk og religiøs diversitet, siger han: "Hvad er pointen i at, skolen skal være fri for religion? Den mangfoldighed, som er en pointe i

skolen, har også et religiøst aspekt. Jeg er mere optaget af mennesker". Hvad mener du om det udsagn?

I: Jeg spørger: Hvor går grænsen? Hvad med den jødiske elevs traditioner? Hvad med scientologen? Hvad med eleverne med kinesisk baggrund? Og hvad med det lille medlem af Jehovas Vidner, som ikke må være med til den slags overhovedet? Skolerne kan lave sommerfester, skovture, sneboldsfester, og hvad ved jeg, som samler alle, men at fedte rundt i helligdage og den slags, det forekommer mig forkert og anstrengt. Netop fordi skolen er fælles bør den afstå fra at forsøge en balancegang mellem de mange, mange forskellige religioner, som i dag vil være en del af dens virkelighed.

S: Historisk set har den danske folkeskole videreført, hvad man ofte betegner 'den kristne kulturarv'. Hvilken kulturarv synes du, skolen skal videreføre?

I: Spørgsmålet får det til at lyde, som om det danske er defineret ved det kristne, men det er jo noget sludder! Det kristne er en del af det danske, men kun en del. Humanismen, demokratiet, opgøret med snærende autoriteter, frisindet og principperne om lighed bør være i front. Uddannelse til selvstændighed og demokrati er det centrale. Der bør altså ikke ske nogen opdragelse til kristendom – den slags må folk få i deres hjem og i de menigheder, de søger – men der skal naturligvis være undervisning om kristendom. Altså: ikke "i", men "om". I den forstand skal Danmarks religionshistorie naturligvis være et emne for undervisningen, men ikke på en måde så den serveres som naturlig eller selvfølgelig. Den skal ikke være teologisk og forkyndende, men kritisk og religionshistorisk. Det har jeg argumenteret for i 25 år.

S: Skal skolen tage hensyn til religiøse helligdage?

I: Nej, ikke som institution betragtet, men der bør vel være en vis fleksibilitet, så elever kan holde fri hvis der er en særlig fest i deres menighed. Skolen skal jo i det hele taget samarbejde med hjemmet, og det kan være et led i den slags.

S: Skal skolen undervise i religion og livssyn? Og i så fald hvordan?

I: Livssyn er et teologisk begreb som jeg ikke bryder mig om. Hvad betyder det dog? Det er fimset, indforstået kirkesprog. Se ovenfor.

S: Må der være religiøse symboler i skolen? Elever med tørklæder? Lærere med tørklæder?

I: Individet skal naturligvis have ret til at være dem, de er, så påklædningen kan aldrig blive et anliggende. Tænk, hvis nogen ville bestemme over min påklædning?! Jeg underviser selv i korte bukser når det er varmt, og jeg er ofte ubarberet. Rager det nogen? Tørklæder er mig ligegyldige. Til gengæld skal skolen som institution ikke repræsentere noget, der har med religion at gøre, og derfor bør der naturligvis heller ikke være symboler i skolen, som kobler den til bestemte religioner, det være sig stirrende øjne, der holder det onde væk, torturinstrumenter, som betyder kærlighed, eller de otte takker, som henviser til universets dynamikker.

S: På nogle skoler ser man gudstjenesten som vidensformidling omkring baggrunden for at holde jul. Vil du også beskrive skolens julegudstjeneste sådan, eller er en gudstjeneste altid forkyndelse?

I: Skolen bør ikke hive eleverne med til religiøse arrangementer. Hverken i en kirke, i synagogen, i en moske eller hos Scientology. Til gengæld er det en strålende ide at besøge disse menigheder, tale med medlemmerne, se deres lokaler, få en rundvisning etc. Balancen kan forekomme tosset, det forstår jeg godt, men den er faktisk vigtig: Ved at deltage i ritualerne placeres eleverne i en religiøs virkelighed, som de ikke nødvendigvis trives med. Det kan virke intimiderende og krænkende, enten fordi man selv har en helt anden religion, eller fordi man netop ingen har, og ikke ønsker at deltage i den slags.

Interview med Jonas Christoffersen, Direktør for Institut for Menneskerettigheder

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Lige nu, er der på jeres hjemmeside en nyhed om børns rettigheder, hvor I skriver, at udviklingen er gået meget stærkt de senere år. Vi har et spørgsmål, der handler om børnekonventionen, som vi måske kan starte med. Har den betydet noget for børns rettigheder i Danmark i forhold til religion? Oplever i, at der er nogle steder i forhold til religion, hvor der stadig er problemstillinger?

I: Det var et svært spørgsmål. Jeg har ikke tænkt så meget over det, men der har været nogle sager om, hvilken betydning religion hos den ene forælder, navnlig den ene forælders religion skulle tillægges i forbindelse med fx samvær og forældremyndighed. For nogle år siden var der en højesteretsdom. Jeg mener, at faren var Jehovas vidne, og at moderen havde indsigelser mod det. Så var spørgsmålet, hvilken betydning det skulle tillægges. Jeg mener, at grundsynspunktet var, at det kunne man ikke tillægge betydning, så længe den religionsudøvelse var inden for rimelighedens grænser. Hvor går de grænser så? Det er jo et super godt spørgsmål. Så kan der være noget om, at man i virkeligheden skal beskytte barnet lidt mod en indoktrinering fra forældrenes side, men det tror jeg ikke er noget, der har været aktualiseret. Men det kunne man godt forestille sig, at der har været. Der har været problematikker omkring Jehovas Vidner, selvfølgelig, i forbindelse med sundhedsbehandling. Det er jo ikke tilladt med blodtransfusion, men så har man fundet på et eller andet system, hvor man midlertidigt fratager forældrene myndigheden for at kunne give børn blodtransfusion i behandling. Jeg tror nok, det er sådan, man har løst det i Danmark. Så børnene får deres blodtransfusioner, fordi man i virkeligheden går ind og gennembryder forældrenes religionsfrihed på børnenes vegne. Det gør man for at kunne give børnene den ret til sundhed, som de har krav på. Den sundhedsbehandling, de har ret til.

S: Og i forhold til omskærelse. Hvordan forholder I jer til den debat, der drejer sig om på den ene side barnets ret til ikke at få foretaget et fysisk indgreb, eller på den anden side forældrenes ret til at bestemme?

I: Jeg tror, det mest ærlige at sige er, at det er der forskellige holdninger til i huset. Det, man kan sige er, at hvis man kigger fra det rent menneskeligt perspektiv, så kan man gøre både det ene og det andet. Det er ikke i strid med menneskerettighederne, det man gør nu – altså at man tillader religiøst begrundet omskæring af børn. Det gør man jo sådan set i hele verdenen. At sige, at det skulle være i strid med menneskerettighederne er ikke rigtigt. Og så kan man stille det modsatte spørgsmål: Hvis man nu valgte at forbyde det, ville det så være i strid med forældrenes rettigheder? Det tror jeg personligt ikke, man ville komme frem til. Jeg mener, at man godt kan forbyde religiøs omskæring også af drengebørn – man har jo forbudt det af pigebørn. De fleste rettigheder kan man jo gennembryde, hvis man har et lovgrundlag for det. Hvis der vedtages en lov om det, og man har en god grund til det, så vil det være ok. Så kan man sige: Hvor god en grund skal der til? Det kan være svært at sige, men med hensyn til omskæring har man jo forskellig medicinsk evidens for, at det er skadeligt. Så kan man spørge: Hvor skadeligt skal det være, hvor ofte skal der opstå følgeskader og bivirkninger, og hvor alvorlige skal de være, før man kan sige, at der er tilstrækkeligt med grunde til at gribe ind? Jeg er ikke i tvivl om, at det ville man godt kunne gøre i Danmark. Hvis den danske lovgivningsmagt satte sig ned og kiggede på det og sagde: Vi mener, at det her simpelthen er for farligt – også for drengene, og derfor forbyder vi det i Danmark. Det mener jeg ikke ville være i strid med menneskerettighederne.

S: Så en sådan lov vil så overrule forældrenes religionsrettighed?

I: Det siger min næse mig. Men det er ikke noget, vi har dyrket til bunds. Og der er folk i huset, som jo har mere forståelse for religiøse synspunkter, end jeg personligt har. De ville måske hælde til at starte et andet sted og se med større skepsis på et forbud.

S: Og i forlængelse af denne diskussion og til spørgsmålet om børnenes ret til at blive fri for forældrenes religion. Hvor langt kan man trække det synspunkt?

I: Jeg vil tro nok, at man ikke kan strække det så langt, som mange sekulære danskere måske ville tro. Udgangspunktet er jo, at forældre har forældremyndigheden over deres børn, og man har også i menneskerettighederne en ret til, at børnene skal undervises i overensstemmelse med forældrenes religiøse, filosofiske overbevisning. Så det er sådan set anderkendt i menneskerettighedssystemet, at det er forældrenes overbevisning, der også er styrende for, hvordan barnet skal opdrages. Af den gode grund, jo, at det har betydning for overhovedet at

være en del af familien og fællesskabet, at du er med i den religion, som din familie tilhører. Det tillægger man forskellig betydning i forskellige dele af verdenen. Og mindre nu naturligvis i Danmark end tidligere. Så hovedsynspunktet er, at børnene må finde sig i at blive født ind i den religion, deres forældre tilhører. Så er spørgsmålet så: Hvornår kan det blive for meget, hvis de er helt unge, og hvornår skal de kunne bryde fri? Hvornår skal de have en selvbestemmelse i religiøse anliggender?

S: Vi har et spørgsmål, der retter sig imod skole og arbejdspladser og det offentlige rum. Skal religiøse mennesker have lov til at praktisere religion i skoler og på arbejdspladser og i det offentlige rum – herunder, når de repræsenterer staten?

I: Helt grundlæggende skal man skal kunne udøve sin religion inden for rimelighedens grænser, så længe det ikke skader det sted, hvor du nu engang er ansat. For mig at se bør der ikke være forskel på at holde en rygepause, hvor man går ned på gaden i 10 minutter, og så finde et passende sted og bede i løbet af dagen, eller udøve mindfulness et sted eller rejse sig op og lave skuldergymnastik. For mig at se er det sådan set det samme. Så det mener jeg helt grundlæggende, at man skal kunne. Det må så være op til den enkelte arbejdsplads at finde ud af, hvordan man vil indrette sig. Givetvis vil der være forskel på det offentlige og det private. Det offentlige vil have en større forpligtelse til at give rum for religionsudøvelse. En privat arbejdsgiver vil kunne gå længere og sige: "Det vil jeg ikke have". Det kan man fx se på nogle af de tørklædesager, som med alt respekt ikke har været specielt velbegrundede. De tørklædeforbud, der har været, er også blevet ophævet nu. Her har det været arbejdsgiverens ret at afgøre, hvordan vedkommende vil have sine medarbejdere til at klæde sig. Der er større råderum i det private end i det offentlige til at begrænse arbejdstagernes eller medarbejdernes adfærd inden for arbejdstiden. Når man så repræsenterer det offentlige? Det er jo et ekstremt vanskeligt spørgsmål at svare på, for hvor langt kan man gå her? I virkeligheden er der to yderfløje. Den ene siger, at der ikke må foregå noget som helst religiøst i forbindelse med en offentligt ansat, og den anden siger, at man har fuld mangfoldighed. Så er spørgsmålet, hvor langt man vil gå i at begrænse eller tillade det ene eller det andet. Det, vi har gjort i Danmark, er, at sige, at dommerne er i en helt særlig situation, for de skal udvise en helt særlig neutralitet. Derfor må de ikke bære religiøse kendetegn – hverken kristne, muslimske eller andre. Det har vi på instituttet ikke haft indsigelser imod, da det

blev vedtaget. Det er tiltrækkeligt velbegrunder, og det er ikke i strid med internationale menneskerettighedsstandarder. Og så blev det jo koblet sammen med, at dommeren skulle til at gå med kappe for ligesom at styrke neutraliteten og dommerens værdighed. Det var de selv imod. Men man kunne jo sige det samme om alle mulige andre offentlige ansatte. Så kan man sige, at hvis man satte beklædningskrav for andre offentligt ansatte – og i den forbindelse sagde, at ”Du skal være neutral, og derfor kan du ikke bære hovedtørklæde”. Det kunne man godt, og det er jo det, man har gjort i det private, i Føtex blandt andet. Hvis man kunne det der, så kan man sige: Hvorfor kan man ikke gøre det på et bibliotek fx, eller kræve det af buschaufføren? Diskussionen var oppe omkring politiet og uniformering for nogle år siden. Man kunne sige, at hvis man bærer uniform eller har andre formelle krav knyttet til sin stilling, så kobles der et forbud mod hovedbeklædning på. Der er et ret vidt råderum for det enkelte land til at gøre det på sin egen måde. I Frankrig, fx, går de videre i den retning ved helt at forbyde muslimsk beklædning. De har forbudt burka’er, og nu var der en artikel til morgen, der handler om, at de ville kigge på at forbyde tørklæder på universiteterne. I Tyrkiet har de jo forbudt det.

Menneskerettighedsdomstolens siger, det enkelte land må være nærmest til at bestemme, hvad der er bedst for det land. Og i Frankrig og Tyrkiet har de jo en helt anden adskillelse af stat og kirke end vi har i Danmark, og reglerne accepteres af befolkningen. I Danmark har vi en sammenblanding af kirke og stat, som er meget usædvanlig i europæisk perspektiv. Men nogle vil skille det ad ved at opstille beklædningskrav. Men det vil vores politikere ikke, for det er ikke velbegrunder i forhold politikken om, at folk skal have deres religion og kunne udtrykke den, som de vil. I Schweiz havde de også en sag om en skolelærer, der konverterede og begyndte at gå med tørklæde. Efter fem år blev hun fyret. Det accepterede menneskerettighedsdomstolen og sagde: ”Det må I selv rode med i Schweiz”.

S: Henvender folk sig til jer omkring problemer med religiøsudfoldelse på arbejdspladser?

I: Det tror jeg ikke.

S: I hvert fald ikke til dig.

I: Nej, men det er heller ikke noget, jeg har hørt om.

I: Jeg synes, det er nogle år siden, det har været sådan rigtigt oppe i offentligheden. Samme type sager som dem, vi lige har talt om. Det virker ikke rigtigt som om, de dukker op, men det kan godt være, at de er der ude. Der er måske opstået en medietræthed omkring det.

S: Meget af det, vi har hørt i denne serie interviews er, at sager bliver ordnet pragmatisk.

S: Vi har også interviewet både religiøse og ikke-religiøse grupper i forbindelse med arbejdet til denne bog. Disse grupper ønsker sig jo selvfølgelig henholdsvis frihed til religion eller frihed fra religion i det offentlige rum. Hvad mener instituttet om det dilemma? Og i forlængelse af det: Hvad menes der med formuleringen i artikel 18 om religionsfrihed, når der står: "denne ret omfatter frihed til at skifte religion eller tro og frihed til enten alene eller i fællesskab med andre, offentligt eller privat, at give udtryk for sin religion eller tro gennem undervisning, udøvelse, gudsdyrkelse og overholdelse af religiøse forskrifter".

I: Artikel 18 indeholder jo en bred formulering, der beskriver religionsfriheden generelt. Det, man prøver at sige er, at du skal kunne have din religion og udøve den selv, men at du også skal kunne udøve den sammen med andre og give udtryk for den sammen med andre. Hvad der så ligger nærmere i det, det kan man ikke lige udlede af teksten.

S: Nej, og der vil vi høre din fortolkning.

I: Artikel 18 er ikke mantra, der løser alle problemer.

S: Det er forskellen mellem offentligt og privat – hvordan man skelner der.

I: Det formelle menneskeretlige svar er, at alle må leve med, at alle er anderledes. Det gælder både religiøse og ateister. Så er spørgsmålet: Hvornår skal man tåle begrænsninger på sin egen fx religionsudøvelse af hensyn til andre, hvis den lovgivende magt bestemmer, at man skal begrænses. Det andet er, at man nogle gange har ret til, at de andre skal handle på en anden måde – altså at staten får pligt til at begrænse den enes religionsudøvelse af hensyn til den anden. Det er der, det menneskeretligt bliver sat på spidsen. Det er let nok at sige, at alle har frihed. Det er også let at sige, at man *kan* godt begrænse nogle rettigheder, hvis man vil. Men spørgsmålet er: *Skal* man begrænse nogens rettigheder? Har man pligt til det? Det har man kun i helt særlige tilfælde. Man kunne overveje, om man havde pligt til at forbyde omskæring af hensyn til barnet,

fordi det er så alvorligt for den enkelte dreng, hvis det går galt. Ligesom det er for pigerne. Nu begynder man i øvrigt at sige, at der er forskellige grader af omskæring. Man har forbudt kosmetiske operationer på kønslæberne, men var det egentligt det, man ville med det, dengang man beskyttede pigebørnene mod den totale omskæring? Hvis man skal forholde sig juridisk til det og som menneskerettighedsinstitut, så skal man lave de sondringer og sige: Alle har frihed, men man kan begrænse sin frihed. Nogle gange så skal man tåle det af hensyn til nogle andre, men det er i helt særlige undtagelsestilfælde. Personligt ser jeg et faresignal i kravet om, at andre skal indrette sig efter, fx mine følelser. For hvis jeg med mine følelser siger, at "du krænker mig meget med din adfærd, og jeg vil gerne have, at du skal styre dig, fordi jeg vil bestemme", så kan det blive overvældende for andre. På den måde kommer man faktisk til at udøve en form for følelsesmæssig magt over for andre. Det er det, man i virkeligheden så ved Muhammedtegningerne, for her var nogle så følelsesladede over for tegningerne, at de ville have, at andre skulle holde op med at ytre sig. Og så gik debatten på, hvem der skal bestemme, hvor grænsen skal gå. Skal det være de mest følsomme, de mest reaktionære og de mest firkantede, som skal bestemme, hvad alle andre skal gøre, eller er det de mest liberale og mest frisindende, som skal bestemme, at de vil have lov til at gøre alt? Og svaret er, at det jo er politikerne, som må afgøre, hvor grænsen skal gå. I 1960'erne var der mange reaktionære, og de konservative kristne i Danmark var meget følsomme. Jens Jørgen Thorsen fik pisset i kog hos folk, fordi han provokerede og fik flyttet nogle grænser. Så syntes man lige pludseligt ikke, at det var så forfærdeligt at lave blasfemi over for Jesus. Så har man også prøvet det den anden vej rundt, hvor nogen – ikke inde fra Islam men ude fra - sagde: "Nu provokerer vi lige Islam" – må man det? Det måtte man gerne. Flytter det nogen grænser? Ja, det gør det åbenbart. Men hvis det altid er de mest konservative, der bestemmer, så får vi et meget firkantet samfund. Derfor er det min grundholdning, at man ikke kan kræve respekt fra andre. Jeg kan ikke kræve, at andre respekterer mine grænser. Jeg kan håbe, at de vil gøre det, men jeg må tolerere, når de ikke gør det. I den offentlige diskurs er det blevet vendt om: Man skal være tolerant, og det kommer til at betyde, at man skal holde sig selv tilbage for ikke at komme til at krænke de andre, som kræver min respekt, men ikke vil tolerere mig.

S: Den position, du udtrykker her på Muhammedtegningerne, kan man anvende den på ikke-religiøses krav om ikke at møde religion i det offentlige rum?

I: Ja, det mener jeg fuldstændigt. Ateisten vil så kræve, at alle, der er religiøse skal lade være med at være religiøse på den måde, de nu engang er religiøse. Så bliver det dem, der påtager sig et krav om respekt for ateismen eller sekulariseringen, som skal gennemsyre samfundet, selvom mange andre i samfundet vil noget andet. Så er det ateisten, som vil styre samfundet. Men han har ikke ret til at styre samfundet, fordi han ikke er politiker. Det samme gælder den kristne, der siger: "Jeg vil have svinekød". Så bliver det hans krav om svinekød, der bestemmer, hvad der skal spises. På samme måde, som det ville blive muslimens krav på frihed fra svinekød, der kommer til at bestemme. Det går ikke! Vi bliver nødt til at sige, at vi skal tolerere hver især, at folk er anderledes. Og så kan man spørge i forbindelse med mad i skoler og institutioner – hvordan får man løst det problem? Det kan man jo ikke løse ved at sige, at der skal være svinekød i alle madpakker. Det er jo ikke specielt hensynsfuldt over for dem, der ikke spiser svinekød, og som der jo temmelig af mange her i landet, og som har behov for noget andet. Så må man differentiere madpakkerne. Det kan være svært at forstå, at det skal være så stort et tema, men det jo fordi, det ikke handler om madpakker. Det handler jo om noget andet.

S: Vi går videre til nogle spørgsmål, der relaterer sig mere specifikt til skolen. Sveriges lov fra 2011 om, at skolen skal være ikke-forkyndende, har betydet, at mange skoleledere i år har aflyst de traditionelle juleafslutninger i kirken. Er det den rigtige retning, den svenske regering går i der?

I: Nej, det mener jeg ikke. Det synes jeg personligt er at gå for vidt. Så længe børnene ikke bliver tvunget til at bede eller indgå i en egentlig religiøs handling, og så længe de kan holde sig fri af juleafslutningen i en kirke, så er det ikke et problem. Så længe man kan vælge at sige fra over for det, og så længe det, der foregår, er en ... Det er jo en kirkelig... Det kommer an på, hvordan man gør det, vil jeg sige. For det er klart, at du kan gøre det i en kirke, hvor du synger nogle salmer, og så siger præsten et eller andet, og så længe han ikke ligefrem forkynder evangeliet og alt muligt andet, så vil jeg synes, det var fint. Jeg har dog lidt personlige issues med mine døtre og de der juleafslutninger. Jeg spørger min største datter på 12, hvordan det egentlig foregår, og hvordan hun oplever det, for vi er ikke selv kirkegående. Men forbyde det, det synes jeg er at gå for vidt. Det må være noget, man finder ud af i den enkelte skole sammen med forældregrupperne. Kirken er så stor en del af vores samfund. Det synes jeg er naturligt, så længe det foregår på en nogenlunde fornuftig måde.

S: Vi interviewede en præst, der holder den slags årlige juleafslutninger. Hun siger: "Jamen, naturligvis forkynder jeg evangeliet og lyser velsignelsen. Vi er i en kirke, og det er en religiøs handling. Underforstået "hvad skulle jeg ellers lave der?".

I: Jamen, selvfølgelig må det være sådan. Men så må det også være sådan, at man som forældre kan sige: "Det synes jeg ikke, mit barn skal være med til". Men det handler også om, hvordan man så agerer i en kirke, hvis man ikke er særlig religiøs. Jeg ville sige til mine døtre: "I behøver ikke folde hænderne, for I behøver ikke lade som om, at I beder, når I ikke beder. Men I skal rejse jer op, når der bliver læst op af den hellige tekst, for det gør man."

S: De skal ikke dukke sig når velsignelsen lyses. Hvor går grænsen? Man kan godt sige, at de skal lade være med at folde hænderne, men de sidder jo faktisk i et religiøst rum, hvor der foregår en religiøs velsignelse.

I: Ja, og det lærer de nok at leve med. Det er jo meget en personlig holdning. Og hvis man var i et nærmiljø, hvor der var ramaskrig omkring det, monstro så ikke præsten ville gøre det på en anden måde næste år, fx dæmpe retorikken lidt eller hvad ved jeg.

S: Det har vi også hørt eksempler på.

I: Det er klart, at hvis du er i en skole med 80 % muslimer, og du går ned i den nærmeste folkekirke og fyrer en ordentlig bandbulle af - gud ved, om der så ikke ville blive reageret. Men det er for min smag for formynderisk ikke at turde overlade det til den enkelte skole, den enkelte præst og de enkelte forældre.

S: Her tænker du på at udvise almindelig sund dømmekraft?

I: Ja, og det må jo variere fra by til by, sogn til sogn og måske endda fra præst til præst. Men man skal ikke gå ind som stat og sige: "Ej, det tør vi sørme ikke".

S: Det er altså lokale problemstillinger, man kan løse lokalt. Der var en sag, som kørte op til sommerferien, med en mandlig censor, der ikke ville give hånd. Hvordan forholder instituttet sig til sådan en problemstilling med religionsfrihed kontra ligestilling som en helt central værdi i det danske samfund og den danske folkeskole?

I: Et af de steder, hvor menneskeretten er indbygget ulogisk er jo, at den på den ene side siger, at menneskerettighederne er universelle, og standarderne gælder uanset religion. Men samtidig er der sådan set indbygget et særhensyn til religion. For eksempel er der jo i EU-reglerne for kønsligestilling undtagelser, hvad angår kirker. Så religiøse stillinger må godt besættes kun af mænd. Ellers ville man få et problem i de katolske lande. Vi er i den situation, at det naturlige ville være, at der skulle være krav om ligebehandling, men det må vige for den realitet, som menneskerettighederne er skrevet til, hvor der jo ikke er kønsligestilling hele vejen igennem. Så nogle steder er det klart afgrænset, hvor man må acceptere undtagelser, fx i det kirkelige. Og andre gange er det mere uklart, hvordan man skal forholde sig til det. I sagen med censoren har vi så en offentligt ansat, som har en religionsudøvelse, som forhindrer ham i at behandle eleverne kønsmæssigt lige. Der foreslår vi så, at en løsning kunne være, at han lod være med at give hånd til nogen. Og det var måske en meget udmærket løsning, hvis folk får det at vide forinden. Men i virkeligheden tror jeg også, det handler lidt om, at vi skal lære, at nogen har den grænse og derfor giver de ikke hånd, og så skal man også lære at møde det. Det er jo meget sjældent, at vi møder det i Danmark. Når vi har gæster fra muslimske lande har vores kvindelige medarbejdere vænnet sig til at hilse høfligt, som man nu en gang gør. Men hvis man ikke møder det, skal man lære at håndtere det. Hvis det var noget, vi mødte oftere, ville vi måske kunne hilse og sige: "davs censor".

S: Jeg tænker, at det er et problem, der vil komme i stigende grad. Vi har jo lærerstuderende på Blaagaard/KDAS, mandlige studerende, som ikke vil give hånd. Vi har problemstillingen, når de skal i praktik, eller når de skal til eksamen, og censoren er kvinde. Du siger, at når der kommer nogen udefra, så vænner vi os til at gøre sådan. Men jeg tror, at det bliver en reel problemstilling i den danske folkeskole ...

I: Ja, eller også gør det ikke. Det er jo lidt ligesom: Hvordan hjælper du en blind? Tager du vedkommende i armen og hiver i ham, eller tilbyder du ham en albue, og så følger han med dig? Når du har lært, at du ikke skal hive folk i armen, men tilbyde dem en albue, så de følger med dig, så er det jo meget nemmere at hjælpe den blinde med at komme på S-toget. Måske kan man lære, at nogle gange, så vil der være muslimske mænd, som ikke føler, at de kan give hånd til kvinder, fordi det er deres religiøse skik. Hvis man lærer det, kan det være, at man siger: Jamen, det er ikke, fordi han er fordømmende og nedsættende overfor mig som person, men han gør det, fordi han

har nogle skikke. Fred være med det. Hvorfor skulle man ikke kunne tolerere det? Jeg vil håbe, at man kommer til at lære at leve med det, for ellers bliver det besværligt. Folk har deres forskellige liv – og for nogle af os lidt spøjse skikke.

S: Sådan sat lidt på spidsen – og hvis jeg skal bore lidt mere i det: Hvad med mandlige samfundsfagslærere, der skal undervise i menneskerettighederne? Tænker du stadig ikke en problemstilling ind i, at han måske personligt er præget af nogle religiøse skikke, der kolliderer med nogle centrale principper i menneskerettighederne?

I: Nej, for han må jo kunne formidle budskabet. Han må kunne sætte sin egen praksis på spidsen. Han må kunne sige: Nu gør jeg sådan her – hvordan synes I, vi skal forholde os til det? Det kræver jo heller ikke, at alle, der underviser i økonomi i folkeskolen er liberale, har en god privatøkonomi eller har en bestemt politisk holdning til, hvordan det økonomiske hænger sammen. Vi må regne med, at også en folkeskolelærer, der er religiøs, kan undervise på en afbalanceret måde.

S: Så du tænker, at i skolen, er vedkommende professionel.

I: Men det kunne da være interessant for læreruddannelsen, hvis den gik ind i, hvordan det kan bruges aktivt i vores undervisning på Blaagaard, at vi har alle de her forskellige praksisser. Er det noget, vi egentligt kan lære af hinanden i undervisningssituationen, for så at kunne bruge det mere aktivt bagefter, når vi kommer ud og skal undervise andre?

S: Når vi har interviewet skoleledere, har nogle sagt: at give hånd er så central en del af den måde, vi kommunikerer, når vi mødes. Og når man bliver ansat som lærer, så har man jo en værtsrolle og en omsorgsrolle over for børnene – og derfor også i forhold til forældrene. Så går det simpelthen ikke, at den helt centrale kode ikke kan opfyldes. Derfor er der skoleledere, der simpelthen ikke vil ansætte mandlige muslimer, der har den religiøse overbevisning.

I: Ja, det synes jeg er trist. At man ikke kan være mere tolerant over for det, som jeg personligt vil betragte som en meget lille ting. Men det kan selvfølgelig også være, at der inde i skallen på vedkommende lærer er fuldstændigt rodet, og at han er rablende på alle mulige andre punkter og derfor ikke vil kunne formidle noget som helst. Måske er kun er toppen af isbjerget. Men man må lade tvivlen komme vedkommende til gode. Hvis folk er uddannede og er kommet ind på

læreruddannelsen, er kommet igennem, er bestået og har bevist, at de kan, hvad der skal til, så må det være nok.

S: Den næste spørgsmål ligger nok lidt i forlængelse af dette, så det kan du sikkert svare kort på. Du refererede selv til den sag i Schweiz for nogle år siden, hvor en kvinde ikke fik held med at føre en sag, fordi hun var blevet forbudt at bære tørklæde. Jurist Stine Jørgensen griber i en artikel fat i den sag og siger, at noget tilsvarende faktisk burde gøre sig gældende i Danmark. Hun peger på barnets ret til uddannelse og det faktum, at der deri lægger, at barnet har ret til neutral og objektiv undervisning. Underviseren må derfor ikke være en muslimsk kvinde, der bærer tørklæde, for tørklædet kunne sende forkyndende signaler, der strider imod vores demokratiske værdier. Den er du ikke enig i?

I: Det hun i virkeligheden siger i den situation, er, at man skal forbyde lærerens tørklæde i undervisningen af hensyn til børnene. Jeg er ikke enig i det. Det er muligt, at man vil kunne gøre det, men det betyder ikke, at man skal gøre det. Den sag, som der var i Schweiz, var efter mine begreber udtryk for en meget uheldig afgørelse fra menneskerettighedsdomstolens side. Den pågældende skolelærer havde jo undervist i nogle år, efter at hun havde konverteret og var begyndt at gå med tørklæde – uden at der havde været nogen som helst indsigelser fra forældrenes side. Pludselig var der nogen i kommunen, der opdagede det, og så fór de i flint og fyrede hende. Og så blev det accepteret. Det blev accepteret fra menneskerettighedsdomstolens side med en anden begrundelse, end den, man havde brugt i Schweiz. Jeg mener, at den begrundelse, menneskerettighedsdomstolen brugte, var fordomsfuld, men det var den, de brugte i Schweiz, sådan set ikke. Det, de sagde i Schweiz, var, at vi har en sekularisering her i landet, som gør, at vi bliver nødt til at holde tingene adskilt. Og det, de sagde fra menneskerettighedsdomstolens side var, at man ikke kan vide, hvordan tørklædet vil påvirke børnene i den alder, og derfor fik hun ikke medhold. Jeg mener ikke, at der er nogen som helst evidens for, at tørklædet rent faktisk har en forkyndende virkning, bare fordi det er der, men sådan så menneskerettighedsdomstolens flertal det altså.

S: Så du mener, det var en uheldig afgørelse?

I: Ja, begrundelsen var uheldig. Hvis Schweiz har et principielt synspunkt om at skille tingene ad, jamen så er det det, man gør i Schweiz. Så ville jeg – hvis jeg sad som dommer dernede – sige

”allright”. Det er noget pjat at sige, at man ikke kan vide, om et tørklæde skader børnene, når skolelæreren har undervist upåklageligt i 4 år med tørklæde på. Det gjorde hun også, før hun konverterede.

S: Støtter instituttet fritagelsesparagraffen, som sikrer børns mulighed for at blive fritaget fra skolens religionsundervisning?

I: Ja, det tror jeg nok, vi gør. Det har jeg aldrig tænkt på, men det må vi da gøre.

S: Har instituttet nogle indvendinger imod det religionsfag, der er i dag i den danske folkeskole? I Danmark er faget jo ikke kritisk, objektivt og neutralt, som det fx er i Norge.

I: Det har vi ikke overvejet nærmere.

S: Det er ikke noget, I har forholdt jer til – heller ikke i forlængelse af sagen, der kørte i Norge?

I: Nej, det tror jeg ikke, vi har overvejet nærmere.

S: Men måske bliver der anledning til at tage stilling til det med regeringens nye tiltag. Nogle gange popper spørgsmålet op, og så bliver det lagt ned igen.

I: Det er også derfor, jeg tager lidt forbehold. Vi har ikke dyrket det nærmere. Det kan godt være, at hvis man dyrkede det mere overordnet, så ville man lande et andet sted, men det har vi ikke gjort.

S: Så er vi faktisk fremme ved sidste spørgsmål. For tiden diskuterer man, i hvilken grad sekularisme underkender religiøse mennesker. Sekularisme indebærer, at man ikke anderkender religiøse mennesker som ligeværdige deltagere i den demokratiske debat. Ser I et problem i den omsiggribende sekularisme igennem de senere år?

I: Hvilken omsiggribende sekularisme?

S: I hvert fald den, som fylder i medierne. Fx krav fra nogle interessegruppers side, der vil have en stærkere adskillelse af kirke og stat i Danmark.

I: Jeg kan ikke rigtig se, at den er omsiggribende.

S: Sådan tolker du det ikke?

I: Næh, det synes jeg egentlig ikke – snarere tværtimod. Jeg synes snarere, men det har jeg jo ikke noget videnskabeligt belæg for at sige, men jeg synes snarere, at religion fylder mere i det offentlige rum i de sidste 10-15 år, end den har gjort før.

S: Jeg tror, problematikken ligger i, at begge dele faktisk finder sted på en og samme tid. En omsiggribende debat om religion medfører et stigende krav om sekularisme.

I: Jeg ser ikke noget problem i at debattere religionens rolle. Så vil nogen mene det ene, og andre vil mene det andet. Jeg oplever ikke, at samfundsdebatten er skæv, eller at folk ikke kommer til orde med det ene eller det andet – eller at synspunkter bliver trynet. Jeg oplever, at der foregår en livlig debat om religionens rolle, og det tror jeg er sundt – uanset om man lander det ene eller det andet sted.

S: Man kunne måske stille spørgsmålet på en anden måde. Hører religiøse ytringer hjemme i den demokratiske debat? Habermas var inde på for et par år siden, at vi er nødt til at lytte til religiøse røster.

I: Ja, selvfølgelig er man da det.

S: Men i den offentlige debat, siger man normalt, at religion er en privat sag, og at den ikke skal spille nogen rolle.

I: Ja, men det er jo noget, vi siger, ligesom at ytringsfriheden er absolut, og at den danske befolkning er verdens mest lykkelige befolkning. Hele forestillingen om, at religion nogensinde har været ude af den offentlige debat, synes jeg er helt mærkelig. Jeg synes, vi har religiøse argumenter inde over hele tiden! Jeg synes snarere problemet er, at vi ikke selv kan genkende i den offentlige debat, hvornår det er et religiøst synspunkt der kommer ud, fordi vi i virkeligheden forstår så lidt om religion. Sagen er den, at vi er så religiøse inde i vores hoveder.

Kulturkristendommen ligger så tungt over Danmark, at vi har utroligt svært ved at se, hvornår vi egentligt bare er kristne, men opfatter os selv som neutrale. Jeg synes, at religion spiller en enorm rolle på mange punkter, og nogle gange er rollen så klar, at jeg heller ikke selv kan se den. Nogle gange skal man møde nogen fra andre lande før man kan se: "jamen, det er jo bare fordi..-."

S: Er der noget, du synes, lærerstuderende skal vide, som vi ikke har spurgt til?

I: Jeg synes, at det væsentligste er det med respekt og tolerance. Det er væsentligt, at man bliver klar over, hvad man egentlig mener med det. Det er mig, der skal tolerere ham, der er respektløs. Jeg kan ikke kræve respekt.

S: Lige på falderebet om mineraters kalden til bøn. Hvis den sag blev rejst i Danmark, ville det så ikke være strid mod loven, at moskeer nu ikke må kalde til bøn? Lige om lidt står en moske færdigbygget på Rovinggade med en minerat, der ikke må kalde til bøn.

I: Det tør jeg ikke sige. Nu ved jeg ikke, hvordan de her støjgrænser er i det offentlige rum. Kirkerne må have en skreven eller uskreven undtagelse til at kunne bimle med klokkerne om morgenen. Men hvordan, det er reguleret, og hvordan man skulle regulere en ny form for indkaldelse til bøn, det ved jeg faktisk ikke. Som udgangspunkt må man holde sig inde for de regler, der er. Om man så kan kræve en særlig undtagelse af religiøse årsager, det ved jeg ikke. Det tør jeg ikke sige. Det har vi ikke haft fornøjelsen af at udbore endnu.

Interview med Christine Antorini, Undervisningsminister

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Historisk set har den danske folkeskole videreført, hvad man ofte betegner den kristne kulturarv. Hvilken kulturarv skal skolen i følge dig videreføre?

I: Jeg synes, at folkeskolen skal videreføre den *danske* kulturarv. Og det er klart, at kristendommen jo bliver en del af den, fordi vi har en meget lang historie i forhold til kristendommen. Hvis vi kalder den for den *kristne* kulturarv, så reducerer vi, hvad den danske kulturarv er, for den er jo også historie, samfundsfag, filosofi – altså alt det, der i ordets bredeste forstand har været med til, at vi er det Danmark, vi er i dag. Men spørgsmålet rammer jo ind i en værdipolitisk diskussion, for der er nogle, der ønsker, at der skal lægges særlig vægt på, at vi er en del af en kristen kulturarv. Det synes jeg er forkert. Vi skal selvfølgelig diskutere, hvad det er for nogle rødder, der har betydet noget for os, herunder kristendommen, men vi skal passe på med ikke at glemme, at der også er andre sider af det, vi kalder 'dansk kulturarv'.

S: Kan du give et eksempel på, hvad du tænker på her?

I: Vi har fx en meget stor nabo, der hedder Tyskland, og hvis man skal forstå noget, der har betydning for dansk tænkning, så skal man lære noget om tysk filosofi, sprog, historie, kultur. Man skal studere Tyskland grundigt. Der er naturligvis også rødder til den kristne kulturarv, fordi Luther og Reformationen har sit udspring i Tyskland. Kulturarv handler altså om mange forskellige ting, og er den mangfoldighed, der skal med. Der er også en grund til, at Læreruddannelsen har et KLM-fag – det er jo netop det brede. Filosofisk tænkning i ordets bredeste forstand, som ikke kan reduceres til kristen kulturarv.

S: Hvad så med mangfoldighed? Skal det være et mål for folkeskolens virke?

I: Jeg synes helt grundlæggende, at de universelle menneskerettigheder er et meget godt pejlemærke, hvis man skal orientere sig i de værdipolitiske diskussioner. Menneskerettighederne vægter jo religionsfrihed, seksuel frihed, ytringsfrihed – altså både grundlæggende

borgerrettigheder, og også ligestilling mellem kønnene. Og når man går ind i de værdipolitiske diskussioner, så er det meget godt at have de universelle menneskerettigheder som en grundpille at vurdere op imod. Ligestilling mellem kønnene er for mig helt afgørende, og der er nogle former for religionsudøvelse, der konflikter med ligestilling. Det er jo der, hvor de interessante dilemmaer er, og man skal diskutere, hvordan man skal kunne pejle i et univers, hvor der er meget stærke følelser i forbindelse med livsholdninger – især hvis der er religion ind over.

S: Kunne man med fordel ændre formuleringen i skolens formålsparagraf, hvor der står "fortrolighed med dansk kultur" til "fortrolighed med en mangfoldig, dansk kultur"?

I: Det betones jo andre steder, at udgangspunktet er dansk og international historie, så man har jo udfoldet formålsparagraffen, så der ikke kun er fokus på "dansk", men der også er et internationalt perspektiv. Og det er blevet diskuteret. Jeg var med i forligskredsen, der lavede den sidste ændring i formålsparagraffen, og jeg kan da love for, at det blev diskuteret præcist, hvordan balancen skulle være mellem det danske og det internationale. Og det er godt, at det landede med, at vi har begge dele med. Men der var i forligskredsen ønsker om at reducere det danske til, at det kun var inden for Danmarks grænser. Der var også et parti, der ønskede, at man ikke skulle have historie, men *dansk* historie. Og det er jo også en diskussion, vi har i forhold til kristendomskundskabsfaget. Her synes jeg, at det er oplagt, at faget i stedet skal hedde religion, og at der skal lægges særlig vægt på kristendommen. Fordi det har betydning for at forstå os selv. Det giver bare et bredere billede, når faget hedder religion. Det fag har man i øvrigt haft i gymnasiet i rigtig mange år – og det er der ikke nogen, der har gøet af. Men når det handler om folkeskolen, så bliver det sådan en reducerende værdipolitisk diskussion om, hvorvidt det skal hedde det ene eller det andet. Det synes jeg er ærgerligt. Et religionsfag giver et klart signal om, at det er kundskaben om religioner, der er omdrejningspunktet.

S: Hvilke religiøse helligdage skal skoler tage hensyn til?

I: Der er altid en diskussion om, hvor man placerer skoledagene, og denne diskussion skal skolebestyrelserne tage. Og jeg synes også, at det er en vigtig diskussion at tage. Man skal tage det afsæt, at vi jo har juleferie osv. – det er en del af den måde, vi lægger danske ferieplaner på. Det er fint. Det er en lokal diskussion, og derfor vil jeg ikke lovgive i forhold til det. Men jeg synes ikke, at

der er nogen grund til, at man lukker hele skolen pga. fx Eid – også selvom der er mange elever på en skole, der repræsenterer en anden religion. Det synes jeg ikke er i orden. Ikke så meget pga. Eid, men fordi det er vigtigt, at børn skal passe deres skole. Undervisning bliver bedst, når børn kommer og er sammen i det fællesskab, som skolen er. Der skal ikke tages alle mulige særhensyn. Det er det fælles, sekulære univers, som skolen er en del af. Så kan der være en konkret begrundelse for, at forældre kan bede om fri til deres børn, fx hvis en mormor fylder 80 år og bor i Jylland. Det princip er fint at holde fast i. Men i sidste ende er det en beslutning, skolebestyrelsen skal tage. Folkeskolen skal være sådan, at børn, uanset baggrund, det være sig religiøs eller kulturel, føler sig velkommen. Det er en vigtig grundsætning i den danske folkeskole, at den er for alle. Og det betyder ikke, at man, hvis man er religiøs, ikke kan vise det som elev. Det kan man, men det er noget andet end, at skolen skal begynde at indrette sig efter særhensyn. Alle skal føle sig velkomne, uanset hvilken baggrund de har med sig.

S: Ville man med fordel kunne neutralisere feriekalenderen? Lige nu er den jo indrettet efter de kristne helligdage.

I: Nej det synes jeg simpelthen er noget pjat. Vi har fx en juletradition. Der er rigtig mange skoler, der som en del af den inviterer til en julegudstjeneste. Vi har en rigtig fin måde, som jo er den danske måde, hvormed vi håndterer den slags ting. Ens børn kan blive fritaget, hvis man ikke ønsker, at de skal deltage. Men det er en del af den danske, religiøse kulturarv. For et par år siden var der en skoleleder på Nørrebro, der prøvede at neutralisere julebegivenhederne. Hun tog nogle vers ud af nogle julesange, fordi hun mente, at det ville støde de muslimske elever. Sådan noget synes jeg er noget pjat. Når man kommer til Danmark, så går der ingen skår af, at man kender de danske julesange, selvom de har et religiøst tilsnit. Ligesom der i øvrigt heller ikke går skår af danske børn, når de lærer andre religioners sange, hvis det er en del af dét at lære om forskellige religiøse skikke. Man interviewede i den forbindelse nogle muslimske forældre, der sagde, at deres børn selvfølgelig skulle med til julegudstjeneste. Nu, hvor de boede i Danmark, så var det en del af en dansk tradition, som børnene også skulle have med.

S: Sveriges lov fra 2011, om at skolen skal være ikke-forkyndende har betydet, at mange skoleledere i Sverige i år har aflyst de traditionelle juleafslutninger i kirken. Nu har du svaret lidt på det, men synes du, at det er i den rigtige retning, den svenske regering præger skolen?

I: Nej. Nu ved jeg ikke præcist, hvad de har gjort i Sverige, men vores folkeskole har været ikke-forkyndende i mange år. Så hvad er forskellen?

S: Forskellen er mere eksplicit. Det er ikke eksplicit formuleret noget sted i den danske folkeskolelov, at folkeskolen er ikke-forkyndende.

I: Det står i forhold til kristendomsfaget.

S: Der står faktisk ikke, at der ikke må forkyndes. Der står, at faget skal være kundskabsmeddelende med ændringen i 1975. I Sverige har det betydet en traditionsændring på skolerne, hvor man er holdt med at gå i kirke til jul, fordi der foregår forkyndelse i kirken.

I: Det synes jeg er noget pjat. Ikke-forkyndende religionsundervisning er jo også at lære om de forskellige skikke og traditioner. Om det så er en gudstjeneste eller en moske, eller hvad det er for nogle centrale bønner eller salmer – det er jo en del af det, man skal lære om. Men det er noget andet, hvis man bliver sat til at bede bønner som en del af en forkyndelse. Vi har diskussionen i forbindelse med nogle få skoler, hvor man ved morgensamling skulle bede fadervor. Det er en religiøs handling, og derfor blev det en principiel diskussion, selvom det handlede om få skoler. At bede bønner hører ikke til i den danske folkeskole. Det ville betyde, at nogle elever skulle kunne blive fritaget for morgensamlingen. Det er ikke rimeligt, at man skal fritages fra det fællesskab, som morgensamlingen er. Men det er noget andet, at man, som en del af det at skulle lære om de kristne skikke, skal til en gudstjeneste.

S: Men hvis vi lægger faget til side og kigger på den juleafslutning, der foregår henne i kirken, så er det jo skolen, der tilrettelægger en afslutning.

I: Det synes jeg ligger helt inde for skiven, og det kan en skole selvfølgelig gøre, men igen, med mulighed for fritagelse. Jeg kan godt lide den meget pragmatiske tilgang, vi har, til at få flest mulige til at prøve at være en del af det fælles og prøve noget af det fælles. Der er jo også rigtig mange af de muslimske forældre, der synes, at deres børn skal have kristendomskundskab i folkeskolen, fordi de synes, at det er en værdi, at deres børn lærer det, der er en del af det fælles grundlag i landet. Men der skal være mulighed for fritagelse, hvis det er det man vil.

S: Ser du et problem i, at skoler ansætter en mand med muslimsk baggrund, der ikke vil give hånd til kvinder?

I: Jeg ville som skoleleder tage en diskussion med den mand om, hvorvidt det nu er rimeligt. Om hvorvidt, det er nødvendigt. For her i Danmark giver vi hånd til hinanden som en helt almindelig måde at hilse på. Og jeg ville også personligt føle mig lidt stødt, hvis én ikke ville hilse på mig alene på grund af mit køn. Den diskussion synes jeg, at man skal tage. Når muslimske forældre skal skrive deres døtre ind på den lokale folkeskole, og står med en seksårig pige med tørklæde på, skal man huske, at der intet står i Koranen om, at seksårige skal have tørklæder på. Men nogle forældre gør det på trods af de begrænsninger, det giver, i forhold til gymnastik og lignende. Jeg kan godt lide den pragmatiske tilgang, mange skoleledere har, hvor de siger, at de ikke kan forbyde det, men det er faktisk i orden, at man som skoleleder tager en snak med forældrene. Altså at gå ind og tage diskussionen. Det ville jeg også gøre med den muslimske mand, der ikke vil give hånd. Men det er faktisk sådan, at det er skolelederen, der har ansvaret for, at lærerne opfører sig på en måde, hvor eleverne kan føle sig trygge ved det. I den konkrete sag fra i sommer på et VUC handlede det om en situation ved en mundtlig prøve, hvor en censor ikke ville give hånd til de kvindelige eksaminander. Og der var nogle, der følte, at der kunne stilles spørgsmål ved censors neutralitet, så det ikke kun var den faglige præstation, der ville blive bedømt. Skolens leder skal altid sikre, at der er et hensigtsmæssigt forhold ved prøverne. Hvis der opstår problemer før prøverne eller undervejs, skal skolen afhængig af den konkrete situation finde en løsning, så den enkelte eksaminand kan føle sig godt behandlet. Hvis der er elever, der føler sig utrygge ved en religiøs handling, der påvirker dem på en eller anden måde, bør skolens leder tage affære. Jeg synes, at man skal italesætte det, og her i Danmark giver vi hånd. Jeg synes, at man skal gå ind i

det og forhåbentlig finde en mindelig løsning på det. Men i sidste ende med det udgangspunkt, at vi behandler alle lige.

S: Sagen er jo interessant, fordi to menneskerettigheder støder sammen her.

I: Ja, og hvordan vægter man religionsfrihed i forhold til ligestilling? Der er jo ikke én sandhed. Og det vækker stærke følelser, men man skal turde tage diskussionen. Det dumme, man kan gøre, er at sige, at man vil holde sig ude af det. Man skal sige, hvor man selv står. Her vil jeg til enhver tid stå på ligestillingens side.

S: Hvordan endte sagen på VUC??

I: Det er skoleledelsen, der skal sørge for, at der er en tryk situation omkring prøveafholdelsen. Alle eksaminander kan klage over prøveforløbet, men der var ingen der klagede over forløbet i den pågældende prøve. Derimod fik den kvindelige eksaminand, der havde klaget til Ligestillingsnævnet, medhold i at der var tale om forskelsbehandling på grund af køn, når det før prøven var blevet oplyst, at censor ikke giver hånd til kvinder.

S: En af de skoler, hvis skoleleder vi har interviewet, serverer ikke svinekød og alene halal-slagt kød. Ser du det som et problem?

I: Ja, jeg er simpelthen uenig i, at man skal tage religiøse særhensyn. Man skal lave en sund og nærende kostplan, men man skal naturligvis informere om, at der fx i dag er frikadeller af svinekød. Man kan jo offentliggøre en madplan inden, så har forældrene en mulighed for at give barnet en madpakke med. Så det skal være på et informeret grundlag, men man skal ikke tage særhensyn. Ellers skal man jo sige, at menuen skal være vegetarisk, fordi der er vegetarer? Hvis jeg flyttede til Saudi Arabien kunne jeg aldrig drømme om at kræve, at de skulle indrette deres madplan efter mig.

S: Men den pragmatiske argumentation er jo, at procentdelen af elever, der ikke vil spise svinekød er så stor, så det vil betyde, at kantinen dels ikke er rentabel, dels at der hele tiden er en forhandling i forhold til børnene. Så det kan give store problemer.

I: Det ville sikkert også medføre en overvægt af retter uden svinekød, men derfra til at sige, at der ikke kan serveres flæskkestegssandwich, er der langt. Det dur ikke at udelukke svinekød på forhånd af religiøse grunde. Men man skal ikke lave frikadeller hver dag. Igen er det vigtigt med en pragmatisk tilgang i stedet for, at man tager særhensyn.

S: Overrabbiner Bent Lexner fortalte, at han sender en kalender med de jødiske helligdage til undervisningsministertiet for at undgå skriftlige eksamener på disse dage. Det er jo et særhensyn, man vælger at tage.

I: Det er ikke en praksis, ministeriet har fulgt de seneste år.

S: Arbejder du for et religionsfag med religion og livssyn? Og hvad skal i så fald karakterisere et sådant fag?

I: Jeg synes, at religion som fag er så vigtigt, at det burde være obligatorisk. Og derfor burde det hedde religion og ikke kristendomskundskab. Det er fordi, det er kristendomskundskab, at man kan blive fritaget fra det. Alle skal have det, for alle skal lære om de forskellige religioner og deres tanke-sæt, og der er jo også livskundskab i det. Jeg synes faktisk, at det er vigtigt at holde fast i religion, som jo ikke ændrer ved, at der også indeholder undervisning om filosofiske strømninger. Om der er nogle livskundskabelementer, der skal tydeliggøres, det må man så kigge på.

S: Kan du forestille dig en religiøst neutral skole i Danmark? Eller er væsentligst for dig at sikre dine medborgere muligheden for religiøs aktivitet, eller at man sikres retten til at blive fri for religiøs aktivitet i skolen?

I: Ethvert barn, der træder ind over tærsklen til den danske folkeskole, skal føle sig velkommen. Man skal også føle sig velkommen med tørklæde på. Man skal også føle sig velkommen, hvis man ikke er religiøs. Skolen er et lærdomssted for alle uanset baggrund. Og derfor er det vigtigt, at den er ikke-forkyndende. Det er også derfor, at der ikke er religiøse symboler på folkeskolerne. Jeg skal ikke udelukke, at der kan hænge et kors nogle steder – men overordnet gør man det ikke, netop

fordi alle skal føle sig velkomme i skolen. Og så må man tage de konkrete diskussioner, hvis religion kommer til at fylde for meget et sted, hvor man kan støde nogen, eller hvis der er nogle religiøse, der ikke føler sig respekteret. Men det er jo også en del af folkeskolens formålsparagraf, at vi er medborgere i et demokratisk samfund, og en del af medborgerskabet er jo også at diskutere med hinanden. Demokratisk dannelse er faktisk evnen til, at man tør, kan og vil diskutere nogle af de her dilemmaer. Det er en ret god formel til at løse ting, der ellers kan blive ekstremt komplicerede. Men udgangspunktet er, at skolen skal være for alle, og derfor skal man også have en oplevelse af, at det er et sekulært sted.

S: Hvad hvis der er nogle, der ønsker et bederum på et gymnasium eller en læreruddannelse?

I: Det har jeg svært ved at se skal være en læreruddannelses opgave. Mig bekendt, at der ingen af de religioner, hvor man skal bede i løbet af dagen, der fordrer et bederum, hvis man vil bede.

S: Ser du julegudstjenesten som en religiøs handling?

I: Når man deltager i en julegudstjeneste, så er det jo en forkyndende handling, man overværer. Man skal kunne lære som en del af undervisningen, hvad en forkyndende handling er. Men der skal være mulighed for fritagelse. Men langt de fleste forældre lader deres børn deltage. Det er jo nyttig viden for børn at få med – uanset deres religion.

Interview med Katrine Blinkenberg, præst ved Mørkhøj Kirke

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Du har lige i december holdt juleafslutning med Mørkhøj skole. Hvad skal eleverne i følge dig som præst have ud af sådan en juleafslutning i kirken?

I: For det første kalder vi det ikke en juleafslutning. Vi er meget åbne omkring, at når vi ikke går igennem folkekirkens skoletjeneste, men selv inviterer, så kalder vi det en julegudstjeneste. Normalt, så er der ikke forkyndelse, når vi arbejder sammen med skoletjenesten, men når vi selv inviterer og helt åbent melder ud, at det er en gudstjeneste, så bliver der også forkyndt i en eller anden grad. Du spørger til, hvad de små og store skal have ud af det. Jeg tænker, de små skal have den gode historie ind under huden på en konkret måde, så de kan forundres. Derfor tog jeg og min kollega Ib nogle meget konkrete ting med til gudstjenesten: englevinger, glorier, hyrdegrej og får – og alt muligt i en stor kuffert, som vi pakkede ud for de små. De store skal man også holde fanget og få formidlet historierne på en måde, så de føler, det rammer ind i deres liv. Derfor havde jeg valgt at fortælle en spændende og halvuhyggehistorie, som åbenbarede, hvad juleevangeliet også kan være: Noget mystisk, som godt må have lov til at være mystisk. Men jeg håber, de fik en fornemmelse af et nærvær, og at der var noget interessant at komme efter i kirken. Her tænker jeg meget på den gode historie, som jeg er meget optaget af som præst, men også på troen, måske.

S: Skulle initiativerne for de små og store pege frem mod et julebudskab eller bredere: det kristne budskab i det hele taget?

I: Lige dér var det budskabet omkring jul, der var i centrum. Jeg tror, man skal passe på med at køre på alle dogmerne på én gang, for så rammer man sjældent ret præcist. Hvis man tænker, man skal have det hele med, så bliver man bare kedsommelig at høre på. Så til julegudstjenesten er der fokus på, at der blev født et lille barn. De små skulle have fortællingen med i historien, som i "Hvordan foregik det"? Og de store skulle måske mere have åbnet op for, at der er mere i denne

verden, end man kan måle og veje. Nogle gange kan der ske nogle mystiske ting, og der kan opstå nogle sprækker i tiden, vi ikke kan forstå. Det er også det, juleevangeliet fortæller.

S: Jeg kan forstå på dig, at I inviterer skolen til julegudstjeneste. Kunne du forestille dig, at I holdt en fejring i kirken, hvor repræsentanter for flere religioner deltager, ligesom man gjorde det i DR Kirken omkring nytår, hvor biskoppen og repræsentanter for andre trossamfund deltog? Kunne det ske i Mørkhøj kirke?

I: Jeg kunne godt forestille mig det, men så ville jeg aldrig selv kalde det en gudstjeneste. Da jeg så nytårgudstjenesten, du lige talte om, så synes jeg, det blev lidt misvisende og forvirret. Fx var der ham der Rasmus Lyberth, som skulle synge, og hvad var meningen lige med det? Så skal det være gennemtænkt, og ikke en gudstjeneste, men noget, vi alle kan være fælles om. En form for andagt, tænker jeg mere. Ved en gudstjeneste i et folkekirkerum er det sært, hvis man også har buddhister med. De skal træde ind i en historie, som er en anden, end deres egen, så hvis man ligefrem kører gudstjeneste, så kan det blive lidt konfliktet.

S: Skulle det så foregå i et andet rum?

I: Ja, så skulle det være i et andet rum. Det kunne også godt være i et kirkerum, men så skulle det bare ikke hedde gudstjeneste. Så skulle det i stedet handle om det, vi har til fælles. Lidt ligesom, når vi gennem folkekirkens skoletjeneste har skoler inde. Der forkynder vi ikke overhovedet. Det kan sagtens være en af mine andre kolleger vil tænke anderledes om det.

S: Nu tænker jeg, at børnene måske ikke bekymrer sig over, om det hedder afslutning eller gudstjeneste, men det vil være et signal for dem, at der sidder nogle repræsentanter for andre trossamfund, som de vil kunne spejle sig i. Ville det være noget, du kunne have lyst til at arbejde på, eller synes du, den ordning I har nu er fin nok?

I: Jeg synes, det kunne være meget interessant – det med det interreligiøse. Det vil jeg ikke være afvisende overfor.

S: Men der skal findes en ramme?

I: Ja

S: Sådan som det er lige nu, tager du så hensyn til, at der kommer elever med en anden religion end kristendommen til julegudstjenester?

I: Jeg forsøger i hvert fald ikke at trække noget ned over hovedet på nogen. Men jeg tænker ikke: "Åh, nu må jeg ikke sige noget om Gud, Kristus eller Jesus", fordi der sidder en nede i kirken, der tror noget andet – lige gyldigt om det er en ateist eller en muslim. Jeg tænker, at det er en gudstjeneste, og at den foregår ligesom en gudstjeneste.

S: Du siger, du ikke ønsker at trække noget ned over hovedet på nogen. Hvordan ville det se ud, hvis du gjorde det?

I: Jeg gør nok det samme, som når der er skoletjeneste på. Her siger jeg: "Det er det, jeg tror på. Det er det, vi tror på i kirken her. Eller det er det, vi tror på i kristendommen"

S: Vil du sige det specifikt i en julegudstjeneste?

I: Det gjorde jeg ikke i julegudstjenesten. Men med de store, der havde jeg det forbehold, der hed: Det kan godt være, ikke alle tror på det her – det sagde jeg faktisk – og det kan godt være, vi ikke kan måle og veje det her ovre i fysiklokalet, om det er sandt eller ej. Men alligevel er vi nogen, der tror på, at det her er rigtigt.

S: Vi har interviewet den nu tidligere souschef for Mørkhøj Skole, og han mener faktisk ikke, at der ligger en specifik forkyndelse i situationen.

I: Nej, det er jo lidt sjovt.

S: Han mener, troen er en privatsag for de elever, der befinder sig i kirkerummet. Hvad tænker du om det?

I: Det vil jeg selvfølgelig give ham ret i. Troen er altid en privatsag, om du er i skolegården eller i kirkerummet. Men det er klart, at der foregår forkyndelse under gudstjenesten. Fx når jeg beder alle om at folde hænderne og bede fadervor eller lyser velsignelsen. Man kan selvfølgelig lade være med at deltage aktivt. Det vil være det samme, hvis man tog ud til en moske eller en synagoge og oplevede en gudstjeneste der. Når vi har arrangementer gennem skoletjenesten, så

vejer jeg meget mine ord, men til julegudstjenesten med skolen, der formidler jeg mere frit. Det er der mere forkyndelse i.

S: Vi tænker, det er interessant, at du betragter julegudstjenesten for skolens elever som en gudstjeneste, hvor du uden tvivl skal forkynde. Hvis vi ser det fra en skolevinkel, så oplever man det ikke sådan. Man vil ikke bruge de ord.

I: Ja, det er meget sjovt.

S: Nu spørger jeg lidt til det samme, men ud fra en børnevinkel. Når børnene går ud af kirken efter sådan en julegudstjeneste: Hvad har de med i bagagen? Hvad tror du, de selv vil sige, de har fejret? Måske har du et bud på det, for vi har nemlig ikke interviewet børn.

I: Jeg tænker, det kunne være interessant at interviewe dem, for man kan jo godt selv have mange billeder af, hvad man har givet dem med, og så er det noget helt andet, de har hørt, set og oplevet end det, man troede. Det, vi giver dem med, er jo i hvert fald fortællingen om juleevangeliet. Og så tror jeg, at nogle af børnene fik en spændende historie med, som de kan genfortælle. Det håber jeg da, for det ville være fantastisk. Når folk har været til gudstjeneste hos mig, så vil jeg gerne have, at folk kan fortælle det, de har hørt, og derfor skal det være ret narrativt det, der kommer ud af min mund. Det vil også være godt, hvis jeg fik vækket en eller anden form for nysgerrighed, så man får lov til at befinde sig inde i det her mystiske rum, som er anderledes end andre rum. Det er i den sammenhæng lige meget om det er en gammel eller ny kirke, det vigtige er, at man får pustet til noget og skubbet til nogle tanker hos dem. Om ikke andet så få givet en smagsprøve på noget, som måske kan undersøges nærmere.

S: Og spørgsmålet er jo så stadig: Hvad mon de selv vil sige, de havde fejret?

I: De ville sige, de har holdt juleafslutning, som du sagde. Det var nok det, de ville sige.

S: Hvad er det udtryk for, når Mørkhøj Skole siger ja tak til at komme til julegudstjeneste?

I: Nu har jeg talt med lederen dernede, så jeg ved godt, hvorfor der bliver sagt ja. I Mørkhøj, der er det med kirken helt lavpraktisk – og lokalt også en form for forsamlingshus. Og alle mennesker har en tilknytning og en stærk, stærk bevidsthed om, at det er deres kirke. På den måde står kirken for noget meget positivt. Det er én faktor, der spiller meget ind. Jeg tror en anden er, at der på

Mørkhøj er en bevidsthed om, at der er en sammenhæng mellem folkeskole og folkekirke. At det er godt at finde ud af, hvad man kommer af, også selv om man ikke nødvendigvis er kristen eller folkekirkekristen. Det er noget kulturkristendom, man kan få ind på den måde – altså at vi har noget tilfælles her i Danmark omkring folkekirketraditionen.

S: Hvor går grænsen mellem, hvad kirken kan og skal være med til? Har du sat nogen rammer op for, hvordan børnene skal opføre sig i kirkerummet – fx at de ikke må have nissehuer på eller synge Søren Banjomus?

I: Jeg er lige kommet til sognet her i december måned, og alt var planlagt med juleafslutningen. På Bornholm, hvor jeg var før, havde jeg aldrig sagt: "Vi synger bare Højt fra træets grønne top". Så var der nemlig nogle organister, der var gået totalt amok. Men nu havde Ib, min kollega, planlagt, at vi skulle synge Højt fra træets grønne top, og lige pludselig kunne jeg godt se, at det gav meget god mening sammen med salmerne, fordi der blev en sammenhæng. Når man synger den sang med det store træ i kirken, så bliver det til noget andet, på grund af rodet på en eller anden måde. Det fungerede godt, og der var også folk, der havde nissehuer på. Det har jeg intet problem med. Men jeg har da klar en forventning om, at man opfører sig på en bestemt måde i rummet. At man ikke hænger eller slår hinanden i hovedet, som man måske kunne finde på i klasselokalet. Som leder af gudstjenesten, som jeg jo er som præst, så har man et stort ansvar for, at man opfører sig på den måde. Det kan man gøre på flere måder, og jeg har selv et godt redskab at gøre godt med: min stemme. Hvis jeg fortæller på en måde, som er interessant nok, så er der ikke noget uro. Det er det, jeg oplever.

S: Nu til et mere principielt spørgsmål: Hvordan synes du forholdet mellem majoritetsreligionen og minoritetsreligionen skal afspejle sig i skolens forhold til markering af religiøse traditioner?

I: Åh, det synes jeg er et svært spørgsmål. Jeg synes, det er vigtigt, man bliver bevidst om, at der er forskellige religioner. Hedder det nu kristendomsundervisning igen?

S: Kristendomskundskab.

I: Kundskab, ja. Jeg synes, det er vigtigt, man får indsigt i andre religioner. Men du tænker på?

S: Nu ved vi jo, at der fx på Mørkhøj Skole ikke er en markering af andre religioner end kristendommen i skolesammenhæng, fx i forbindelse med hellige begivenheder. Men det kunne man i princippet gøre anderledes. På Tingbjerg skole gør de det måske anderledes.

I: Ja.

S: Så spørgsmålet er, hvad den offentlige folkeskole skal gøre med hensyn til markering af religioner. Skal der være forskel på majoritet- og minoritetsreligioner her?

I: Jeg tænker umiddelbart – hvis jeg skal sige, hvad jeg personligt mener – at det skal være forskelligt fra skole til skole. I Tingbjerg giver det måske mere mening at fejre eller have en markering af Ramadan, end det måske gør på Mørkhøj skole, som ikke har så mange muslimer. Jeg synes klart, at man skal tænke spørgsmålet igennem ude på de enkelte skoler. Og så er det måske ved at blive lidt moderne igen blandt lærere og undervisere at give folkekirken en særlig plads, fordi både folkekirke og folkeskole som fælles fundament er skrevet ind i grundloven. I den seneste generation af lærere har der været et forbehold over for dette. Folkekirken skal derfor have en plads, men jeg siger ikke, at den skal have den eneste plads, men det ville være ærgerligt, hvis folkekirken blev skubbet ud på et sidespor.

S: Er Tingbjerg egentlig inden for dit sogn?

I: Nej, der er en skillelinje.

S: Nu kommer der et par generelle og lidt store spørgsmål, som du måske alligevel kan svare lidt kortfattet på. Det første: Hvorfor blev du præst i den danske folkekirke?

I: Jeg havde en oplevelse som barn, som gjorde at jeg senere blev præst. Min morfar døde hos os alt for tidligt og meget pludseligt hjemme i mit barndomshjem. Det satte en masse tanker i gang, og så talte jeg med mine forældre om det der med Gud, fordi det pludselig begyndte at fylde rigtig meget i mit liv. Jeg tror måske, jeg havde lært at bede fadervor hjemmefra, men mine forældre gik jo overhovedet ikke i kirke, og det gør de stadigvæk ikke. Så på den måde kommer jeg ikke fra et kirkeligt hjem. Men pludselig blev det interessant, og især åbnede der sig en verden for mig, mens jeg gik til præst til konfirmationsforberedelse. Der vidste jeg, at det ville jeg selv være, og det har jeg gået efter lige siden. Men der har godt nok også været vaklende tvivl. Men det er historien

kort. Og så blev det den danske folkekirke, fordi det var den, der var lige for. Hvis man havde været katolik eller noget andet, var jeg måske blevet nonne...

S: Når man beskriver den almindelige danskers form for kristendom, så kalder vi det ofte for kulturkristendom. Og det indbefatter jo gerne, at religion ikke på det synlige plan fylder meget i den enkeltes liv. Er religion i Danmark et problem eller en udfordring? Fylder den for meget eller for lidt, kunne jeg også spørge?

I: Den fylder ikke for meget i hvert fald. Nu begynder der at køre nogle programmer med Anders Lund Madsen omkring døden. Jeg tror, der er en kæmpe blufærdighed, som bør afdækkes, i forhold til religioner og eksistens generelt. Det har været puttet væk, og jeg tror måske, vi snakker for lidt om religion. Det skulle måske mere på dagsordenen.

S: Vi har været inde på det før. Ser du religion som en privatsag? Eller tænker du noget andet som præst: Er der også noget kollektivt?

I: Selvfølgelig siger jeg også det. Men først og fremmest – og det siger jeg fordi jeg er protestant – tro er noget, jeg har sammen med Vor Herre. Det er, der ikke nogen, der skal blande sig i. Det er der én side af mig, der siger. En anden siger, at religion også er noget, man udøver i fælleskab, fx i kirken. Jeg ser, hvordan det giver mening for så mange mennesker at finde et kollektivt fælleskab her.

S: Synes du, religion fylder for lidt i det offentlige rum?

I: Ja, det tror jeg måske. Grunden til, jeg svarer sådan er: Hvis jeg siger til en jævnaldrende, hvad jeg laver, så er folk jo fuldstændigt 'mesmerized'. De kan slet ikke forholde sig til det og ved dårligt, om de skal sige buh eller bæh. Jeg har også oplevet, at man bliver mistænkeliggjort på en helt absurd måde, hvis man siger, man er præst. Og så spørger de: "Men tror du på Gud"? Så siger jeg: "Ja, det gør jeg sådan set". Der bliver kørt lidt på det – især fordi der er en stor gruppe unge mennesker med en akademisk uddannelse, som kører en meget ateistisk linje. Dem er jeg også sammen med ved visse lejligheder. Jeg synes, det er forbløffende så fundamentalistisk, den linje egentlig er blevet. Det er ret skræmmende. Nogle gange orker man næsten ikke at sige, hvad man laver. Det har jeg faktisk også løjet om nogle gange, hvis jeg gerne ville bevare den gode stemning.

Så har jeg været skolelærer eller noget andet. At man ikke orker at sige sådan noget i det offentlige rum er måske tegn på, at der er meget lidt tolerance.

S: Så du oplever en intolerance i forhold til religion?

I: Ja, derfor er det klart, det ikke fylder mere i det offentlige rum, for det orker man da næsten ikke. Intolerancen viser sig på flere fronter. Politisk med Dansk Folkeparti, der har en stor intolerance, og så bliver den ateistiske bølge mere hard core i tonen nogle gange. Jeg kan ikke forstå, hvorfor linjerne skal trækkes så hårdt op.

S: Kunne du komme med nogle flere eksempler på det, du kalder ateistisk fundamentalisme?

I: Jeg synes bare, jeg har oplevet det i min bekendtskabskreds. Tonen er hård og nedgørende: "Du er da en idiot, at du tror på" ... "Du kan da regne ud, at ...". De folk har som livsprojekt at nedgøre andre menneskers tro. Jeg har faktisk en bekendt, som laver nogle youtube videoer, hvor han bombarderer verden med de her synspunkter. Ham taler jeg ikke så meget med, kan I nok regne ud. Jeg synes, det er ret sært, at han ikke kan rumme, at troen giver mig en glæde i mit liv, når jeg sagtens kan respektere, at han ikke tror på Gud. Jeg har intet problem med ateismen, men jeg har en problem med den fundamentalistiske ateisme, som er blevet mere og mere tydelig.

S: I modsætning til kristendommen, så vil folk i al almindelighed nok opfatte islam som en mere synlig religion, der indebærer alle mulige former for hensyntagen. Smitter det positivt eller negativt af i forhold til kristendommen?

I: Det ved jeg simpelthen ikke, men det er et meget godt spørgsmål.

S: Nu kommer der et overordnet, principielt spørgsmål mere: Hvad vil være væsentligst for dig: at sikre dine medborgere mulighed for religiøs aktivitet, eller at du og andre sikres retten til at blive fri for religiøs aktivitet? Og da du nu er præst, så må du se det med at blive fri for religiøs aktivitet som det at blive fri for at se på en fredagsbøn på Rådhuspladsen.

I: Nej, for hulan, det ville da være så ærgerligt, hvis man ikke kunne støde på en fredagsbøn på Rådhuspladsen. Det gør da bare, at man kan se, at vi er her, og at vi forskellige. Det er da bare skønt. Man skal da have mulighed for at praktisere sin religion. Det vil jeg til hver en tid sige.

S: Og hvad vil du sige i forhold til den agenda, som Ateistisk Selskab eller Humanistisk Samfund har i forhold til at kæmpe for retten til at blive fri for religion i det offentlige rum?

I: Det synes, jeg er mærkeligt, for jeg vil da gerne støde på dem i det offentlige rum. Det er da fint, de står på Strøget med bannere. Det virker sygeligt, at man vil udrydde alt det, man ikke har lyst til at se på. Om det er politisk eller religiøst er det sygeligt og farligt, og det minder mig om noget, man har hørt om før i forbindelse med kommunismen og fascismen. At man ikke kan rumme religion eller politiske statements i offentligheden. Det er sindssygt farligt, og det vil jeg til hver en tid gå i mod og bekæmpe. Det er ikke normalt, og jeg synes, det er ubehageligt.

S: Du vil hellere have en mangfoldighed i det offentlige rum, hvor man kan gå ned igennem gaden og støde på det ene og det andet.

I: Ja.

S: Er der spørgsmål omkring religionsfrihed, som du synes er svære at tage stilling til? Skal der være nogen grænser for religionsfrihed, fx i forhold civilsamfundet, hvor medarbejdere på arbejdsplader beder om at få stillet et bederum til rådighed?

I: Religionsfriheden som sådan skal der overhovedet ikke pilles ved. Den skal være så vid, så vid, så vid. Ellers er den jo ikke frihed, men noget, man får dikteret. Men i forhold til praktiske ting som feriedage osv. ved jeg ikke helt, hvad min holdning er. Det ville da være dejligt, hvis man kunne tage hensyn til alle, men det er nok ikke praktisk muligt. Det er vel egentlig to forskellige ting. Religionsfriheden skal der ikke pilles ved, men praktikken omkring den i forhold til fx fridage er lidt noget andet, ikke?

S: Jo. Men den måde, som religion kan ønskes udfoldet på, er jo, at man fx siger: Jeg er nødt til at have fri nu. Jeg kunne egentlig godt have været gået i skole i løbet af julen, men til gengæld er jeg nødt til at være væk den og den dag. På Blaagaard, hvor vi underviser, har vi også et bederum, men det er sjældent, vi oplever, de muslimske studerende forlader undervisning for at bruge det. Men det sker da. Jeg oplever det nogle gange.

I: Det synes jeg er positivt – at man kan få mulighed for så meget som muligt. Jeg tror, det gør, at man får en fredeligere sameksistens. Man får en bedre forståelse for hinanden, hvis man kan se, at

hinanden kan have frihed til at udføre og praktisere den religion, man nu engang har. Det kunne være optimalt, hvis man kunne lave nogle meget fleksible ordninger for folkeskolen i forhold til fridage fx. Jeg kan forestille mig, at man nogle steder arbejder med det.

S: Nogle gange handler de ting, man gør religiøst, jo om hvad man gør for sig selv, men andre gange handler det om, hvordan interaktionen er. Fx er der muslimske mænd, der ikke vil give hånd til kvinder. Det er jo også en form for religiøs aktivitet. Hvor skal der være frihed til den henne? Skal der i det hele taget være frihed til den?

I: Ja, det vil jeg sige. Og det vil jeg sige, fordi jeg selv har oplevet det, at mænd ikke vil give mig hånden, når jeg er i præstekjole – altså kristne mænd. Det er ret ekstremt, og i folkekirken er der meget få, der har det sådan. Men jeg vil til hver en tid forsvare fx min gode ven Simon, som jeg er meget uenig med på mange måder, og hans ret til ikke at ville give mig hånd, når jeg er i præstekjole.

S: Og hvad så, hvis du flytter casen over på dine børns skole, hvor der ansættes en mandlig lærer, der ikke vil give hånd til kvinder af religiøse årsager?

I: Det tror jeg sjovt nok, jeg ville kunne tackle meget mere roligt end de fleste andre. Jeg har en forudforståelse og har prøvet det før. Men der er sikkert andre, der ville blive rasende. Måske ville jeg tænke anderledes, hvis jeg rent faktisk stod i situationen, men jeg tror det ikke.

S: Hvis jeg nu skulle sætte det yderligere på spidsen: Vi leger, at din datter på 12 år samme dag er blevet undervist i menneskerettigheder i skolen og kommer hjem og diskuterer det med dig. Og så er hun med til skole-hjem-samtale om aftenen henne på skolen, hvorefter hun spørger dig: Hvorfor ville læreren ikke give hånd til dig, mor?

I: Så ville jeg forklare hende, at det er fordi, han ikke må røre ved kvinder pga. sin religion. Der ligger nogle seksuelt under det, og det er vigtigt for ham at holde en form for renhed. Det betyder ikke, at jeg er mindre værd end ham. Sådan opfatter jeg det ikke.

S: Og hvis hun så spørger – fordi hun er en kvik elev: ”Men er det ikke diskrimination på grund af køn, og står der ikke netop i FN's menneskerettighedserklæring, at...”?

I: Jeg ser det ikke som diskrimination, men som noget religiøst og i høj grad også kulturelt bestemt. Jeg ville ikke føle mig nedgjort. Der er jo også muslimske kvinder, der ikke vil give mænd hånd, og det er jo fordi mænd ikke er noget værd. Det er ikke det, der på spil, men i stedet en renhedsforskrift. Man skal holde sig selv ren for at være eksklusiv seksuelt.

S: Der er nogle, der vil sige, at hvis en lærer bærer muslimsk hovedbeklædning, så strider det imod de demokratiske intentioner, der er i lokalet. Hvad tænker du om sådan et udsagn?

I: Det synes jeg er sært. Demokrati er jo også i høj grad retten til at udøve sin religion. Er det i forhold til hende eller børnene, at det er et problem?

S: Børnene. Nogle mener, det strider mod skolens budskab og sender miksede signaler til børnene, hvis læreren bærer tørklæde.

I: Så det skal være helt rent: Der er ingen, der må have et kors om halsen, der er ingen, der må bede?

S: Jeg tror, man skelner mellem eleverne og lærerne i denne her sag. Læreren må ikke som repræsentant for budskabet. Børnene må gerne under henvisning til religionsfriheden.

I: Jeg synes, det er en gave, at der er en mangfoldighed også i folkeskolen. At man kan se, at her er helt tydeligt en lærer, som er muslimsk. Der er ikke fejlet noget ind under gulvtæppet. Men jeg ved jo godt, at der er masser af lærere, som har den der ide om, at man ikke må sige, hvad man selv tror på for, "Uh, så kan man påvirke børnene". Det synes jeg på en måde er lidt mærkeligt. Ikke, at man skal gå og forkynde i matematiktimen, men hvis man bliver spurgt, hvorfor må man så ikke sige: "Jeg er medlem af folkekirken" eller noget andet. Men det er selvfølgelig det samme med politik, hvor man heller ikke må sige, om man er medlem af det ene eller andet parti. Men jeg synes nu, der er noget fint ved, at man kan se mangfoldigheden blandt undervisere i folkeskolen. Men jeg har ikke tænkt det helt til ende i materien i forhold til, hvad der opstår af problematikker, hvis man siger sådan.

S: Når du siger, at mangfoldigheden kan ses som en gave. Hvem er den så en gave til?

I: Det er en gave til børnene, at man kan se, at folk er forskellige. Hvis man ikke skal lære det, hvorfor skal man så overhovedet sende sine børn i folkeskole. Altså, undskyld mig. Hvis det skulle

være sådan en ensretning. Jeg har prøvet at gå på privatskole, og der var i høj grad en ensretning i forhold til, hvordan det var at gå i folkeskolen. Sådan oplevede jeg det. Det er en gave til børnene, at ens undervisere repræsenterer en bred vifte.

S: Jeg vender lige tilbage til det med religion som privatsag. Som vi talte om før, så er der en stærk luthersk tradition for at betragte religion som en privat sag, og siden religionskrigene i 1600-tallet har det også været den europæiske måde at håndtere religiøse konflikter. Man sagde: så skelner vi mellem stat og religion, så religion bliver en privat sag. Hvad tænker du, man skal gøre nu i forhold til islam, som ikke har samme tradition for at betragte religion som en privatsag. Den er mere knyttet til en kollektiv identitet. Er der nogle udfordringer for det danske samfund i det. Altså: Nu er der en religion til stede i landet, som ikke på samme måde pr. automatik betragter religion som en privat sag?

I: Det har jeg aldrig tænkt over før på den måde. Men det er selvfølgelig rigtig nok, at traditionerne er forskellige. Det er vel bare at tale med hinanden, som man altid gør. Man må kommunikere på tværs af kultur og religion. Hvornår tænker du, det kan blive et problem?

S: Jeg tænker, at en europæisk model kan blive sat på prøve, fordi vi normalt løser religiøse problemstillinger ved at gøre religion til en privat sag. Men når der nu står en befolkningsgruppe og siger: "Men det er ikke en privat sag, det er noget kollektiv" – giver det så nogle forskydninger i forhold til, hvordan man skal tænke religion i samfundet?

I: Det er et kæmpe spørgsmål. Men det er et rigtig godt spørgsmål. Jeg ved nok ikke nok om islam til at kunne svare på det.

S: Spørgsmålet handler sådan set ikke kun om islam. Spørgsmålet går mere på, hvilken betydning det har for vores samfund og for den måde, vi tænker religion på og dermed også den praksis, der er i folkeskolen, at der er andre religioner end den privatiserede?

I: Jeg tænker, det ville give en spændende dynamik at gå ind i nogle samtaler om lige præcis det spørgsmål – muslimer og kristne imellem.

S: I Sverige, hvor man har adskilt stat og kirke, har man lavet en lov om, at skolen ikke må forkynde. Det har betydet, at mange julegudstjenester/afslutninger blev aflyst i denne jul. Synes du, det er den rigtige retning, den svenske regering præger den offentlige skole?

I: Det kan jeg svare meget kort på: Nej. Jeg ved, at man mange steder i Sverige er helt absurd kede af – og her taler jeg ikke blot om præsterne, men også i befolkningen – at man har skilt stat og kirke ad. Det er sjovt, at vi herhjemme i Danmark har den samme diskussion ti år efter. Det er typisk. Sverige plejer at være forgangsland på alle måder, og vi vil gerne lægge os op ad dem. Det plejer også at være super godt, for svenskerne kan en masse ting. Men mange synes altså, det var ærgerligt, man skilte stat og kirke. Mange mennesker er kommet i klemme, og kirken er blevet meget mere politisk, fordi den ikke længere hører sammen med staten. Det er kæmpe problem. Jeg synes, det er en gave, at vores folkekirke ikke er det.

S: Det lyder som om, du er godt inde i denne diskussion.

I: Jeg har læst rigtig meget om det, fordi jeg engang egentlig selv syntes, at stat og kirke skulle skilles ad. Jeg har brugt ret lang tid på at læse om, hvad der egentlig er sket i Sverige, og så blev jeg klogere. Jeg har intet ønske om, at kirke lige pludselig bliver et sted, hvor man prædiker Green Peace aktivisme. Det er en meget liberalistisk og venstrefløjsagtig vej, som præsterne lige pludselig går. Man kunne også forestille sig, at det modsatte kunne ske, men at det er politik, der bliver det nye evangelium er forfærdeligt. Det har intet at gøre med kristendom. Jeg synes, det er rigtig ærgerligt, at det bliver en politiseren, der kommer til at foregå. Det skal gerne være sådan, at man kan sidde i folkekirken – og det kan man i vores, som jeg ser det – og være medlem af Dansk Folkeparti, Enhedslisten eller SF, uden at det kommer til at handle om politik, men om et fællesskab, der er større end det.

S: Formanden for Humanistisk Samfund har rejst den kritik af statskirken, at den gør mennesker upassionerede, fordi staten tager sig af det religiøse, og dermed er der nogle valg, det enkelte menneske ikke bliver tvunget til at tage. Hvad tænker du om tanken om, at en statskirkeordning holder folk hen i en religiøs ufortagsomhed?

I: Det kan man godt sige. På den anden side, så oplever jeg til de mange begravelsessamtaler, jeg har om ugen, at det sgu er meget godt, vi har folkekirken. Hvis vi ikke havde den, så er der rigtig

mange, der ikke fik taget stilling, og mange pårørende ville komme i klemme. Så lige præcis omkring begravelserne tænker jeg: "Gud hvor er det godt, vi har store medlemstal". Statskirke eller ej, så vælger folk altså selv at blive døbt. Det er ikke noget, vi tvinger dem til. Man er ikke automatik medlem af den danske folkekirke. Man bliver døbt, og så er man med. Derefter har man krav på fx en begravelse eller en bisættelse ved en præst. Jeg oplever tit, at folk har meldt sig ud og ikke har fortalt det til deres mand eller kone. Så står de pårørende med håret i postkassen den dag, vedkommende ikke er her mere. Jeg har nogle gange været en hård hund og sagt: "Jeg gør det ikke". Hvis det rygtes, at man kan blive begravet lige meget hvad, så kunne det godt føre til masseudmeldelser. I sær på Bornholm, hvor jeg var før - et lille bitte samfund.

S: Hvad tænker du om, at Humanistisk Samfund nu går ud og tilbyder begravelsesceremonier?

I: Super, gør det, gør det, gør det. Lav nogle ritualer, for det har folk brug for. Det kan man ikke selv finde ud af, når man sidder i sorg. Dem, der har lyst til det, skal bare gå hen i den butik. Jeg synes, det er så skide godt, at der er den mulighed.

S: I en tidligere sammenhæng lavede vi et interview med en skoleleder på en skole med stor etnisk og religiøs diversitet. Da vi spurgte ham om, hvorvidt man skal være fri til eller for religion, så sagde han nogenlunde sådan: "Hvad er meningen overhovedet med at være fri for religion? Mangfoldigheden på en skole som min er jo netop pointen! Jeg er mere optaget af mennesker. Hvad skal der til for, at de børn, der er her, kan profitere af den mangfoldighed, som findes". Nu har du stort set svaret på spørgsmålet selv, men har du alligevel en kommentar til denne skoleleder?

I: Det viser jo, at han har et blik for, at forskellighed kan være en kæmpe styrke. Hvis man får lov til at vise denne forskellighed, kan man få lov at indgå i nogle konstellationer med hinanden, som giver et løft. Hvis man kender til hinandens forskelligheder, kan man bruge hinanden meget mere dynamisk.

S: Omvendt, så har den danske folkeskole jo videreført hvad man kunne betegne som den kristne kulturarv, blandt under henvisning til en formulering i folkeskolens formålsparagraf. Hvilken kulturarv synes du, folkekirken skal videreføre?

I: Det er vigtigt, den kristne kulturarv bliver videreført i folkeskolen. Det giver god mening, men når det er sagt, så er det vigtigt, at man har blik for de andre kulturer, der er i spil. Det er vigtigt, man inddrager og oplyser om andre religioner. Hvis man er leder på en folkeskole, hvor der er mange muslimer, skal man tage deres kulturarv op. Det synes jeg faktisk, man måske bør være forpligtet på. Man kan bedre forstå hinanden, hvis man kan forstå hinandens religioner. Man lærer også meget om sin egen religion ved at møde andre religioner. Det kan altså kun være givtigt, hvis man har fokus på andet end kristendommen.

S: Nu kommer jeg lige med en case fra virkeligheden for at udfordre din position lidt. Casen handler ikke om religion, men snarere om etnicitet. Sådant fortolker jeg den. I en klasse var en pæn gruppe piger, som havde den samme etniske baggrund, men ikke dansk. De ville kun lege med hinanden og kun invitere hinanden til fødselsdag. Der var i det hele taget en stor opdeling mellem de forskellige etniciteter i klassen. Men dem med miksede baggrunde kom meget i klemme, fordi de aldrig blev inviteret med til fødselsdag hos nogle med samme etniske baggrund. Så når vi taler om at se hinandens etnicitet eller religiøsitet, handler det så ikke også om at se den eksklusion, der ligger i det at have noget til fælles?

I: Med det, jeg kender til folkeskolen, der kan det være meget andet end religion og etnicitet, der gør, om du er dømt ude. Fx hvis du er rødhåret. Den case, du nævner, handler ikke om religion eller etnicitet. Det handler om, at der er en dysfunktion i klassen, når man har brug for at lukke hinanden ude.

S: Det lyder som noget, jeg selv kunne have sagt. Men hvis man går lidt dybere ned i det, så ser man også foreninger, der er konstitueret omkring noget religiøst, etnisk eller nationalt. Ikke fx om et brætspil. Så kan du sige, at det er udtryk for en dysfunktion i samfundet, men faktum er, at det findes, og at det spejler sig ned i skolen. Min pointe er, at den form for at være sammen om noget – det kunne være noget religiøst – den udfordrer ideen om, at vi alle kan lege sammen, både i bogstavelig og overført forstand.

I: Hvad er det så, der på spil? Jeg har vidst, siden jeg var lille, at jeg var en del af folkekirken, og jeg legede da alligevel med Maja fra Jehovas Vidner fra klassen. I folkeskolen og i hjemmet har vi en opgave med at sætte nogle rammer, der kan rumme, at alle fx inviteres hjem til fødselsdag.

S: Der rører du ved noget centralt, for kan folkeskolen sige, at forældrene har som opgave at invitere alle med hjem? Her ligger konflikten i spørgsmålet, for forældrene er vel frie til at sige, at de kun vil have børn fra en bestemt gruppe med hjem?

I: Det er jo igen udtryk for en fundamentalisme, som er rigtig ærgerlig, men man kan jo ikke tvinge forældrene. Men der er jo altid en fare, om det er politik, religion, hårfarve, der har indflydelse på, om man er med i en gruppe eller ej. Hvis folk vil se forskelle, så skal de nok finde dem.

S: Skal der undervises i religion og livssyn i skolen?

I: Det synes jeg er en rigtig god ide.

S: Har du nogen ide om, hvordan rammen skal være for det?

I: Jeg synes ikke, den skal være forkyndende. Men man kan tage ud til fx både en præst og en imam og lade dem tale for deres egne synsvinkler. Det skal være ret klart. Det er vigtigt, man lærer om disse ting i skole, men det skal selvfølgelig ikke være forkyndende.

S: Vi har talt lidt om symboler, så jeg regner med, du synes det er ok med tørklæder. Er der noget med hensyn til symboler, som det ikke er skolens opgave at rumme?

I: Det ved jeg ikke. Fx om man må et hagekors på sin trøje?

S: For eksempel.

I: Det ved jeg ikke, hvad jeg skal svare til.

S: På Mørkhøj Skole serveres der ikke svinekød i kantinen. Kun halalslagtet kød. Er det et hensyn, du synes, Mørkhøj Skole bør tage?

I: Jeg synes, det er fint nok med halalslagtet kød. Det betyder jo ingenting for dem, der ikke er muslimer.

S: De fravælger jo at servere svinekød, for at eleverne ikke skal blive i tvivl. De skal kunne føle sig sikre.

I: Det har jeg intet problem med. Det er fint, man tager det religiøse hensyn.

S: Hvis I serverede noget til juleafslutningen, ville I så tage hensyn til, at der noget, som fx muslimer ikke må spise?

I: Ja, det tror jeg måske. Nu var det bare pebernødder – og der er selvfølgelig også nogle, der har glutenallergi. Der tog vi vist ikke hensyn.

Interview med Martin Gredal, Souschef ved Mørkhøj Skole (på interviewtidspunktet)

S: Spørger

I: Interviewperson

S: I kvalitetsrapporten 10/11 står: "Skolen er også et sted, hvor det er vigtigt at lære traditioner at kende og at holde fast i dem. Hver 14. dag mødes hele skolen i aulaen og holder morgensang med sang, musik og optræden." Hvilke traditioner er vigtige at holde fast i?

I: Det vigtigste er at man er en del af et vestligt kulturelt fælleskab. Vi har intensiveret morgensang til at være hver uge, og det handler igen også om fælleskaber. Hvis vi skal kigge på, hvad det er traditioner kan og gør ved det at være på en skole, så skaber de fælleskaber ud over de små klassefællesskaber. Traditioner er en måde at markere forskellige slags fælleskaber. De baserer sig på en oplevelse af at være en del af noget, og den er vigtig. Derfor tænker jeg fælleskaber meget oplevelsesøkonomisk. Traditioner har noget at bidrage med: En kulturel dannelse eller en lokal dannelse – afhængigt af, hvad det er for en ramme.

S: Så traditioner giver mulighed for at identificere sig med et fællesskab. Et fælleskab om hvad?

I: Det kan være omkring jul, fastelavn, idrætsdage – fx skolernes motionsdag og morgenløb. Aktiviteterne, man er en del af i et fælleskab, kan være mange facetterede. Indholdsdelen knytter sig til noget, man dannelsesmæssigt ønsker at fremme. Man ønsker måske at fremme fokus på bevægelse eller at fastholde en kulturel dannelse omkring højtider, som er betydningsfuld for det samfund, man er en del af. Til jul går vi i kirke, og det gør vi for at vise indholdsmæssigt, at vi tager del i et fælleskab, der er en del af dansk kultur.

S: Når du tænker et år igennem, har I så flere faste traditioner indlejret og skemalagt i jeres årshjul?

I: Ja, det har vi: jul, fastelavn, idrætsdage, motionsløb, fællesuge med kulturelle temaer. Sidste år havde vi 'Nationaliteter på skolen' som et tema, og alle var fordelt i nogle grupper, som hver i sær repræsenterede et land, hvor der var en elev der kom fra. Jeg har det ikke sådan, at jeg tænker, der mangler noget. Jeg tænker fx ikke: "Hvorfor har vi ikke mere fokus på påske"?

S: Men er der fokus på påske?

I: Ja, det er der, men ikke et stort fælles fokus. I de små klasser laver vi påskeæg og sender gækkebreve ud til bedsteforældrene osv. Den højtid bliver markeret i klassefællesskaberne.

S: Hvad med Lucia?

I: Ja, det er altid 3. klasserne, der går Lucia på hele skolen. På den måde har man også klassevis nogle traditioner, man står for: 4. klasserne laver julestykke, 6. klasserne laver idrætsdag, 7. klasserne laver skovtur, og 8. klasserne pynter op til dimissionsfest. Og så kan jeg ikke helt huske, hvad 5. klasserne laver... Så fra 3. klasse og op efter har man altså nogle faste opgaver, så man også bliver ansvarliggjort ind i de traditioner, der er.

S: Har det været sådan altid, eller er nye traditioner kommet til i den tid, du har været her?

I: Der er kommet nye ting til. 'Kulturugen / fællesugen' er kommet til. Her er alle sammen på skolen om noget. Vi har også en tradition med at lave tværfaglige, aldersintegrerede forløb i indskoling, hvor der er fokus på nogle praktisk-musiske ting. De forløber fire uger før efterårsferien og er et forsøg på at skabe fællesskaber. Det er jo ikke en tradition, der knytter sig til en særlig højtid, men det er en tradition på skolen, fordi vi ønsker at fremme nogle læringsfællesskaber, der går på tværs. Vi vil give børnene en oplevelse af, at "sådan kan det også være at gå i skole". Så på den måde fornyer skolen sig selv ud over de faste traditioner, som ikke forgår så let. Nye initiativer har en kortere levetid. Jeg er sikker på, at andre traditioner kommer til og erstatter nogle af dem, jeg har indført, når jeg ikke længere er på skolen.

I: Har du selv en religion, du praktiserer i arbejdstiden?

S: Nej – det er det korte svar på det.

I: Jeg synes, jeg var nødt til at spørge.

I: Får I spørgsmål eller krav fra forældre af religiøs art, som er svære at imødekomme?

S: Nej, ikke som er svære at imødekomme, men vi forholder os meget til muslimske familier og deres forhold til kost. Der er nogle ting, vi ikke sælger i kantinen, fx grisekød, for så er vi sikre på at henvende os bredere til flere elever. Der er omkring 25-27 % elever på skolen med en anden

etnisk baggrund end dansk. Den muslimske gruppe er stor, men der er stor mangfoldighed. Der er nogle religiøse forhold, som vi skal tage hensyn til, når vi laver skole. Kantinekosten er én ting, noget andet er lejrskoler. Når man tager af sted på lejrskole, kan familier måske være utrygge ved, om eleverne skal sove blandet i køn. Her tager vi en dialog med de forældre, hvor vi gør det klart, at vi lytter til deres særlige ønsker og respekterer, at de praktiserer en religion, som afstedkommer nogle regler og normer. Dem vil vi gerne være med til at overholde, for vi synes, det er vigtigt, at de deltager i lejrskole.

S: Du sagde før, at det vigtige ved traditioner, er, at de danner fællesskaber. Og du nævner, at I går over i kirken ved juletid. Er der nogle, der vil opleve det som en ekskluderende handling, fx familier med muslimsk baggrund?

I: Ja, det er der familier, der ikke ønsker, at deres børn skal deltage i.

S: Hvad gør I så?

I: Så bliver eleverne på skolen. Det er jo blot én gang om året af en lille times varighed. Så bliver de bare her og laver noget andet. Der er også forældre, der har en holdning til, at det er en kristen religion, der bliver praktiseret i kirken, og det har de ikke lyst til, at deres barn skal være en del af.

S: Ser du det som en religiøs handling, at I går over i kirken?

I: Jeg tænker, at det overordnet handler om fællesskabet, men den kontekst, fællesskabet udspiller sig i, er et kirkerum, som jo helt klart forbinder fællesskabet med et kristent budskab. Indholdsmæssigt er det et kristent budskab, man er samlet om.

S: Du sagde, I har valgt ikke at sælge svinekød i kantinen. Udelukker det nogen fra nogle kulturelt dannende traditioner – nu ved jeg ikke om man ligefrem kan hævde, at frikadeller af svinekød er kulturelt dannende – men er der nogle problematikker omkring det at sige, at der er noget, vi ikke kan gøre omkring mad, som vi plejer at gøre?

I: Nej, det oplever jeg ikke. Men en dagsorden, der fylder rigtig meget i kantinedriften, er sundhed. Og at blive præsenteret for nogle forskellige andre smagsindtryk end man nødvendigvis er vant til. Det handler også meget om en dannelse og et fælleskab omkring måltidet. Om der bliver lavet frikadeller af oksekød, kyllingekød eller svinekød er ikke noget, der i bevidstheden fylder særlig

meget. Det er mere en praktisk foranstaltning. Vi skal selvfølgelig tage hensyn til, at vi har nogle børn, der ikke må spise svinekød.

S: Jeg tænker bare på, om du havde overvejet grænsen mellem hvad I tager hensyn til, når det gælder mad i forhold til, når I går over i kirken til jul? Hvorfor laver I ikke den samme slutning mht. kirkegangen?

I: Grænsen for mig går nok ved, hvor meget spørgsmålet fylder i hverdagen. En kirkehandling én gang om året er ikke for mig en stor del af en skoles identitet. Det synes jeg, at kosten til gengæld er. At vi i dagligdagen sørger for, at alle har mulighed for at købe mad, og ikke skal gå rundt at være bekymrede for: "Gad vide, om der er puttet svinekød i det her mad". Det er altså et gradsspørgsmål, som vi rent intuitivt træffer nogle beslutninger ud fra.

S: Sverige har i 2011 fået en lovgivning, der siger, at skolen skal være ikke-forkyndende. Det har betydet, at mange skoleledere i Sverige har følt sig nødsaget til at aflyse de traditionelle juleafslutninger i kirken. Tænker du, at den retning politisk set kunne være relevant?

I: Det kommer vel an på, om man ser handlingen i kirken som forkyndende, eller en oplevelse af at være en del af et fælleskab som har et kristent budskab. Jeg tænker ikke nødvendigvis, det er en forkyndende handling, det der foregår i kirken, den ene gang om året.

S: Men den er i hvert fald ikke neutral. Den er jo religiøst ladet.

I: Ja, det er den – vil du lige gentage spørgsmålet?

S: Jeg tænker, du måske kan sige noget om, at man i de andre nordiske lande tænker anderledes i disse år omkring hvad skolen skal repræsentere for børnene – hvilken ramme den skal sætte. Du starter med at sige, at "Det er helt naturligt, vi går over i kirken, det har vi altid gjort". Der er så nogle pragmatiske løsninger for dem, der ikke ønsker at deltage. Men man kan jo tænke anderledes om skolen som institution – også i en dansk kontekst: At den i højere grad er forpligtet på neutralitet eller objektivitet – en ikke-forkyndende adfærd. Denne dagsorden er meget indskærpet i forhold til kristendomskundskabsfaget. Der er et dilemma indbygget i, at den enkelte skoleleder må sætte aktiviteter i værk, der indeholder en forkyndende aktivitet. Sverige har

forsøgt at løse dette dilemma ved at lovgive om, at skolen skal være ikke-forkyndende, og det har fået skolelederne til at sige stop for at gå til juleafslutninger som de plejer.

I: Jeg er med på dilemmaet omkring neutralitet i forhold til religion. Når vi går i kirke er det ikke en neutral handling. Vi går ikke på en oplysningsrejse, hvor vi bliver præsenteret for forskellige religioner ved at besøge fx en moske. Vi har en tradition omkring den højtid, som fylder meget i en dansk kulturel forståelse. Jeg opfatter det mest som værende en undervisning og en læring omkring, hvad højtiden går ud på. I det øjeblik bliver det ikke en forkyndende handling, men nærmere en oplysende handling. "Nu holder vi denne højtid, og den kan man vælge at tro på eller lade være, men I skal i hvert fald vide, hvorfor det er vi holder denne højtid". I det lys, synes jeg ikke, der er et reelt problem. Det kan godt være, man kan stille teoretiske dilemmaer op omkring de her ting, men jeg synes ikke problemet er reelt. Jeg synes, det i højere grad handler om, bare at få en viden om, hvorfor vi gør som vi gør i forhold til de højtider, vi har. Om man så vil tro på det eller ej, det må være en personlig sag.

S: Men i forbindelse med ny folkeskolelov, må ministeriet jo kigge rundt til de andre nordiske lande i det her spørgsmål. Her har man jo mulighed for at lave politikken på en ny måde. Men det vil du umiddelbart ikke anbefale?

I: Nej, det synes jeg ikke, der er brug for. Når nu jul er en højtid, som fylder utrolig meget i børns bevidsthed, så synes jeg, det er relevant at bidrage til, hvad det er julen rent faktisk handler om. Altså ikke om Valhalla og børn, der skal på skattejagter i julekalenderen. Jeg ser det som en relevant viden at videregive, hvad julen handler om – og så er der så alt muligt andet rundt omkring denne her pakke, som vi er eksponeret for – Champions League gavekalender eller hvad pokker, det er. Der er et hav af virvar omkring det her, som måske i virkeligheden i en vis udstrækning fjerner fokus fra hvad højtiden udspringer af. Alt det andet er traditioner, der er bygget op udefra.

S: Hører jeg dig sige, at det er op eleverne selv, om de vil tro på det, de hører i kirken? At religion er en privatsag for den enkelte elev? Så selvom institutionen bevæger sig over i en anden institution, der har en religiøs ramme, så tænker du stadig, at det enkelte menneske har religion som sin privatsag?

I: Ja.

S: Det er jo interessant. Når vi opholder os ved det, så er det fordi vi er optagede af, hvordan man opfatter de forskellige grader af...

I: Jeg tænker, at det helt suverænt er en privatsag, om man vil tro eller ej. Trosspørgsmålet tænker jeg ikke bliver bragt i spil i den kontekst.

S: Er du selv med derovre?

I: Ja

S: Er der elever med muslimsk baggrund, som går med over i kirken?

I: Man skal nok definere 'muslimsk baggrund' her nærmere. Der er elever, som kommer fra en familie, som oprindeligt er muslimsk, men som i dag ikke praktiserer religionen.

S: Så kulturmuslimer?

I: Ja, de går med over, men det er et fåtal.

S: Nu har vi været rundt om, hvad I som skole tænker og praktiserer. Hvis vi vender blikket mod forældre og måske især elever, kommer de så med en religiøs praksis ind i skolen?

I: Ja, vi har muslimsk troende børn, og jeg er også ret overbevist om, at vi har nogle kristent troende børn, men de skiller sig ikke ud så meget. Så har vi nogle børn, som er Jehovas Vidner.

S: Nu spurgte vi dig tidligere, om du praktiserer en religion på arbejdspladsen. Er der nogle af eleverne, der praktiserer deres religion på skolen?

I: Prøv at uddybe lidt.

S: Har I fx et bederum?

I: Nej, vi har ikke et sted, man kan gå hen og bede. Men man praktiserer jo sin religion, når man ikke spiser svinekød. Der er nogle, der praktiserer deres religion ved at bære tørklæde – altså et ydre tegn på en religiøs baggrund.

S: Men I sætter ikke noget særligt op planmæssigt eller tidsmæssigt af hensyn til nogen religiøs tradition?

I: Nej, men omkring Eid er vi opmærksomme på at snakke med forældrene om faste. Det kan være rigtig svært for en lille dreng ikke at få noget at spise hele dagen, og derfor har vi en dialog med forældrene om, hvornår det er hensigtsmæssigt at begynde at praktisere den del af religionen. Den lander vi som oftest meget godt, for forældrene har en meget god forståelse for, at man helst skal kunne hænge sammen i løbet af sådan en skoledag. Det er vel i høj grad en slags religionspragmatisme, der praktiseres her.

S: På Humanistisk Samfunds hjemmeside står der i værdigrundlaget: "Humanister går ind for, at offentlige skoler baseres på ikke-dogmatisk og livsneutral undervisning. Uddannelse for alle uden indoktrinering er en ufravigelig ret. Det er en af skolens vigtigste opgaver at formidle centrale, fælles menneskelige værdier, at opøve evnen til kritisk og kreativ tænkning og at formidle rationelt baserede kundskaber". Vi vil gerne tale lidt om religionsfrihed i denne forbindelse – fx frihed til at kunne praktisere sin religion som elev. Humanistisk Samfund vil være fri for religion. Vi har været inde på det i forbindelse med vores snak om udviklingen i Sverige, men hvad ville du sige til Humanistisk Samfund?

I: Da du læste det højt, så tænkte jeg: "Hvad er pointen i at skolen skal være fuldstændig frigjort fra religion"? Mangfoldighed er jo i den grad en politisk dagsorden i skolen, og der er også et religiøst aspekt i det. Jeg forstår ikke hans pointe. Jeg er mere optaget af mennesker. Hvad er det, der skal til for, at den mangfoldighed af mennesker og børn, som er på det her sted, kan trives bedst muligt, og kan lære at acceptere og profitere af en mangfoldighed og forskellige livssyn? For mig at se, så giver det ikke mening at anlægge sådan en vinkel på at lave skole.

S: Du har fortalt, at det ikke er noget problem, at piger går med tørklæde på jeres skole. Det er det heller ikke på Læreruddannelsen Blaagaard/KDAS, hvor vi underviser, men engang imellem har vi en sag, hvor mænd med muslimsk baggrund ikke vil give hånd til kvinder. Ville du have en praktikant eller ansætte en muslimsk mand, der ikke giver hånd til kvinder?

I: Jeg vil rigtig gerne ansætte en muslimsk mand eller en muslimsk kvinde for den sags skyld, og det handler om, at vi i vores personalegruppe gerne vil repræsentere en mangfoldighed. Helt

konkret ville jeg ikke acceptere, at man ikke vil give hånd, så det ville jeg bede vedkommende om at gøre. Det handler udelukkende om, at når man er ansat på en skole, så varetager man et tillidshverv. Der ligger en normativitet i forhold til at agere på en særlig måde, og du er ansat til at tage hånd omkring andres børn og være imødekommende over for dem. Der ligger nogle koder og et sprog i det, som handler om, at man er høflig og ordentlig, og de koder skal man kunne acceptere. At give hånd til forældre handler om at påtage sig det ansvar at få kommunikationen til at lykkes med dem. At varetage et tillidshverv indebærer også, at man bliver nødt til at skelne mellem en professionel del af sig selv, som jeg viser når jeg er på og omkring min arbejdsplads – også, når jeg møder en forælder nede i supermarkedet – og så den private del af mig selv, som jeg viser i andre sammenhænge. Når man er i den professionelle del, så har man forpligtelse til også at være ordentligt påklædt. Man skal fx ikke gå i alt for korte t-shirts osv., for så sender man nogle ikke-tillidsvækkende signaler ud til sin omverden.

S: Der er vel ikke nogen i skoleverdenen, som vil beskrive håndtrykket som noget særligt vigtigt, men det er klart, at i hverdagssammenhæng, der opleves det som en væsentlig mængde i den norm, I fremskriver her. Set fra en religiøs vinkel, så er der vel ikke forskel på, om du som kvinde er født med at skulle tage tørklæde på, eller du som mand er født til ikke at må give hånd til kvinder. I nogle sammenhænge er det bare vanskeligere.

I: Der er jo den forskel, at der er en interaktion forbundet med den ene handling, det er der ikke med den anden. At bære tørklæde er jo en passiv handling, mens at give håndtryk er en aktiv.

S: Nogle vil jo sige, at et muslimsk tørklæde indirekte modarbejder de demokratiske værdier ud fra en tolkning af islam som en religion, der ikke kan forbindes med demokrati. Hvad tænker du om sådan et ræsonnement – at det er direkte modarbejdende den demokratiske dannelse i lokalet, at der står en kvindelig underviser med muslimsk tørklæde?

I: Det har jeg svært ved at følge. Dybest set handler det om at anerkende mennesker og deres trosretninger for, hvad de er, men når man er i et arbejdsforhold, så må man som medarbejder underkaste sig et sæt spilleregler og dermed anerkende, at jeg er i et ansættelsesforhold, der byder mig de her rammer. Noget af det er usagt, men jeg er ansat inden for disse rammer. Det private må man kaste fra sig og leve op til den juridiske ansættelseskontrakt, der er indgået. Det forpligter vedkommende til at agere på nogle særlige måder. Der er nogle koder, som man skal

agere i forhold til, og hvis man ikke gør det, kan det selvfølgelig være fordi, man ikke kender koderne. Og så vil man få oplyst, hvordan koderne er med en klar forventning om, at den ansatte kan finde ud at agere inden for disse rammer. Der er altså et ansættelsesforhold, som er overordnet private forhold.

S: På Mørkhøj Skole har I jo en pænt stor del med anden etnisk baggrund end dansk. Det er der mange skoler, der ikke har, men er på vej mod at opleve det. Er der problematikker, I har løst på en fin måde, som du gerne vil bringe videre som råd til andre skoler?

I: I forhold til deltagelse i lejrskole og andre aktiviteter, så er det gode råd at skabe dialog med forældrene, snakke med dem, fortælle dem og afmystificere aktiviteterne samt lytte til deres ønsker. På den måde kan deres børn også være med i de skoleaktiviteter, som ikke handler om boglige fag, men som er en del af det dannelsesaspekt, som også er en del skolen.

Uddannelsesaspektet vil de gerne være med til, men dannelsesaspektet er jo også en væsentlig del af skolen. Der er nogle kulturelle barrierer, hvor folk ikke helt forstår, ved eller er usikre på hvad der skal foregå. Vi skal skabe dialog for at sørge for, at deres børn også kan være med.

S: Jeg har en kollega, som overvejede muligheden for at henvise til religiøse autoriteter, fx Imanen, med henblik på at tilpasse til en dansk skole. Vil du henvise til autoriteter, hvis du havde kendskab til, at en Iman kunne bidrage til, at børnene kunne komme med på lejrskole.

I: Nej, det tror jeg ikke, jeg ville. Min opgave er at sørge for, at det samarbejde, som er beskrevet i folkeskoleloven mellem skole og hjem, kommer til at fungere så godt som muligt. Det er ikke et samarbejde mellem skole, hjem og Imam, men mellem skole og hjem. Vi finder ud af det sammen. Min banehalvdel er skolens, og forældrenes er hjemmets. Det er de to instanser, der skal samarbejde. Jeg skal ikke intimidere en privatsfære.

S: Har du omvendt nogen dilemmaer, som du kunne tænke dig råd omkring?

I: Ja, en af udfordringerne handler om at få samarbejdet mellem skole og hjem til at fungere. At få skabt en forståelse af, at det er et vilkår for både skole og hjem, at vi skal samarbejde. Det vilkår er nogle gange udfordret, og det er kulturelt afhængigt. Det oplever jeg. Vi er rigtigt optagede af at få skabt en større grad af skole-hjem-samarbejde med de tosprogede familier, som ikke deler vores indstilling til, hvilken rolle de skal spille i forhold til deres børns skolegang. Så der ligger en

forventningsafstemning i forhold til at få gjort forældrene bevidste om, at "det er sådan og sådan, det forholder sig". Og det er bundet rigtig meget op på kultur og dermed også religion. Jeg tænker, at religion og kultur hænger rigtig meget sammen. Det er en udfordring og et indsatsområde, så hvis andre har nogle gode råd i forhold til det, vil jeg gerne høre noget om det, hvad folk har gjort sig af erfaringer for at få optimeret det samarbejde og skabt den forståelse skole og hjem i mellem.

S: For lige at vende tilbage til Lucia-optøget, som finder sted i dag. Er der elever med tørklæde, som går med i optøget?

I: Det tror jeg, alle elever gør.

S: Der har ikke været sager der med nogle, der ikke har ønsket at deltage?

I: Nej

S: Er det mulighed for, at elever med anden etnisk baggrund kan placere religiøse helligdage på andre tidspunkter, så de fx kan holde fri i forbindelse med Ramadanen?

I: Der kan godt være nogle interne, pragmatiske løsninger, men kommunalt set, er der en ferieplan, der er retningsgivende. Der skal være 200 skoledage på et skoleår, og de ligger placeret 'sådan og sådan og sådan'. Så kan man i samarbejde med en skolebestyrelse ændre på det udkast. Så skolebestyrelsen er sådan set den, der afgør hvor ferier og helligdage skal placeres.

S: Har I været ude for at skulle ændre?

I: Vi ændrer dem stort set hvert år, fordi vi synes, der er andet, der er mere optimalt, men det er ikke af hensyn til religion. Det er mere: "Er det mere smart at starte en onsdag eller en torsdag, eller skulle vi hellere starte en mandag?".

S: Så det er mere jordnære hensyn?

I: Ja, det handler mere om, hvad der er mest hensynsmæssigt, når vi laver skole.

S: Vi er igennem nu, og vi siger mange tak.

Interview med Annette Smidt Jørgensen, skoleleder på Enghavegård Skole

S: Spørger

I: Interviewperson

S: Hvilke traditioner har I på Enghavegård, som du synes, er værd at holde fast i?

I: Vi har jo nogle traditioner i forhold til trivsel, som jo er et bredt begreb. For nogle år siden indførte vi den første fredag i marts at fejre DCUM's trivselsdag, hvor alle klasser sætter fokus på trivsel. Det kan godt være, de ikke lige gør det den dag, men så gør de det på et andet tidspunkt. Men vi ved, at der arbejdes med trivsel klasserne. Og så har vi selvfølgelig også nogle højtidsstraditioner, hvis man skal kigge på det på den måde. For nogle år siden fravalgte vi at gå i kirke som samlet skole. Det har vi bevidst valgt fra på Enghavegård Skole, fordi vi har haft nogle oplevelser af, at det var svært med de børn, der havde andre religioner end kristendommen. Vi ville simpelthen ikke have, at kirken forkyndte, og vi ville heller ikke have, at kirken velsignede børnene. Det synes vi var forkert. Vi havde egentlig sådan en samarbejdsaftale med kirken om, at vi var der i et fælles rum for at fejre noget, men så blev det i stedet til forkyndelse og velsignelse. Så besluttede vi, at det må være op til den enkelte klasse, om den vil deltage. På den måde blev det ikke noget, vi som skole pålagde alle at være en del af.

S: Så afslutningen ovre i kirken ændrede sig fra at være mindre forkyndende til at være mere forkyndende?

I: Lidt op og ned. Vi har diskuteret med præsterne over en årrække. Så fandt vi en form, der passede ok, men så kom nogle lærere hjem derovre fra med oplevelsen af, at kirken alligevel forkyndte, og det synes vi, ikke var ok.

S: Hvad synes I, rummet skal bruges til?

I: Hvis man skal bruge det rum, så synes jeg, det skal være et sted, hvor man samles. Jeg synes også, at nogle af de traditioner, der foregår i en kirke, godt må præsenteres. Men man kan ikke støde nogen, der kommer med en anden religion, for når vi som skole siger, at det her er noget for

os alle sammen, så lægger vi også en ramme omkring, hvad vi synes, alle børn skal være en del af. Og der synes jeg, man skal kunne vælge, hvis man har en anden religion. Man kan jo i princippet også blive fritaget for kristendomsundervisning på skolen, hvis man vil det. Det gør vi rigtig meget ud af, at elever ikke bliver. Hvis der kommer nogle familier og siger, at det vil de ikke være med i, for deres børn skal ikke høre om kristendommen, så kommer de til samtale hos mig – altså først når lærerne har opgivet argumenterne. Vi synes, det er så vigtigt, at man også er med til at høre om kristendommen og være med til det klassefælleskab, der har undervisning på vores skole. Men det betyder jo ikke, at vi ikke også tager ud at besøge en moske eller en synagoge, eller hvad der ellers måtte være. Det er vi meget opmærksomme på. For man lærer jo også noget om kristendom ved at kigge på andre religioner. Det er i den optik, vi arbejder med det.

S: Når I nu har forhandlet med præsterne om, hvad kirkerummet skulle bruges til, og I har et ønske om – som jeg hører det – at rummet skulle være inkluderende for alle på skolen. Var det, I efterlyste så en religiøs handling eller mere en kulturel manifestation?

I: Mere en kulturel manifestation. Vi ville fravælge det religiøse.

S: Ville det have været ordnet ved, at der også havde været en imam, så man havde lavet en tværreligiøs handling?

I: Jamen, så skulle vi jo have stillet dem op på række i alle mulige forskellige religioner. Jeg synes, det er ok, at vi i Danmark har en folkekirke, hvor man kan deltage i traditioner, men man skal bare selv kunne vælge, om man vil deltage i det. Og hvis skolen siger, at det skal vi – så ligger der noget andet i det.

S: Hvordan afgør de enkelte klasser, om de vil hen i kirken?

I: Jeg tror, det hænger rigtig meget sammen med hvad lærerne tænker om det. De lærere, som går meget op i at undervise i kristendom, de synes, at børnene skal med over og være en del af det. Og de tager børnene med. Men de taler jo med forældrene om, hvad det er der sker i rummet. Vi

har tit brugt en religionsportal, måske er det folkekirken, men i hvert fald kan man komme på nogle digitale ture, hvor man kommer ud og kigger på krucifikser, og man får bibelhistorier fortalt i vinduer.

S: Hvis der er muslimske børn i en klasse, der vælger at gå over i kirken, får de så tilbudt et alternativ?

I: Ja, så kan de få lov at blive hjemme. Det er en del af min forhandling med skeptiske forældre. Jeg lover at fortælle dem, når vi foretager os noget, der kan virke krænkende på dem. Selvfølgelig får de det valg.

S: Hvad med andre traditioner i løbet af året, som også er religiøst funderet oprindeligt?

I: Nej, det tror jeg ikke, vi har meget af.

S: Fastelavn?

I: Jo, selvfølgelig, men kun for indskoling. Melletrinnet har lavet det om til karneval.

S: Lucia?

I: Lidt, men det er ikke noget, vi lægger vægt på. Den 13. har vi som regel et luciaoptog, men det er ikke noget, vi lægger vægt på. Måske går en af de yngre klasser over på Rosenlundscentret – et plejehjem, der ligger lige i nærheden. Vi har flere traditioner på plejehjemmet – fx går børnene også nogle gange over og læser for de gamle.

S: Er der en juleafslutning på skolen?

I: Ja, vi har en aftale om, at 4. klasserne laver noget til jul, men nogle gange vil de hellere lave det til foråret. Vi er altså mere optagede af at gøre noget for fællesskabet, end at gøre noget i forhold til nogle religiøse traditioner.

S: Er I enige om det?

I: Ja, men vi har været uenige om, hvorvidt vi skulle gå i kirke eller ej. Det spørgsmål har simpelthen taget så mange møder, for det kan bringe sindene i kog. Nogle synes, at det gør man bare, når man bor i Danmark, og andre siger, at den slags, skal man ikke pådutte andre.

S: Det, der kan blive interessant, er, ud fra hvilket perspektiv man diskuterer. Argumenterer man ud fra et hensyn til andre religioner, eller argumenterer man med udgangspunkt i, at man ønsker at skolen er religionsfri?

I: Der er uenighed på lærerværelset om dette, men majoriteten tænker, den skal være religionsfri. Jeg vil egentlig helst ikke kalde det 'religionsfri', for vi anerkender, at man har forskellige trostilknytninger. Vi vil gerne gøre plads til, at det, man tror på, er lige godt. Men vi er selvfølgelig bundet i alle mulige andre sammenhænge af traditioner, som er funderet i en kristen kultur. Det hverken kan eller skal man lægge fra sig. Det er vi meget opmærksomme på. Fx har vores udskoling medborgerskab som fast tema i klasserne og på tværs af klasser. Hvis der fx er valg, så er 'demokrati' et tværfagligt tema.

S: Har du en religion selv, som du udlever i arbejdstiden?

I: Det har jeg jo nok, men det er ikke sådan en kristen én. Jeg lever efter, at vi skal gøre vores bedste for de børn, der går på skolen. Jeg ved ikke, om man kan kalde det en religion, men det er alligevel noget, som styrer den tankegang, vi har på en skole. Det er vigtigt for mig, at de børn, der går på Enghavegård skole, bliver set, hørt og forstået.

S: Er der spørgsmål i forhold til religionsfrihed, som du synes, er svære at tage stilling til? Bliver I fx præsenteret for krav fra forældrene, som er svære at imødekomme?

I: Ja, fx fra muslimske forældre, der ikke vil have, at deres børn deltager i idræt eller kommer med på en lejrskole. Det synes jeg er svært, for det bliver en forhindring for fællesskabet. Så prøver jeg at kæmpe imod, for i disse tilfælde kommer religion til at binde os i forhold til at gøre noget godt for deres børn.

S: Kan du sige noget om, hvilke argumenter der virker over for forældrene?

I: Jeg giver gerne forældrene nogle eksempler på, hvordan vi tager hensyn til den måde, de tror og lever på i andre sammenhænge. Det er både noget med at hive de regler frem, der findes, men det er også noget med at skabe en mening for dem, så de kan se, at det er godt for deres børn at deltage.

S: Så ud over, at det er valgfrit for dem at gå til juleafslutning i kirken, kan du så nævne nogle andre eksempler på, hvor I tager hensyn?

I: Man får fx altid fri, hvis man skal have eid-fest. Der skriver vi selvfølgelig til dem, at det skal de have god fornøjelse med.

S: Når I giver fri til eid-fest, så gør I det altså ud fra et religiøst hensyn, men når I ikke giver fri til idræt og lejrskole er hensynet vel et andet. Hvor går grænsen?

I: Jeg prøver at skelne mellem det, der sker en gang i mellem, og så kontinuerlige begivenheder, der er en del af hverdagen. Eid festen skal børnene have fri til, fordi den er vigtig og rigtig. Man kan selvfølgelig sige, at lejrskole også er noget, der kun sker en gang imellem, men det har en kæmpe betydning, at børnene også er med her, for den husker man tilbage på i mange år. Og igennem børnenes skoleforløb, er det en begivenhed, man løbende taler om.

S: Så I foretager en vægtning af, hvor vigtig begivenheden er?

I: Ja, men det er en subjektiv vurdering. Det kan jeg ikke finde regler for, men det er sikkert en subjektiv vurdering, jeg kunne dele med nogle andre. Det er nok det snit, vi kunne lægge. Men jeg tænker ikke, at hele skolen skal have eid-fri.

S: Har I kantineordning?

I: Ja, man kan vælge at spise svin eller lade være. Så vi tager hensyn, selvfølgelig.

S: I forlængelse af vores snak om juleafslutninger: I Sverige kom der i 2011 en lov om, at skolen skulle være ikke-forkyndende. Det har betydet, at mange skoleledere har aflyst juleafslutningerne i kirken.

I: Ja, ligesom os!

S: Er det den vej, vi skal?

I: Ja, eller også skal kirken tænke anderledes omkring, hvad det er de byder ind til. Jeg synes sagtens, der kan være et godt samarbejde skole og kirke imellem, og så er der nogle ting, man kan lade være med at gøre som kirke lige præcis i den situation. Hvis man gerne vil have, at børnene kommer i kirken, er der noget man skal lade være med: Man skal lade være med at forkynde, og man skal lade være med at prædike. Man kan i stedet fortælle en historie. For mig kunne der være rigtig mange nuancer, der kan gøre det til at have med at gøre.

S: Er idealet om religionsfrihed vigtigt for dig?

I: Ja, hvis det handler om respekt for det enkelte menneske. Det må ikke komme til at gå ud over nogen. På den måde er religionsfrihed vigtigt, men jeg er mere optaget af fællesskaber, fordi jeg synes, det bliver brugt til alt muligt forkert. Og så tænker jeg alligevel: Der findes meget ufred i verden, som ikke blot er resultatet af religionskrige. Der findes også sociale krige, og alle mulige

andre ting, så billedet er komplekst. Religionsfrihed? Jeg vil gerne diskutere eksempler. I forhold til hvad?

S: Fordi der altid er andre hensyn?

I: Ja, lige præcis.

S: Når du er optaget af fællesskabet, så bliver den store udfordring jo at få inkluderet alle i det fællesskab – og der må man jo så hugge en hæl og klippe en tå?

I: Ja ... Vi skal se på skolen som et kulturcenter – mere end den har været tidligere. Der har vi lukket og slukket kl. fire, og så er vi gået hjem. Det ligger nu sikkert meget godt i tråd med indholdet i den nye skolereform, som nok kommer nu, hvor man skal tænke lidt ud af boksen i forhold til, hvad skolen er for et sted. Vi skal have noget mere lektiecafe. Altså: nogle af de tanker, der ligger i Ny Nordisk Skole. Hvad er det, vi skal kunne? Vi skal kunne skabe nogle rammer, så børn kan få læst lektier, bevæget sig og spist, mens de er på skolen. Det er ikke en religiøs ting, det er en social ting.

S: Historisk set har skolen skulle videreføre en kristen kulturarv, og det kan jo være nemt nok så længe samfundet er monokulturelt. Når du taler om inklusion og tosprogsprocent, hvilken kulturarv synes du folkeskolen skal videreføre?

I: Den demokratiske. Jeg synes det er folkeskolens opgave at danne og uddanne til demokrati. Det har jo været oppe at stå i vores formålsparagraf som noget af det ypperste, og alt efter, hvilken regering der bestemmer, er det mere eller mindre betonet. Men det er vigtigt! Ret og pligt er vigtigt. Hvad er min ret og pligt som borger i dette samfund? Vi skal tale medborgerskab hele vejen rundt. Det er den dagsorden, der er på banen lige nu. Man er nødt til at yde, og så har man selvfølgelig nogle rettigheder. Det har man, fordi man er en del af et forpligtende fællesskab, hvor man også har indflydelse og skal have lov til at have indflydelse.

S: I Danmark har vi en form for kulturkristendom, der ikke fylder ret meget eller er særlig synlig. Kan du genkende den på skolen?

I: Det er den, jeg ser i fx skolebestyrelsen og hos langt de fleste af kontaktførelserne. Så der er vi 'home safe for the moment'. Men jeg kan være bange for, at den forsvinder eller bliver udvandet. At der sker et skred. Det handler måske ikke om kultur, men måske mere om nogle andre ting. Det er mere den samfundsændring, at forældre har travlt og ikke får så mange børn længere. Og dem, vi får, dem passer vi rigtig godt på. Og sætter dem op på en piedestal. Det er mere sådan noget, jeg ser, og det tænker jeg ikke har så meget med religion at gøre.

S: Så du ser ikke religion som noget problem?

I: Nej, det tænker jeg ikke.

S: Jeg tænker nu på en case i forlængelse af det, du siger. Et barn, der er Jehovas Vidne, vil ikke deltage i fødselsdagsfejring. Er det en situation, du møder?

I: Ja, sådan noget har vi også. Vi håndterer det med samme procedure som før: Først forsøger lærerne at tale med familien, og hvis det ikke nytter, så kommer familier op til mig. Her argumenterer jeg for fællesskabet. Jeg går ind i den konkrete sag og siger: "Det er rigtig synd for dit barn, at han/hun ikke kan være sammen med de andre om denne begivenhed".

S: Hvad bliver konsekvensen for forældrene?

I: Det kan falde begge veje. Nogle gange får børnene lov at gå med, andre gange ikke. Men så har vi i hvert fald gjort, hvad vi kunne. Vi synes ikke, det er ligegyldigt. Det er så vigtigt, at vi vil bruge en samtale på det – eller to eller tre.